

Asocijacija za ekonomski razvoj:

REDAH



TRŽIŠTE RADA REGIJE HERCEGOVINA

Analiza stanja, potreba i potencijala
s prijedlozima rješenja

MOSTAR, LIPANJ/JUNI, 2010.

TRŽIŠTE RADA REGIJE HERCEGOVINA

**Analiza stanja potreba i potencijala
s prijedlozima rješenja za područje**

**SVEUČILIŠTE U MOSTARU
EKONOMSKI FAKULTET**

Autori:

Prof.dr.sc. Brano Markić
Prof.dr.sc. Slavo Kukić
Doc.dr.sc. Zdenko Klepić

Dizajn:
Kadar d.o.o. Široki Brijeg

Izdavač:
Agencija za regionalni razvitak Hercegovine – REDAH

Mostar, juni / lipanj 2010

SADRŽAJ

SADRŽAJ.....	5
1. POZADINA I CILJ PROJEKTA	7
2. MODELI, NAČINI POVEZIVANJA PONUDE I POTRAŽNJE NA TRŽIŠTU RADA	13
2.1. Postojeće stanje: model povezivanja ponude i potražnje u BiH	14
2.2. Model i institucije posredovanja na tržištu rada u BiH, županijama i općinama regije Hercegovina.....	15
2.3. Iskustva zemalja u regiji i EU: modeli povezanosti ponude i potražnje na tržištu rad	19
2.3.2. Iskustva zemalja u regiji u povezivanju ponude i potražnje na tržištu rada	21
3. OSNOVNI PODACI O TRŽIŠTU RADNE SNAGE U BOSNI I HERCEGOVINI	27
3.1. Osnovni podaci o radnoj snazi u Bosni i Hercegovini	28
3.2. Osnovni podaci o radnoj snazi u Federaciji Bosne i Hercegovine	32
3.2.1. Podaci o zaposlenim osobama u Federaciji Bosne i Hercegovine	33
3.2.2. Podaci o nezaposlenim osobama u Federaciji Bosne i Hercegovine	34
3.3. Osnovni podaci o radnoj snazi u Republici Srpskoj	35
3.3.1. Podaci o zaposlenim osobama u Republici Srpskoj	36
3.3.2. Podaci o nezaposlenim osobama u Republici Srpskoj	38
4. ANALIZA TRŽIŠTA RADNE SNAGE U REGIJI HERCEGOVINA	41
4.1. Analiza tržišta rada u Hercegovačko – neretvanskoj županiji	42
4.1.1. Podaci o zaposlenosti u Hercegovačko-neretvanskoj županiji	43
4.1.2. Zaposlenost u HNŽ u odnosu na Federaciju BiH	40
4.1.3. Potražnja za radnom snagom u HNŽ	42
4.1.4. Ponuda radne snage u HNŽ - Nezaposlenost	50
4.1.5. Analiza ponude radne snage prema stručnoj spremi	53
4.2. Analiza tržišta rada u Zapadno-hercegovačkoj županiji	58
4.2.1. Podaci o zaposlenosti u Zapadno-hercegovačkoj županiji	59
4.2.2. Ponuda radne snage u Zapadno-hercegovačkoj županiji – Nezaposlenost	60
4.2.3. Analiza ponude i zapošljavanja radne snage prema stručnoj spremi i kvalifikacijama u ZHŽ	63
4.2.4. Mladi na tržištu rada u Zapadno-hercegovačkoj županiji	68
4.3. Analiza tržišta rada u Hercegbosanskoj županiji	64
4.3.1. Podaci o zaposlenosti u Hercegbosanskoj županiji	70
4.3.2. Ponuda radne snage u Hercegbosanskoj županiji	73
4.3.3. Analiza ponude i zapošljavanja radne snage prema stručnoj spremi i kvalifikacijama u HBŽ	76
4.4. Analiza tržišta rada u Istočnoj Hercegovini – dio Republike Srpske	78
4.4.1. Analiza zaposlenosti i nezaposlenosti u Istočnoj Hercegovini	78
4.4.2. Mladi na tržištu rada u Istočnoj Hercegovini	83
5. OBRAZOVANJE KAO DETERMINANTA TRŽIŠTA RADA	85
5.1. Obrazovanje u HNŽ	86
5.1.1. Srednje obrazovanje	86
5.1.2. Visoko obrazovanje	89
5.2. Obrazovanje u ZHŽ	96
5.3. Obrazovanje u HBŽ	99
5.4. Obrazovanje u Istočnoj Hercegovini	100
6. PONUDA I POTRAŽNJA RADNE SNAGE – OPĆI MODEL TOKOVA NA TRŽIŠTU RADNE SNAGE	103
7. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	111
POPIS TABELA	116
POPIS SLIKA	117
IZVORI PODATAKA	118



1. POZADINA I CILJ PROJEKTA

Podaci Agencije za rad i zapošljavanje BiH, Federalnog zavoda za zapošljavanje, Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske i Zavoda za zapošljavanje Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine upućuju na visoke udjele nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini. Prema zbirnim podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH, u Bosni i Hercegovini sa 28.02.2010. godine na evidencijama je prijavljeno 519.462 nezaposlene osobe, što u odnosu na 31.01.2010. godine predstavlja povećanje za 3.141 lice ili 0,61%.

Stavi li se, pak, stanje nezaposlenosti na 28. veljače 2010. godine u odnos s istim danom u 2009. godini, stopa rasta nezaposlenosti postaje još više zabrinjavajuća – dostiže iznos od čak 5,62%

Time se, nažalost, negativna ocjena stanja i trendova i ne završava. Dapače. Promatra li se, primjerice, stanje registrirane nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini od 2003 godine (praćeno je stanje s koncem veljače) negativni trendovi su još zorniji. Istina, ta vrsta podataka upućuje i na njihove uzroke (Tabela br.2)

Tabela 1. Registrirana nezaposlenost u BiH, entitetima i Brčko Distriktu u razdoblju 2003.-2010.

Mjesec	Registrirana nezaposlenost			
	BiH	FBiH	RS	Brčko Distrikt BiH
II-2003	455.587	292.828	146.604	16.155
II-2004	464.492	308.017	139.614	16.861
II-2005	496.660	330.398	147.901	18.361
II-2006	513.067	350.187	144.510	18.370
II-2007	536.969	371.161	147.673	18.135
II-2008	517.181	365.232	138.134	13.815
II-2009	491.797	343.402	136.624	11.771
II-2010	519.462	358.410	150.036	11.016

*Izvor: Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine,
www.arz.gov.ba/hrvatski/statistike.html*

Promatra li se, pak, kvalifikacionu strukturu nezaposlenih u BiH, na dan 28.02.2010. godine najveći broj evidentirane nezaposlenosti su lica sa trećim stupnjem obrazovanja (KV 185.946 ili 35,80%), te NKV radnici (163.806 ili 31,53%). U prilog tome svjedoče i slijedeći podaci o nezaposlenosti (Tabela 2).

Tabela 2. Nezaposlenost u BiH prema kvalifikacijskoj strukturi na dan 28.02.2010.

Kvalifikacija	Broj nezaposlenih	Udio u ukupnoj nezaposlenosti (u %)
KV	185.946	35,80
NKV	163.806	31,53
SSS	123.496	23,77
VSS	18.226	3,51
PKV	14.407	2,77
VŠS	7.245	1,39
VKV	4.192	0,81
NSS	2.144	0,41

*Izvor: Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine,
www.arz.gov.ba/hrvatski/statistike.html*

Ovi podaci, međutim, promatrani sami za sebe, ne mogu pružiti potpuni uvid u pravo stanje stvari i procese koji se događaju u poslovnom sektoru. Za cjelovitiji uvid neophodno je, naime, dostupnim učiniti procese kojima je poslovni sektor izložen posljednjih dvadesetak godina.

Promatra li se, dakle, poslovni sektor u BiH, u vremenu prije rata, dominantna pozicija u njemu je – kako u udjelu u ukupnoj zaposlenosti, tako i u udjelu u bruto domaćem proizvodu (BDP) – pripadala prerađivačkoj industriji. U njoj je, zajedno s rudarstvom, te proizvodnjom i distribucijom električne energije, pred rat radilo oko 44% svih zaposlenih u BiH. Uz ove djelatnosti, potom, u ukupnoj strukturi poslovnog sektora su, u istom vremenu, značajan udio su činile i neke druge – proizvodnja i prerada metala, strojogradnja, kemijska industrija i neke druge.

Značajan udio, na koncu, u ukupnoj zaposlenosti je pripadao i vojnom kompleksu. U poduzećima iz ovog sektora je, po statističkim podacima, u tom vremenu radilo preko 15.000 zaposlenika.

U vremenu nakon rata primjetne su značajne promjene u strukturi bh. ekonomije, a sukladno tome i u strukturi zaposlenosti. Evidentan je, prije svega, veoma prepoznatljiv pad udjela prerađivačke industrije, rudarstva, te proizvodnje i distribucije električne energije, kako u pogledu njihova udjela u ukupnoj zaposlenosti, tako i u pogledu njihova udjela u BDP Bosne i Hercegovine. Od predratnih 44% one su, još konkretnije, pale na tek 27% udjela u ukupnoj zaposlenosti i približno isto toliko u BDP.

S druge, pak, strane, vrijeme nakon rata obilježava značajan porast udjela u ukupnoj zaposlenosti i udjela u BDP nekih drugih segmenata poslovnog sektora. Među njima posebnu pažnju zaslužuju trgovina, građevinarstvo, poslovanje nekretninama, promet i veze, te ugostiteljstvo. U BDP oni su, promatrani zbirno, prije rata participirali udjelom od oko 30%. U poslijeratnom razdoblju taj udio je porastao na čak 41%.

Čemu takvu promjenu zahvaliti. Razloge, dakako, treba tražiti u sistemskim promjenama do kojih u međuvremenu dolazi. Po srijedi je, prije svega, liberalizacija u području trgovine i finansijskih usluga. A ona, opet, za posljedicu ima dolazak stranih investitora u ove segmente poslovnog sektora i, po logici stvari, njihovo jačanje u strukturi ukupnog poslovnog sektora. Dolazi, dakle, do jačanja trgovine i komercijalnog bankarstva. A ono, opet, za učinak ima i stalni porast tražnje za prodajnim osobljem, za radnom snagom koja raspolaže marketinškim znanjima, te za raznim profilima finansijskih stručnjaka.

U prilog navedenim promjenama, među inim, govore i podaci portala Posao.ba, preko kojeg je, tijekom 2009. godine, posao pronašlo oko 9.000 osoba. Najveća potražnja za radnicima zabilježena je u kategoriji Komercijala i prodaja, a među kategorijama sa najviše oglašanih radnih mjesta našle su se i kategorije Administrativne usluge, Menadžment i upravljanje, Zanatske usluge, te Ekonomija i financije.¹

Promjene u strukturi poslovnoga sektora u poslijeratnom razdoblju indikativne su i za prostor regije Hercegovina – kako za tri županije na prostoru FBiH, tako i za Zavod za zapošljavanje RS - Filijala Trebinje, odnosno osam općina koje on pokriva. Predratnu strukturu poslovnoga sektora obilježila je prerađivačka industrija, industrija tekstila, proizvodnja električne energije, strojarska, te metalska i metaloprerađivačka industrija. Dosta zastupljen je, na koncu, bio i vojno-industrijski sektor. Iz toga vremena posebnu težinu su imale poduzeća poput Industrije alata i Neimarstvo Trebinja, Termoelektrana Gacko, Hidroelektrane na Neretvi, Soko iz Mostara s čitavom mrežom organizacijskih jedinica u čitavoj regiji, Aluminijski zavod iz Mostara, Tvornica kablova iz Tomislavgrada.

Poslijeratno razdoblje, međutim, karakterizira promjena strukture poslovnog sektora – mnogo veći udjel trgovine, ugostiteljstva i turizma, bankarskog sektora i uslužnih djelatnosti, kako u strukturi zaposlenih, tako i u strukturi ostvarenih prihoda.

Sukladno tome se, dakako, mijenja i struktura radne snage. Umjesto tehničkih zanimanja, koja su bila dominantna u predratnom razdoblju, sada su na sceni drugi tipovi zanimanja kao prevladavajući. Sve te promjene, na koncu, moraju imati utjecaja i na potrebu stvaranja mreže institucija, kako javnih tako i privatnih, u posredovanju pri zapošljavanju. Posebno značenje, pri tome, dobiva program obuke, doobuke i prekvalifikacije za nova zanimanja, za koja interes iskazuje tržište rada sa svim svojim izmijenjenim svojstvima. U funkciji detaljnijeg, kompleksnijeg i pouzdanijeg pristupa novom tržištu radne snage je, bez dvojbe, i projekt ovakve vrste.

¹ Analiza tržišta rada u BiH u 2009. godini, www.posao.ba, siječanj 2010

U prilog tome, uostalom, govore i neki drugi, podaci s razine BiH kao cjeline. Podaci dva entitetska zavoda za zapošljavanje, primjerice, govore o velikom broju nezaposlenih osoba. Pri tome su, isto tako, stope nezaposlenosti, na razini oba entiteta, ali i BiH kao cjeline, puno veće od prosjeka zemalja Evropske unije, ali i drugih zemalja regije. Nije, na koncu, dvojbeno da nezaposlenost znači gubitak raspoloživih resursa, da je prepreka rastu BDP, da potiče neravnopravnost nezaposlenih u odnosu na zaposlene, da potiče lošu praksu upravljanja ljudskim resursima i slično.

Poseban bosanskohercegovački problem vezan je i za činjenicu da je njezino tržište rada danas neprilagođeno zahtjevima gospodarstva. Pri tome se misli na činjenicu da je veliki broj nezaposlenih osoba, ali i istodobna potražnja za nekim zanimanjima. Danas su, primjerice, iako je veoma visoka stopa nezaposlenosti, veoma tražena zanimanja u menadžmentu, financijama, prodaji, zajedničkim poslovima i slično. Sukladno tome nerijetko na tržištu rada vlada pravi rat za kvalitetne kadrove, a nerijetko se pribjegava i uvozu takve radne snage iz inozemstva.

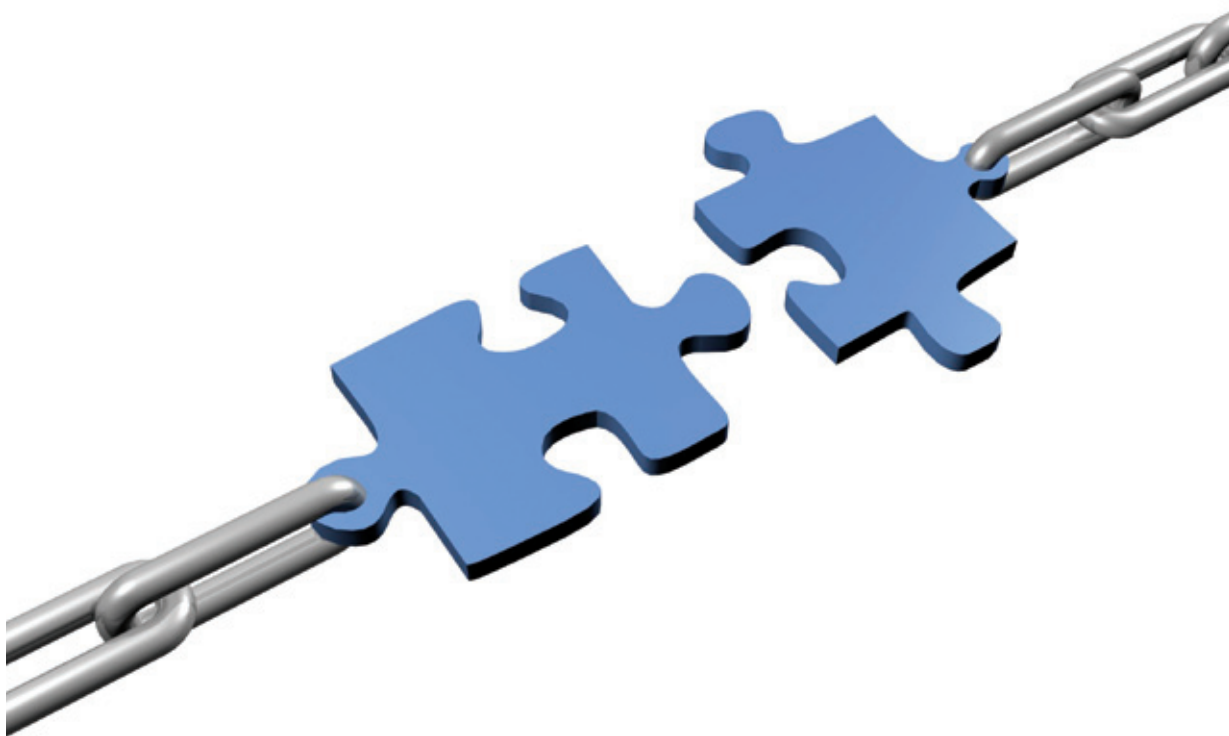
Dio problema, koje su u vezi sa raspoloživom strukturom radne snage i činjenicom da je ona inkompatibilna s potrebama bh. tržišta rada, u vezi je i s činjenicom da BiH nema razvijenu nacionalnu strategiju za zapošljavanje, da iskoordinirane nisu ni aktivnosti dvaju entitetskih zavoda za zapošljavanje, da sve to nije u potrebnoj vezi međuovisnosti s evropskim trendovima i potrebama, itd.

Nema sumnje, dakako, da se o određenim promjenama već danas može govoriti. Proces liberalizacije i globalizacije, svaki na svoj način, dotiču i BiH, a to, onda, od nje traži potrebnu adaptaciju.

O manifestnim formama adaptacije se može govoriti kroz prizmu različitih primjera – harmoniziranja bh. zakonodavstva s europskim, stavljanja težišta na tercijarne djelatnosti što je europski trend, prihvaćanje pravila moderne tržišne ekonomije itd. Adaptacija se, potom, može pratiti i kroz tehnološke promjene. Investira se u nove tehnologije, u razvoj ljudskih resursa, nova znanja i vještine.

Sve te promjene, međutim, nemaju intenzitet koji bi bio neophodan. Dapače. Zaposleni u poslovnom sektoru i dalje nisu dovoljno obučeni i istrenirani. Ovo se odnosi posebice na zaposlene u području strateškog i srednjeg menadžmenta u sektoru biznisa, tehnološke, proizvodne i marketing modernizacije. Zbog toga se, dakako, ne može pratiti ni europski trend da se po zaposleniku stječe dodatna vrijednost. Logična posljedica tih činjenica su relativno niske plaće, a sve to, opet, bitno utječe na smanjenu poduzimljivost kako menadžerskog, tako i tehničkog i drugog osoblja, a time i na krajnje rezultate.

Osim nedostataka koji se daju identificirati na razini pojedinačnih tvrtki, posebice što se tiče nedostatka strategije razvoja ljudskih resursa, nedostaje i državna strategija. A to, opet, ispostavlja račune kakvi se teško daju pretpostaviti.



2. MODELI, NAČINI POVEZIVANJA PONUDE I POTRAŽNJE NA TRŽIŠTU RADA

2.1. Postojeće stanje: model povezivanja ponude i potražnje u BiH

Bosna i Hercegovina je, prema Ustavu, tip složene države. Ta se činjenica, dakako, manifestira i u oblasti radnog i socijalnog prava. Još konkretnije, BiH nema jedinstvenog zakona o radu nego je ta oblast u isključivoj nadležnosti dvaju entiteta i Distrikta Brčko. Svaki od entiteta i Distrikt Brčko, naime, ima svoj zakon o radu, a to, onda, znači i različite principe reguliranja oblasti radnih odnosa. Ni to, međutim, nije sve. Naprotiv. Postojeća zakonska rješenja, zapravo, i dalje štite monopol zavoda za zapošljavanje, kako entitetskih i Distrikta Brčko, tako i županijskih.

Zahvaljujući, potom, tim istim rješenjima, praktično i ne postoji mogućnost posredovanja u zapošljavanju izvan tih institucija. Takva mogućnost je, istina, zakonom dana, budući su istim predviđene privatne agencije kao posrednici na tržištu rada. Način konstitucije tih agencija bi se, međutim, prema zakonu, trebao urediti posebnim podzakonskim aktima. U stvarnosti, pak, takvi akti još uvijek ne postoje.

Da bi se, na koncu, u povezivanju ponude i potražnje na tržištu rada mogli pratiti evropski trendovi, nužne su intervencije i u nekim drugim zakonima – zakonu, primjerice, o privremenom zapošljavanju, zakonu o zaštiti na radu, zakonu o pravima za vrijeme nezaposlenosti, posebice onima koji reguliraju pitanja edukacije i prekvalifikacije, zakonu o zaštiti radnika u firmama pod stečajem itd. Većina tih zakona, zapravo, ni danas nije usvojena, a bez njih nemoguće je pratiti evropske trendove na tržištu rada. S druge, pak, strane, intervencije su neophodne i u onim zakonima koji su usvojeni. Pri tome se misli, prije svega, na dva entitetska zakona o zaštiti na radu, ali i na još neke.



2.2. Model i institucije posredovanja na tržištu rada u BiH, županijama i općinama regije Hercegovina

Ustavna struktura BiH izravno se zrcali i u oblasti posredovanja u zapošljavanju. Kao što, dakle, temeljnu strukturu BiH, pored institucija države čine entiteti i Brčko Distrikt, tako se i u oblasti radnog i socijalnog prava, posebice posredovanja u zapošljavanju, mogu izdvojiti institucije koje su njihovi predstavnici – Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Zavod za zapošljavanje FBiH, Zavod za zapošljavanje RS, te, na koncu, Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH.

Zavod za zapošljavanje FBiH počeo je s radom sredinom kolovoza 2001. godine, a formiran je temeljem Zakona o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba iz listopada 2001. godine,² te temeljem Odluke o početku rada Federalnog zavoda za zapošljavanje, koju je donijela Vlada Federacije BiH,³ a koja je na snagu stupila koncem svibnja 2001. godine.

Zakonom o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba je utvrđeno da je Federalni zavod za zapošljavanje nadležan, među inim, i da:

- prati i predlaže mjere za unapređenje zapošljavanja i socijalne sigurnosti nezaposlenih osoba;
- prati i osigurava provođenje utvrđene politike i mjera u oblasti rada i zapošljavanja na teritoriji Federacije;
- upravlja sredstvima za osiguranje materijalne sigurnosti za vrijeme nezaposlenosti;
- prati, usklađuje i koordinira rad službi za zapošljavanje na provođenju utvrđene politike i mjera u oblasti zapošljavanja i socijalne sigurnosti nezaposlenih osoba iz nadležnosti Federacije;
- prati i predlaže mjere za unapređenje zapošljavanja invalidnih osoba i njihovu profesionalnu rehabilitaciju i osigurava ispunjavanje uvjeta za njihovo zapošljavanje u suradnji sa službama za zapošljavanje;
- pruža pomoć u realiziranju programa profesionalne orijentacije, obuke i prekvalifikacije za nezaposlene osobe i njihovo ponovno zapošljavanje na odgovarajućim poslovima;
- objedinjuje i vodi zbirne evidencije u oblasti rada i zapošljavanja od interesa za Federaciju i predlaže mjere i potrebna sredstva za razvoj i funkcioniranje jedinstvenog informacionog sustava u toj oblasti;
- prati provođenje međunarodnih ugovora i sporazuma iz oblasti rada i zapošljavanja koji se odnose na Federaciju;
- odobrava zapošljavanje stranih državljana i osoba bez državljanstva na prijedlog službe za zapošljavanje;
- prati i poduzima mjere za stvaranje uvjeta za povratak građana Federacije sa privremenog rada u inozemstvu i njihovo radno angažiranje;

2) "Službene novine FBiH", broj 41/01

3) "Službene novine FBiH" broj 21/01

U sastavu Zavoda za zapošljavanje FBiH djeluje deset županijskih službi za zapošljavanje koje su, sukladno zakonu, organizirane kao javne ustanove, a u sastavu svake od njih biro za zapošljavanje koji djeluju na području svih općina.

Zavod za zapošljavanje RS formiran je temeljem Zakona o zapošljavanju ("Službeni glasnik Republike Srpske" 38/00), a dalje je oblikovan i definiran temeljem intervencija u istom zakonu (Službeni glasnik Republike Srpske" broj: 85/03, 42/05, 54/05- prečišćeni tekst). Zavod je javna služba od interesa za RS, sa svojstvom pravnog lica, a financira se iz doprinosa za osiguranje od nezaposlenosti po stopi od 1% na plaće zaposlenih i iz drugih sredstava.

Zakonom su, kao osnovne funkcije Zavoda, propisani:

- posredovanje u zapošljavanju;
- javno obavješćavanje o mogućnostima i uvjetima zapošljavanja;
- savjetovanje o izboru posla (profesionalna orijentacija);
- stručno osposobljavanje i priprema za zapošljavanje;
- provođenje programa zapošljavanja, te
- obavljanje organizacionih, stručnih, administrativnih i drugih poslova u vezi sa ostvarenjem prava na novčanu naknadu i zdravstvenu zaštitu.

U sastavu Zavoda za zapošljavanje RS djeluje šest filijala koje pokrivaju šest regija na prostoru ovog entiteta – banjalučku, dobojsku, bijeljinsku, prijedorsku, istočno-sarajevsku i trebinjsku – a u sastavu svake od njih formirani su općinski biro za zapošljavanje. U sastavu Filijale Trebinje, koja je pod lupom ove analize, djeluje osam općinskih biroa za zapošljavanje i to u Trebinju, Bileći, Gacku, Ljubinju, Nevesinju, Foči, Kalinoviku i Berkovićima.

Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH formiran je temeljem Zakona o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj: 33/04, 19/07, 25/08), a njime su regulirani:

- poslovi zapošljavanja: posredovanje u zapošljavanju, obavješćavanje o mogućnostima i uvjetima za zapošljavanje, na osnovu prikupljenih podataka sa tržišta rada, profesionalna orijentacija i savjetovanje o izboru zanimanja, radi pružanja pomoći nezaposlenom u izboru zanimanja i zaposlenja, stručno osposobljavanje, obuka i priprema za zapošljavanje, te provođenje programa i mjera aktivne politike zapošljavanja;
- osiguranje za slučaj nezaposlenosti;
- prava za slučaj nezaposlenosti, posebice novčana naknada, zdravstveno osiguranje, te mirovinsko i invalidsko osiguranje, i na koncu,
- evidencija o osobama koje traže zaposlenje.

Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine je osnovana 2003. godine, kao samostalna upravna organizacija u okviru institucija Bosne i Hercegovine, a njezine nadležnosti su regulirane člankom 6. Zakona o Agenciji za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj: 21/03 i 43/09). Prema Zakonu, Agencija je, u suradnji s entitetskim zavodima za zapošljavanje i Zavodom za zapošljavanje Brčko Distrikta nadležna posebice da:

- u oblasti zapošljavanja surađuje s nadležnim agencijama, institucijama i međunarodnim organizacijama;
- izvršava preuzete međunarodne obaveze iz oblasti zapošljavanja;
- prati primjenu međunarodnih standarda i politika u oblasti zapošljavanja i sudjeluje u njihovoj implementaciji;
- inicira zaključivanje međunarodnih ugovora u oblasti zapošljavanja i sudjeluje u vođenju pregovora za zaključivanje međunarodnih ugovora u oblasti socijalnog osiguranja za dio nezaposlenosti i prati njihovo provođenje;
- koordinira aktivnosti u domaćim i međunarodnim projektima u oblasti zapošljavanja koji su od interesa za BiH;
- prikuplja inozemne i domaće zahtjeve i informacije o ponudi i potražnji domaće i strane radne snage i realizira iste u granicama svojih nadležnosti i mogućnosti tržišta rada u BiH;
- prati, analizira i istražuje privredna, društvena i druga kretanja, stanje zaposlenosti i nezaposlenosti, te njihove međusobne utjecaje, na osnovu čega predlaže potrebne mjere i aktivnosti na unapređivanju zapošljavanja;
- inicira potrebne aktivnosti kod entitetskih zavoda za zapošljavanje i Zavoda za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH da se zajednički i u suradnji sa poslodavcima, sindikatima, obrazovnim ustanovama i drugim udruženjima organizira i provode programi profesionalnog usmjerenja i obrazovanja u cilju većeg zapošljavanja;
- koordinira pri zapošljavanju bosanskohercegovačkih građana u inozemstvu;
- predlaže Vijeću ministara dugoročni, srednjoročni i godišnji plan o smjernicama politika tržišta rada i aktivnim mjerama zapošljavanja u BiH;
- daje resornom ministarstvu BiH prijedloge za zapošljavanje stranaca (kvote);

Ovlasti navedenih institucija, utvrđene apostrofiranim zakonima i na način kako je to već navedeno, temelje se na različitim međunarodnim dokumentima.

Među njima je, prije svega, Konvencija Međunarodne organizacije rada broj 88, kojom je regulirana i obveza praćenja evidencije u vezi s nekoliko temeljnih vrsta podataka – registriranjem nezaposlenih osoba, evidencijom slobodnih radnih mjesta, izvješćima o zasnivanju i prestanku radnog odnosa, evidencijom o prestanku potreba za radom radnika, evidencijom o uparivanju između onih koji posao potražuju i slobodnih radnih mjesta te, na koncu, analizom tržišta radne snage.

Analizira li se, pak, model posredovanja na tržištu rada u regiji Hercegovina, nema dvojbi da je on samo logičan rezultat i posljedica ustavne strukture BiH – činjenice da je ona sastavljena od dva entiteta i Brčko Distrikta, te da su ovlasti državne Agencije zbog te činjenice bitno reducirane.

Promatra li se, pak, ta struktura, iz nje se, silinom logike nameće nekoliko temeljnih zaključaka. Prvi se tiče prostora Federacije BiH. Temeljne institucije u posredovanju u zapošljavanju na području Federacije su, naime, Zavod za zapošljavanje FBiH i županijske službe za zapošljavanje.

Primijenjeno na makroregiju Hercegovina to, opet, znači da su za posredovanje u zapošljavanju u općinama na prostoru te makroregije najznačajnije županijske službe triju županija – Županije Hercegovačko-neretvanske, Županije Zapadno-hercegovačke i Županije Herceg-bosanske i općinski biroi koji djeluju u svim općinama u sastavu navedenih triju županija.

Drugi zaključak se odnosi na Republiku Srpsku. U ulozi glavnog posrednika u zapošljavanju u njoj je Zavod za zapošljavanje RS sa svojih šest filijala koje se preklapaju sa šest regija na prostoru toga entiteta. Na prostoru makroregije Hercegovina posao posredovanja obavlja Filijala Trebinje, te osam općinskih biroa koji djeluju u osam općina na prostoru ove filijale.

Uz dva zavoda, uključujući njihove županijske službe i Filijalu Trebinje, te općinske biroa koji djeluju unutar županijskih službi i navedene filijale, posao posredovanja na području ove makroregije – kao i u ostalim dijelovima BiH – obavljaju i privatne agencije za posredovanje u zapošljavanju. Takve su, među inima, „Posao.ba“ d.o.o. (www.posao.ba) Sarajevo, kao prvi web portal za posredovanje između ponude i potražnje na tržištu rada, te Agencija za zapošljavanje Spektar iz Banja Luke (www.agencijaspektar.com). Za sada, međutim, još uvijek se ne može govoriti o iskoordiniranom partnerskom djelovanju između javnog i privatnog sektora koje bi moglo rezultirati većim stupnjem efikasnosti u posredovanju na tržištu rada, a onda i smanjivanjem razine nezaposlenosti.

Sve navedeno, na koncu, upućuje i na krajnji sud kako struktura BiH, a sukladno tome i struktura institucija za posredovanje na tržištu rada, ne predstavljaju optimalno rješenje temeljem kojeg se može doći do efikasnog posredovanja između ponude i potražnje na tržištu rada.

Za efikasnije posredovanje je, prema tome, a time i efikasnije smanjivanje nezaposlenosti, neophodno kreiranje novog pravnog i organizacijskog okvira u uređivanju tržišta rada, uključivanje, pored postojećih, i većeg broja novih, privatnih i javnih institucija na tržištu rada, te, na koncu, zaštita prava radnika od moguće zlorabe u poslovima posredovanja.

2.3. Iskustva zemalja u regiji i EU: modeli povezanosti ponude i potražnje na tržištu rada

2.3.1. Europska strategija zapošljavanja i razvoja

Pitanje nezaposlenosti u zemljama Europske unije moguće je pratiti skupno, na razini Unije, ali i u njezinim članicama pojedinačno. Naredna tabela (Tabela br. 3) omogućuje detaljan uvid u ovo područje u prethodnih dvanaest godina.

Tabela 3. Stopa nezaposlenosti u EU 1998 – 2009.

Godine	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU (27 zemalja)	:	:	8.7	8.5	8.9	9.0	9.1	8.9	8.2	7.1	7.0	8.9
Belgija	9.3	8.5	6.9	6.6	7.5	8.2	8.4	8.5	8.3	7.5	7.0	7.9
Bugarska	:	:	16.4	19.5	18.2	13.7	12.1	10.1	9.0	6.9	5.6	6.8
Češka Republika	6.4	8.6	8.7	8.0	7.3	7.8	8.3	7.9	7.2	5.3	4.4	6.7
Danska	4.9	5.2	4.3	4.5	4.6	5.4	5.5	4.8	3.9	3.8	3.3	6.0
Njemačka	9.1	8.2	7.5	7.6	8.4	9.3	9.8	10.7	9.8	8.4	7.3	7.5
Estonija	:	:	13.6	12.6	10.3	10.0	9.7	7.9	5.9	4.7	5.5	13.8
Irska	7.5	5.6	4.2	3.9	4.5	4.6	4.5	4.4	4.5	4.6	6.3	11.9
Grčka	10.8	12.0	11.2	10.7	10.3	9.7	10.5	9.9	8.9	8.3	7.7	9.5
Španjolska	15.0	12.5	11.1	10.3	11.1	11.1	10.6	9.2	8.5	8.3	11.3	18.0
Francuska	11.0	10.4	9.0	8.3	8.6	9.0	9.3	9.3	9.2	8.4	7.8	9.5
Italija	11.3	10.9	10.1	9.1	8.6	8.4	8.0	7.7	6.8	6.1	6.7	7.8
Cipar	:	:	4.9	3.8	3.6	4.1	4.7	5.3	4.6	4.0	3.6	5.3
Latvija	14.3	14.0	13.7	12.9	12.2	10.5	10.4	8.9	6.8	6.0	7.5	17.1
Litva	13.2	13.7	16.4	16.5	13.5	12.5	11.4	8.3	5.6	4.3	5.8	13.7
Luxemburg	2.7	2.4	2.2	1.9	2.6	3.8	5.0	4.6	4.6	4.2	4.9	5.4
Mađarska	8.4	6.9	6.4	5.7	5.8	5.9	6.1	7.2	7.5	7.4	7.8	10.0
Malta	:	:	6.7	7.6	7.5	7.6	7.4	7.2	7.1	6.4	5.9	6.9
Nizozemska	3.8	3.2	2.8	2.2	2.8	3.7	4.6	4.7	3.9	3.2	2.8	3.4
Austrija	4.5	3.9	3.6	3.6	4.2	4.3	4.9	5.2	4.8	4.4	3.8	4.8
Poljska	10.2	13.4	16.1	18.3	20.0	19.7	19.0	17.8	13.9	9.6	7.1	8.2
Portugal	5.0	4.5	4.0	4.1	5.1	6.4	6.7	7.7	7.8	8.1	7.7	9.6
Rumunjska	:	7.1	7.3	6.8	8.6	7.0	8.1	7.2	7.3	6.4	5.8	6.9
Slovenija	7.4	7.3	6.7	6.2	6.3	6.7	6.3	6.5	6.0	4.9	4.4	5.9
Slovačka	12.6	16.4	18.8	19.3	18.7	17.6	18.2	16.3	13.4	11.1	9.5	12.0
Finska	11.4	10.2	9.8	9.1	9.1	9.0	8.8	8.4	7.7	6.9	6.4	8.2
Švedska	8.2	6.7	5.6	5.8 ^(b)	6.0	6.6	7.4	7.6	7.0	6.1	6.2	8.3
UK	6.1	5.9	5.4	5.0	5.1	5.0	4.7	4.8	5.4	5.3	5.6	7.6
Hrvatska	:	:	:	:	14.8	14.2	13.7	12.7	11.2	9.6	8.4	9.1
Turska	:	:	:	:	:	:	:	9.2	8.7	8.8 ^(b)	9.7	12.5
Norveška	3.1	3.0	3.2	3.4	3.7	4.2	4.3	4.5	3.4	2.5	2.5	3.1

Izvor podataka: Eurostat, 05.03.2010

Ako se prethodna tabela detaljnije analizira, nespornim se nameće zaključak da problemu nezaposlenosti teško odolijeva i sama Europska unija. Tijekom 2009. godine problem je u nekima od njezinih članica čak i eskalirao (Španjolska, Latvija, Estonija, Litva, Slovačka, pa i Irska). Na razini Unije, međutim, ako je temeljem pokazatelja suditi, razina nezaposlenosti se ipak drži pod kontrolom.

Pri tome treba napomenuti da ta borba s problemom nezaposlenosti, koja je sustavna, ima čvrsto definirani cilj – da stopa zaposlenosti radnog kontingenta do konca 2010. godine dostigne razinu od 70%. To je, dakako, cilj za čije postizanje je neophodan širok konsenzus i angažman svih društvenih potencijala na razini svih članica Unije, ali i Unije kao cjeline. Da bi taj temeljni cilj bio i ostvaren zemlje članice EU imaju obvezu svake godine, prema uputama Vijeća ministara EU, uraditi nacionalni akcioni plan zapošljavanja. Svake godine se, potom, rade i godišnje analize ostvarenih rezultata, a cilj im je, kako sagledavanje stupnja ostvarenosti nacionalnog plana zapošljavanja, tako i kritičko preispitivanje učinaka mjera koje su planom predviđene u funkciji njegova ostvarivanja, te njihova korekcija s ciljem da se postigne veći stupanj njihove efikasnosti.

O kakvim se, promatrano na razini EU, mjerama radi, najzornije pokazuje uvid u tri glavne grupe među njima, koje su, odlukom Vijeća ministara EU, definirane za razdoblje 2008-2010. godine.⁴ U pitanju su:

- Makroekonomske mjere – održanje ekonomske stabilnosti i održiva rasta, postizanje ekonomske i financijske održivosti kao pretpostavki povećane zaposlenosti, težnja efikasnoj alokaciji resursa orijentiranoj ka rastu i zapošljavanju, te težnja većoj usklađenosti makroekonomske, strukturne, te politike zapošljavanja;
- Mikroekonomske mjere – povećanje i unapređenje investicije u istraživanje i razvoj, podržavanje svih formi inovacija, te efikasne upotrebe informacijsko-komunikacijskih tehnologija, proširivanje i produbljivanje unutarnjeg tržišta, postizanje otvorena i konkurentna tržišta unutar i izvan Europe, kreiranje konkurentnijeg poslovnog okruženja, veći doprinos poduzetničkoj kulturi i okruženju koje stimulira mala i srednja poduzeća, podupiranje prekograničnih projekata, itd;
- Mjere u zapošljavanju – politika zapošljavanja s ciljem postizanja pune zaposlenosti, podržavanje cjeloživotnog pristupa radu, osiguravanje uključenosti tržišta rada povećavanjem atraktivnosti rada za tražitelje posla, unapređivanje posredovanja u zapošljavanju, osiguravanje da mehanizmi utvrđivanja plaća i troškovi rada budu u funkciji većeg zapošljavanja, povećanje ulaganja u ljudski kapital, te adaptacija obrazovnog sustava i sustava obuke u skladu s novim zahtjevima kompetentnosti.

4) Vidjeti: Commission of the European Communities, Brussels, 11.12.2007 (COM(2007)803) final

2.3.2. Iskustva zemalja u regiji u povezivanju ponude i potražnje na tržištu rada

2.3.2.1. Iskustvo Republike Hrvatske

Usporedni podaci Hrvatske s drugim zemljama EU ohrabruju. Iz njih je evidentno (Tabela 3) da Hrvatska u 2008. godini, a posebice u 2009. godini, ima manju stopu nezaposlenosti od većeg broja članica Europske unije. Stoga bi hrvatsko iskustvo u zapošljavanju moglo biti smjer kojim bi se trebalo ići. Kako je, dakle, Hrvatska, primjenom metodologije Eurostata, došla do tako niske stope nezaposlenosti?

Odgovor treba tražiti, prije svega, u hrvatskom pokretanju velikih nacionalnih investicijskih projekata. Među njima je, bez dvojbe, cestogradnja na prvom mjestu. Ti projekti, opet, poslužili su kao motor zamašnjak u zapošljavanju uopće.

Cestogradnja je, primjera radi, pokrenula i druge grane hrvatskoga gospodarstva, a to, onda, znači da je intenzivirala proces zapošljavanja i u njima.

Nisku stopu nezaposlenosti u Hrvatskoj, međutim, može se zahvaliti i nekim drugim mjerama države. Izmjenama i dopunama Zakona o radu, koje je Hrvatski sabor usvojio 2003. godine, je, sukladno praksi i zahtjevima iz EU, omogućeno osnivanje dviju vrsta institucija u oblasti zapošljavanja – privatnih agencija za zapošljavanje, te agencija za privremeno zapošljavanje.

Što se tiče prvih, privatnih agencija za zapošljavanje, danas u Hrvatskoj postoji veći broj takvih agencija. Takve su, primjera radi, portal Posao.hr, Moj Posao i još neke. Suština tih agencija vezana je za činjenicu da one – kao i u mnogim drugim oblastima – ukidaju monopol javnih službi za zapošljavanje – Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i njegove mreže, koju čine 22 područne službe i 95 ispostava koje djeluju na čitavom prostoru države. Privatne agencije, istina, i dalje nisu prijetnja opstanku Hrvatskog zavoda za zapošljavanje. No, sigurno je da ga one „tjeraju“ na drugačiji odnos prema nezaposlenima, na puno veći stupanj efikasnosti, ali i na stalno traganje za racionalnijom vlastitom organizacijom.

Druge, agencije za privremeno zapošljavanje – kakvih je u Hrvatskoj bilo 23 već 2008. godine, a među njima se najčešće spominju Kadus, Dekra, Adecco, Electus, Smartflex i još neke – su još zanimljivije. Suština im je vezana za način rada. One, naime, zapošljavaju određeni broj radnika, a onda ih na temelju sporazuma o ustupanju radnika svojim klijentima (drugim poslodavcima), ustupaju za obavljanje privremenih poslova - tzv. leasing radnika. Spomenuti radnici formalno su zaposleni u agenciji koja im plaća staž i socijalno, ali rade kod drugih poslodavaca.

Temeljem dosadašnjeg iskustva može se reći da poslodavci koriste agencije iz nekoliko razloga, a najčešće za sljedeće poslove:

- administrativni poslovi (tajnički poslovi, opći administrativni poslovi)
- prevođenje
- prodajno osoblje
- pripravnici svih vrsta
- višemjesečne zamjene zaposlenika različitih profila.

Zašto poslodavci koriste agencije za privremeno zapošljavanje? Više je razloga u pitanju. Jedan od njih je, dakako, mogućnost brzog zapošljavanje kvalitetnih radnika. Kad ustrebaju kvalitetnog radnika, poslodavci ga mogu korištenjem agencije dobiti odmah. Takvi bi radnici trebali biti odlični jer se agencija potrudila zaposliti najbolje kandidate. Agencija ili tvrtka s kojom surađuje kandidate provjerava (intervjuiranjem, testiranjem, itd.) pa ima sposobnost određivanja njihove kvalitete. Njezin interes da ima na raspolaganju najbolje kandidate izrazito je velik jer zaposlenicima mora u svakom slučaju plaćati barem davanja, dok ih poslodavac zbog eventualnog nezadovoljstva ima pravo vratiti natrag. Naravno, pročuje li se da ustupa loše radnike, agencija će izgubiti ugled pa će manje poslodavaca htjeti s njom surađivati.

Jedan od razloga je, potom, u vezi s otklanjanjem bilo kakva rizika. Kako smo maloprije objasnili, agencija ima interes kod sebe zapošljavati što bolje zaposlenike.

Time poslodavac koji preuzima takvog zaposlenika smanjuje rizik da će zaposliti lošeg radnika. Ukoliko se radnik ipak pokaže lošim, poslodavac može jednostavno raskinuti odnos i vratiti ga agenciji.

Isključiti, potom, kao razlog ne treba ni činjenicu neki projekti traju samo nekoliko mjeseci, pa poslodavci imaju potrebu samo za privremenim radnikom. Ponekad, pak, na stalnim radnim mjestima valja naći privremenu zamjenu (npr. zamjenu za dulje bolovanje ili porodiljni). U takvim situacijama poslodavcu je praktično potražiti pomoć agencije za privremeno zapošljavanje.

Nerijetko se, kao razlog pojavljuje i povećana potreba za radnom snagom kod poslodavaca koji imaju ograničenja na broj zaposlenih. Mnogi poslodavci zbog poslovnih planova, određivanja proračuna i sličnog (često podružnice stranih poduzeća) ne smiju formalno zaposliti nove radnike iako za njima imaju potrebu, a i osigurana sredstva za njihove plaće. Takvi poslodavci rješenje nalaze u trajnim odnosima s posloprimcima kroz agencije za privremeno zapošljavanje.

U vezi s ovim tipom zapošljavanja se, međutim, može postaviti i pitanje zašto nezaposleni posao traže preko agencija za privremeno zapošljavanje? I u vezi s tim je moguće markirati veći broj razloga. Jedan od njih je u vezi s činjenicom da takav angažman može poslužiti kao most ka stalnom radnom mjestu.

Osobe, naime, koje trenutačno nemaju posao ili žele promijeniti poslodavca mogu oda-

brati rad kod agencije kao šansu da se iskažu kod nekog drugog poslodavca kako bi im ovaj kasnije ponudio rad na neodređeno vrijeme. Poznato je da je na razvijenim tržištima radne snage ovo jedan od najefikasnijih načina dolaska do stalnog radnog mjesta.

Razlog, potom, može biti i činjenica da takav angažman predstavlja prvo radno mjesto za posloprimce koji tek ulaze u radnu snagu. Izvrsni studenti ponekad ne mogu naći odgovarajući posao jer se izgube u mnoštvu nove radne snage. Agencije pak imaju interes prepoznati ih i zaposliti, dok se tvrtke oslanjaju na agencije za doseg do već filtrirane buduće radne snage.

Razlog korištenju agencija od posloprimaca može, dakako, biti i u činjenici da ima posloprimaca koji su svojim znanjima, vještinama, motivacijom i sl. konkurentni na tržištu radne snage, a nemaju posebnog interesa ostati dugoročno u nekoj radnoj sredini. Tako je primjerice, medicinskim sestrama vrlo teško napredovati koliko god bile zaposlene u jednoj bolnici. Međutim, ako žele dinamičniju karijeru, mogu to postići radeći za razne poslodavce dok kod agencije ipak imaju relativno sigurno radno mjesto.

Nerijetko je razlog korištenja ovih institucija i u činjenici da njima ostvaruje sigurnija i potpuno legalna plaća. Agencije moraju radniku isplatiti plaću, neovisno o tome ispostavi li poslodavac agenciji obračun ugovorene plaće. Iako i agencija može poput svakog drugog poslodavca zakasnuti s isplatom plaće ili ju ne isplatiti u punom iznosu, na njeno bi poslovanje to imalo pogubno djelovanje. Zato će agencija učiniti sve da plaću isplati.

Motiv korištenja agencije i instituta privremenih poslova može biti i u vezi s činjenicom da je agencija, zbog svoje vlastite sigurnosti (mora isplatiti plaću čak i ako stvarni poslodavac njoj ne plati), izuzetno stimulirana da za poslovne partnere bira samo poslodavce koji redovito podmiruju svoje obveze i neće ju ostaviti na cjedilu. A to su upravo poslodavci za koje i svatko pojedinačno želi raditi.

Pitanje, koje se u vezi s agencijama za privremeno zapošljavanje, također mora postaviti je pitanje, koji je interes agencije u privremenom zapošljavanju? Agencija ulaže značajne napore u odabir kandidata (ona samo nekima nudi zaposlenje) i u odnose s poslodavcima. Svoje prihode pak dobiva uglavnom iz dva izvora: provizije u toku normalnog radnog odnosa i eventualnog obeštećenja, ode li zaposlenik od nje i trajno se zaposli kod poslodavca kod kojeg je bio privremeno zaposlen. Poslodavci su naime spremni plaćati agenciji i nešto veći iznos od tržišne cijene odgovarajućeg zaposlenika jer im mnogo znači trenutni dostup do radne snage, implicitna garancija koju imaju angažirajući zaposlenika preko agencije i sl.

Promatraju li se, na koncu, rezultati koje je Republika Hrvatska postigla, dio objašnjenja, sigurno je, leži i u činjenici da ona, po uzoru na članice EU, usvaja i nacionalni plan za poticanje zapošljavanja.

U ovom momentu aktualan je plan za 2009-2010. godinu. Tim planom Republika Hrvatska namjerava ostvariti nekoliko prioriteta - povećanje stopa participacije žena primarne dobne sku-

pine (posebice onih s niskim ili neodgovarajućim vještinama), povećanje stopa participacije starijih osoba i mladih ljudi, rješavanje problema dugotrajne nezaposlenosti, smanjenje nerazmjera vještina na tržištu rada, poboljšanje prilagodljivosti radnika i poduzeća, povećanje ulaganja u ljudski potencijal kroz bolje obrazovanje i vještine, dobro upravljanje itd.

2.3.2.2. Iskustvo i trendovi u Republici Srbiji

Kako se odvijao proces tranzicije u Srbiji može se analizirati i preko procesa koji su se odvijali na tržištu rada. Ili još konkretnije, sve nedoumice, kolebanja i posljedice tranzicijske strategije i ekonomske politike odrazili su se izravno i na procese na tržištu rada. U praksi je dominirala pravna nesigurnost, nepoštivanje ugovora, nemogućnost naplate potraživanja, čak ni država nije poštivala pravila koja je sama propisala. Time se stvaralo i održavalo nepovjerenje u institucije. Ti procesi su, opet, ostavili dubok trag na kompletno funkcioniranje gospodarstva, pa i na probleme rada i zapošljavanja.

Promjene se, međutim, počinju događati nakon promjene vlasti 2000 godine.

Politička garnitura koja je preuzela vlast zatekla je dramatičnu situaciju – politički i ekonomski izoliranu državu s gotovo uništenim gospodarstvom i razorenim institucijama. Stoga se brzo djelovanje nametalo kao aksiom. Uspostavljanje novih institucija i pravila bio je prioritet. Usvojen je novi zakon o privatizaciji, došlo je do značajne liberalizacije tržišta. Uvedeno je, potom, Ministarstvo za rad i zapošljavanje kao samostalno ministarstvo, a 2001. godine je formiran i Savjet za zapošljavanje.

Došlo je, dakako, do promjena i u zakonskoj regulativi. U prosincu 2001. godine na snagu je stupio Zakon o radu – a njegove izmjene izvršene su 2005. godine – kojim je pojednostavljen proces zapošljavanja, a omogućeni su i različiti oblici fleksibilnog zapošljavanja – angažiranje radnika s nepunim radnim vremenom, rad na određeno vrijeme, rad kod kuće, rad po ugovoru i slično. Sve to za posljedicu ima i efikasnije zadovoljavanje potražnje za radom.

U srpnju 2003. godine na snagu je stupio i Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti kojim se mijenja pozicija ključnih aktera na tržištu rada. Formira se Nacionalna služba za zapošljavanje, a predviđa se i mogućnost otvaranja privatnih agencija za zapošljavanje s ciljem da se stvori konkurencija, a time i podigne kvaliteta usluga.

Zakonom se, s druge strane, drugačije tretiraju i nezaposleni – kao osobe koje aktivno traže posao: Sukladno tome se propisuje da se iz evidencije nezaposlenih brišu oni koji odbiju ponuđeno odgovarajuće zaposlenje ili sudjelovanje u programu mjera usmjerenih na njezino zapošljavanje. Zakonom se, na koncu, potiče zapošljavanje na način da se poslodavcu subvencioniraju (tijekom jedne godine) doprinosi za mirovinsko i invalidsko, te zdravstveno osiguranje ako zasnuje radni odnos s nezaposlenom osobom koja duže čeka na posao.

Aktivna politika zapošljavanja se manifestira i kroz Nacionalnu strategiju zapošljavanja za razdoblje 2005-2010. godine. Njome je, naime, predviđen godišnji rast zaposlenosti od 1.5%, odnosno dostizanje zaposlenosti od 67% u 2010. godini. Proces se, istina, ne odvijaju prema predviđanjima u Nacionalnoj strategiji zbog usporenog privrednog rasta. U prilog tome, uostalom govori i podatak da je na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje Srbije na isteku 2009. godine bilo preko 730.000 osoba, 10.000 više nego godinu dana ranije. Prema Anketi o radnoj snazi iz listopada 2009, koju je proveo Republički zavod za statistiku, stopa nezaposlenosti u Srbiji iznosi 16,6%, što je za 2,3% više nego u istom razdoblju 2008. godine, objavio je Republički zavod za statistiku. No, ono što je važno odnosi se na činjenicu da je došlo do kvalitativne promjene u pristupu, te da je logično očekivati i promjene.

2.3.2.3. Stanje U Crnoj Gori

Raspad bivše Jugoslavije se dosta radikalno, što se državne nezavisnosti tiče, prelamao preko leđa Crne Gore. Bila je u sastavu Savezne Republike Jugoslavije, potom u sastavu konfederalne zajednice Srbija i Crna Gora, da bi se kao samostalna država javila tek temeljem referendumu iz svibnja 2006. godine.

Sukladno tome, Crna Gora nije bila u mogućnosti izgrađivati svoju državnu strategiju. Još konkretnije, ta je strategija nužno morala biti parcijalna, sastavni dio drugih strategija. Neki od temelja te strategije, kada je po srijedi oblast rada, ipak su postavljeni.

Koncem 2008. godine je, primjerice, usvojen Zakon o radu kojim se reguliraju prava i obveze zaposlenih po osnovu rada, način i postupak njihova ostvarivanja, poticanje zapošljavanja i olakšavanje fleksibilnosti na tržištu rada itd.

U tim uvjetima strategijom, posredovanjem na tržištu rada, kao i procjenama trendova bavio se isključivo Zavod za zapošljavanje Crne Gore.

Koncem 2008. godine upravo ova institucija izlazi s procjenom kako će globalna kriza, koja djeluje na čitavu svjetsku ekonomiju, utjecati i na tržište rada u Crnoj Gori, prije svega na način što će se dio novih radnih mjesta smanjiti u turizmu, ugostiteljstvu, građevinarstvu i trgovini. Po istoj procjeni, na udaru će se naći prvenstveno radna mjesta koja su do tada pokrivali stranci. Na koncu, Zavod je procijenio kako bi se i tijekom 2009. godine mogao nastaviti trend pada nezaposlenosti budući na tržištu rada postoji ogromna tražnja, te da je koncem 2008. godine i inače bila relativno mala stopa nezaposlenosti od 10.7%.

Planetarna recesija je i u ovoj državi ostavila traga. Sredinom ožujka 2010. godine je, tako, stopa nezaposlenosti iznosila 12.36% - u travnju ta je stopa dalje rasla i iznosila je 12.50% - što je značajan rast u odnosu na konac 2008. godine. Sredinom ožujka je, potom, Zavod za zapošljavanje Crne Gore registrirao dvadeset šesti uzastopni tjedni porast broja nezaposlenih, ali i pad broja oglasa za slobodna radna mjesta za preko 63% u odnosu na isti razdoblje 2009. godine.



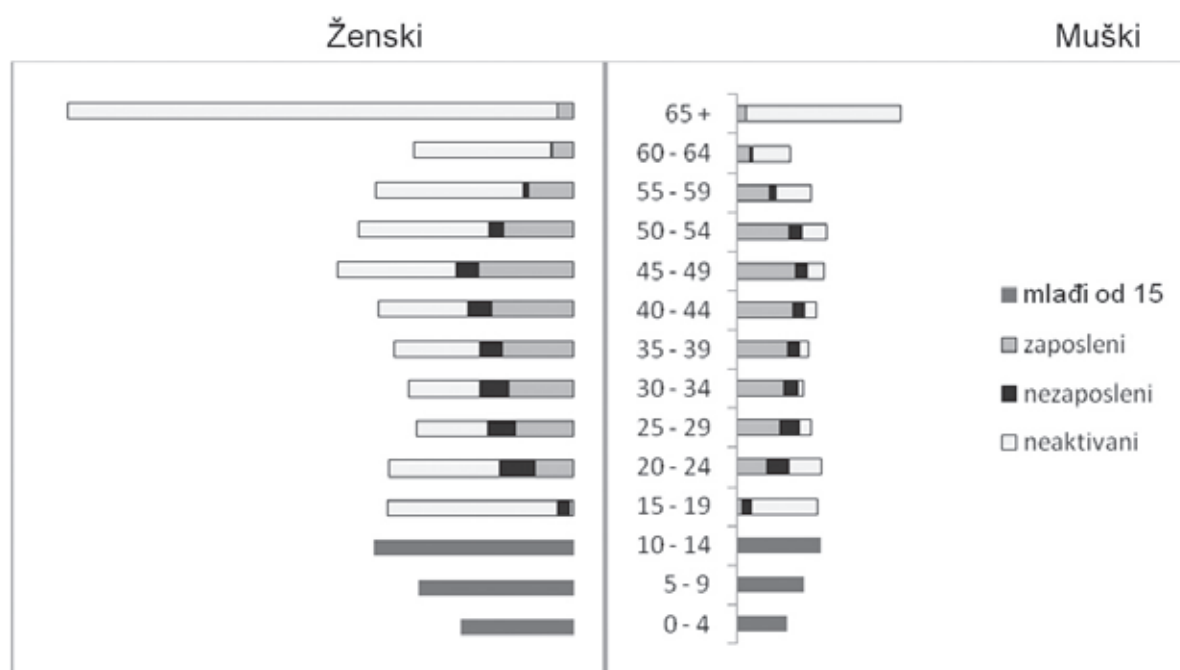
3. OSNOVNI PODACI O TRŽIŠTU RADNE SNAGE U BOSNI I HERCEGOVINI

3.1. Osnovni podaci o radnoj snazi u Bosni i Hercegovini

Prema podacima zavoda za statistiku Bosne i Hercegovine⁵ anketa o radnoj snazi u Bosni i Hercegovini provedena je krajem svibnja 2009. godine, četvrti puta, na uzorku od 10.509 domaćinstava, od čega u Federaciji BiH 6.066, u Republici Srpskoj 3.443 i u Distriktu Brčko 1.000 domaćinstava. Intervjuirane su sve osobe u uzorkom izabranim domaćinstvima koje su prihvatile intervju. Stopa neodaziva bila je 11,3%, odnosno prikupljeni su podaci o ekonomskoj aktivnosti i ostalim karakteristikama stanovništva za 9.321 domaćinstvo.

Prema ovim podacima u BiH radnu snagu (ekonomski aktivno stanovništvo) je činilo 1.131.557 osoba, dok je broj neaktivnih bio 1.462.619 osoba. U okviru radne snage bilo je 859.218 zaposlenih i 272.339 nezaposlenih osoba.

Slika 1. Stanovništvo prema spolu i starosnim grupama



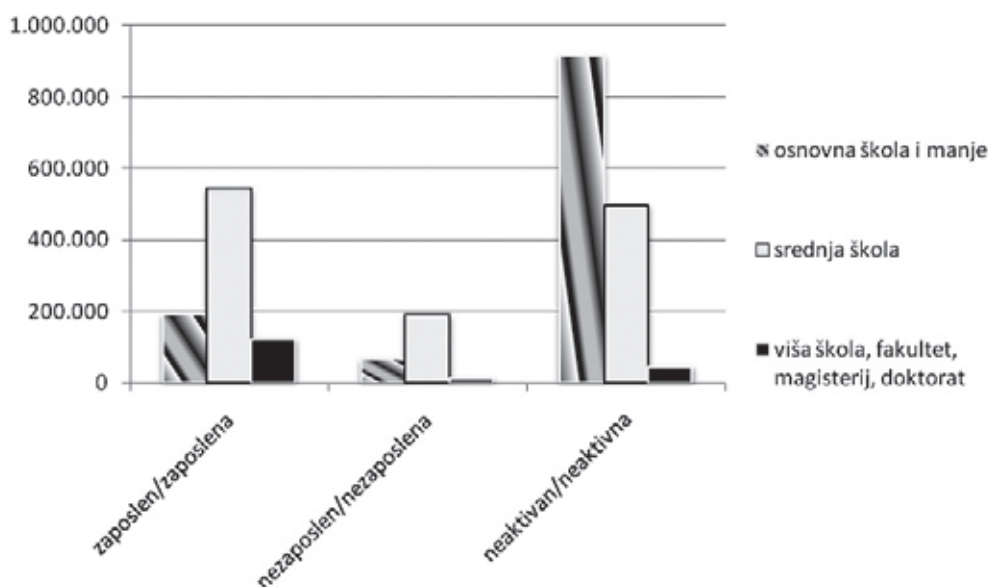
Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, priopćenje br. 1, prethodni podaci, Sarajevo, 20. kolovoz 2009.

U okviru zaposlenih osoba bilo je 58.039 neplaćenih pomažućih članova obitelji. Stopa nezaposlenosti bila je 24,1% (23,1% za muškarce i 25,6% za žene), dok je u istom razdoblju 2008. godine iznosila 23,4% (21,4% za muškarce i 26,8% za žene), što je porast za 0,7%.

5) Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, priopćenje br. 1, prethodni podaci, Sarajevo, 20 kolovoz 2009

Stopa nezaposlenosti bila je najviša među mladim osobama starosti 15 do 24 godine. To je iznosilo 47,5% (44,8% za muškarce i 52,3% za žene). Stope aktivnosti i zaposlenosti prema podacima ARS 2009 su iznosile 43,6% i 33,1%, dok su u 2008. godini bile 43,9% i 33,9%. Stope su bile značajno više za muškarce nego za žene. Stope aktivnosti i zaposlenosti su bile najviše u starosnoj grupi 25 do 49 godina (69,1% i 53,5%).

Slika 2. Radno sposobno stanovništvo prema školskoj spremi i statusu u aktivnosti



Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, priopćenje br. 1, prethodni podaci, Sarajevo, 20. kolovoz 2009.

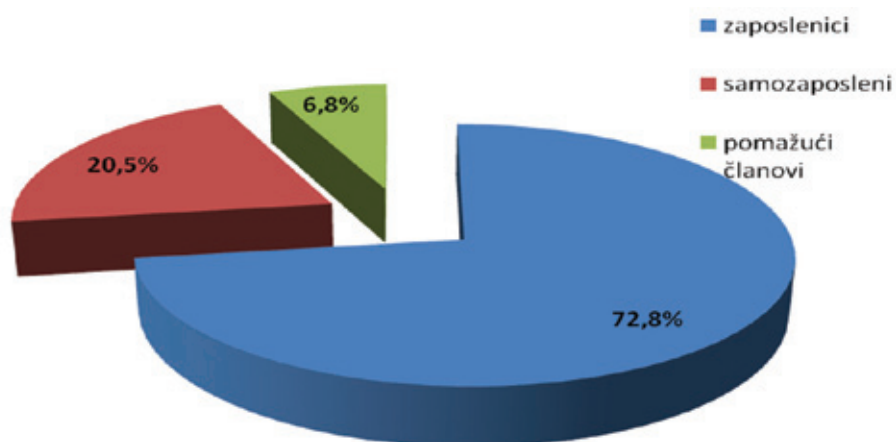
Podaci pokazuju da u BiH ispod polovine radno sposobnog stanovništva čine aktivne osobe, tj. one koje se na tržištu rada javljaju kao zaposlene i nezaposlene osobe.

Obrazovna struktura zaposlenih osoba pokazuje da najveći udio (63,3%) ima završenu srednju školu, slijede zaposleni s osnovnom školom ili nižim obrazovanjem (22,3%) i 14,3% akademski obrazovanih osoba.

Nezaposlene osobe imaju donekle sličnu obrazovnu strukturu, te ih tako 70,2% ima srednjoškolsko obrazovanje, 24,7% su osobe s osnovnim obrazovanjem ili niže, dok je 5,1% završilo višu ili visoku školu (fakultet), akademiju, magisterij ili doktorat.

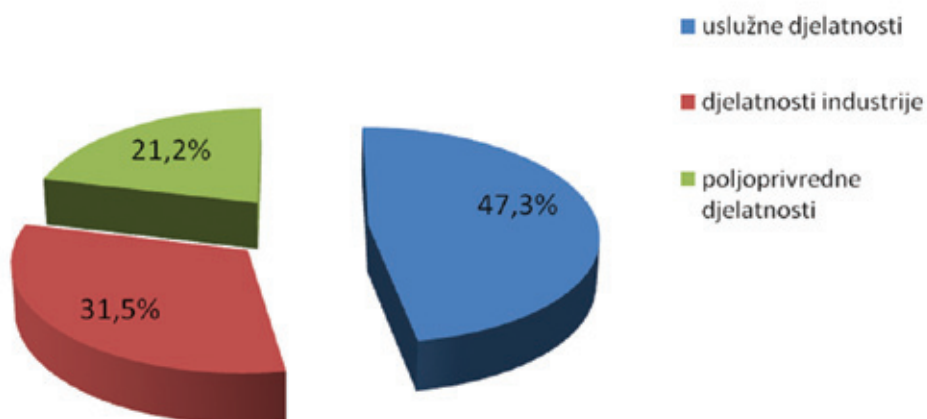
Istodobno, podaci iz Ankete pokazuju nižu obrazovnu strukturu neaktivnih osoba starijih od 15 godina: među njima je gotovo 62,7% osoba sa završenom osnovnom školom ili niže, 34,1% su osobe sa srednjom školom, a preostalih 3,2% su akademski obrazovane osobe.

Slika 3. Zaposlene osobe prema statusu u zaposlenosti



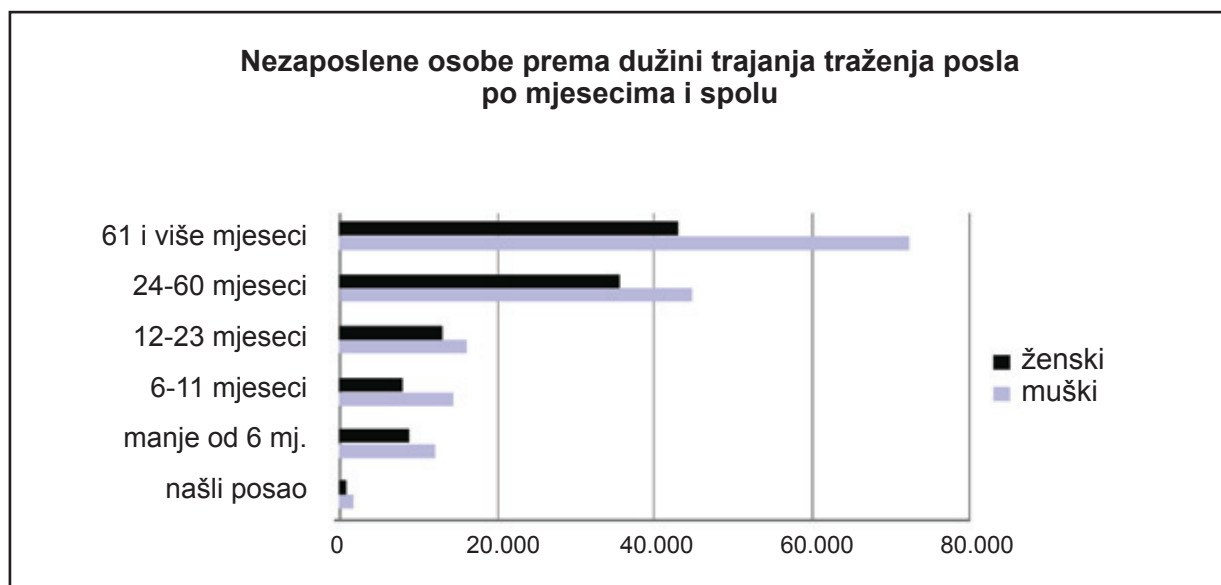
Struktura zaposlenih osoba prema statusu u zaposlenju pokazuje da osobe u plaćenoj zaposlenosti (zaposlenici) imaju najveće učešće (72,8%). Udio samozaposlenih osoba je bio 20,5% (od toga 27,4% žene) a neplaćenih pomažućih članova je bilo 6,8% (od toga 68,9% žene).

Slika 4. Zaposlene osobe prema sektoru aktivnosti



Struktura zaposlenih osoba prema sektoru aktivnosti pokazuje da je najveći udio u sektoru usluga 47,3%, zatim u sektoru industrije 31,5% i u sektoru poljoprivrede 21,2%.

Slika 5. Nezaposlene osobe prema trajanju traženja posla u mjesecima i spolu



Izvor: Agencija za statistiku B i H, priopćenje br. 1, prethodni podaci, Sarajevo, 20. kolovoz 2009.

U promatranom razdoblju 15,9% nezaposlenih osoba traži posao kraće od 12 mjeseci a čak 42,8% nezaposlenih traži posao duže od pet godina, što je posljedica poslijeratnog stanja i tranzicije gospodarstva u našoj zemlji. Stopa nezaposlenosti je ista među osobama sa završenom osnovnom školom i manje i srednjom školom (26,0%) a najniža sa visokom školom (10,1%).

Usporedba između registrirane (prema izjašnjenju ispitanika u anketi o prijavi Zavodima za zapošljavanje) i ILO (anketne) nezaposlenosti pokazuje da postoji značajna razlika između ova dva podatka. 88,0% od ILO (anketno) nezaposlenih osoba je također bilo i registrirano nezaposleno. Broj registriranih nezaposlenih osoba u Zavodima za zapošljavanje je veći 108,9% od ILO nezaposlenih osoba.

3.2. Osnovni podaci o radnoj snazi u Federaciji Bosne i Hercegovine

Slika 6. Bosna i Hercegovina – Federacija BiH



Podaci za 2008 god.	
Površina u km ² :	26.109,7
Županije - Kantoni:	10
Općine:	79
Naseljena mjesta:	3.330
Stanovništvo:	2.327.195
Prirodni priraštaj:	4.077
Gustoća naseljenosti:	89,1
Neto plaća u KM:	751
GDP u mil. KM:	15.080
GDP per capita u KM	6.480
Uvoz u mil. KM	11.356
Izvoz u mil. KM	4.569
Investicije u mil. KM	3.468

Izvor: Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. – Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja.



3.2.1. Podaci o zaposlenim osobama u Federaciji Bosne i Hercegovine

Prema podacima federalnog zavoda za programiranje razvoja⁶ u 2008. godini u FBiH ostvaren je prosječan broj zaposlenih u visini od 430.745 što je u odnosu na isti razdoblje prethodne godine više za 4,1% ili za 17.069 novozaposlenih.

Stupanj zaposlenosti stanovništva u Federaciji BiH u odnosu na aktivno stanovništvo iznosi 56,0%.

Broj zaposlenih i stupanj zaposlenosti stanovništva po županijama - županijama dat je u sljedećem pregledu:

Tabela 4. Stupanj zaposlenosti po županijama - županijama u 2008. godini⁷

Županija	Stano- vništvo	Broj za- poslenih ¹	Radno sposobno stanovn.	Aktivno stanovn.	Stupanj zaposlenosti u %		
					Stanov. ²	Radno sposobno stanovn. ³	Aktivno stanov. ⁴
1	2	3	4	5	6	7	8
USŽ	287.998	34.634	199.349	70.911	12,0	17,4	48,8
POŽ	40.513	5.362	28.234	10.798	13,2	19,0	49,7
TŽ	497.813	82.993	342.839	168.704	16,7	24,2	49,2
ZDŽ	400.848	73.267	275.371	134.796	18,3	26,6	54,4
BPŽ	33.225	4.778	22.286	8.942	14,4	21,4	53,4
SBŽ	255.648	37.974	170.999	74.456	14,9	22,2	51,0
HNŽ	226.632	42.531	150.802	71.934	18,8	28,2	59,1
ZHŽ	81.833	13.112	54.786	21.814	16,0	23,9	60,1
SAŽ	421.289	118.418	282.373	180.893	28,1	41,9	65,5
HBŽ	81.396	9.676	52.681	18.140	11,9	18,4	53,3
F BiH	2.327.195	430.745	1.579.720	769.388	18,5	27,3	56,0

1) Ukupna zaposlenost na teritoriji FBiH obuhvaća zaposlene u poslovnim subjektima (pravnim osobama), obrtu i slobodnim profesijama, obrani i policiji. Broj zaposlenih u obrani (8.000), nije razvrstan po općinama i županijama.

2) U skladu sa metodologijom Centralne banke BiH, stupanj zaposlenosti se izračunava tako da se broj zaposlenih podijeli sa nazočnim stanovništvom i pomnoži sa 100.

3) Stupanj zaposlenosti se izračunava tako da se broj zaposlenih podijeli sa radno sposobnim stanovništvom (stanovništvo staro od 15-65 godina) i pomnoži sa 100.

4) Stupanj zaposlenosti se izračunava tako što se broj zaposlenih podijeli sa aktivnim stanovništvom (radnom snagom tj. zaposleni + nezaposleni) i pomnoži sa 100.

6) Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008 godinu - Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja

7) Izvor podataka za broj stanovnika: Federalni Zavod za statistiku - Mjesečni statistički pregled FBiH 10/08, za zaposlenost: Federalni Zavod za statistiku - Mjesečni statistički pregled po županijama u FBiH 3/09.

(Obrada: Federalni Zavod za programiranje razvoja).

3.2.2. Podaci o nezaposlenim osobama u Federaciji Bosne i Hercegovine

Registrirani **broj nezaposlenih** osoba u FBiH sa stanjem na dan 31.12.2008. godine iznosilo je 338.643, što je manje za 28.927 osoba koja traže zaposlenje ili 7,8% u odnosu na 2007. godinu. Stupanj **nezaposlenosti** u odnosu na radnu snagu u FBiH u 2008. godini iznosio je 44,0 %.

Registrirani broj osoba koja su tražila zaposlenje i stupanj nezaposlenosti po županijama dat je u sljedećem pregledu:

Tabela 5. Stupanj nezaposlenosti po županijama u 2008. godini⁸

Županija	Nezaposleni	Broj zaposlenih ¹	Aktivno stanovn.	Stupanj ²⁾ nezaposlenosti u %
1	2	3	4	5
USŽ	36.277	34.634	70.911	51,2
POŽ	5.436	5.362	10.798	50,3
TŽ	85.711	82.993	168.704	50,8
ZDŽ	61.529	73.267	134.796	45,6
BPŽ	4.164	4.778	8.942	46,6
SBŽ	36.482	37.974	74.456	49,0
HNŽ	29.403	42.531	71.934	40,9
ZHŽ	8.702	13.112	21.814	39,9
SAŽ	62.475	118.418	180.893	34,5
HBŽ	8.464	9.676	18.140	46,7
Federacija BiH	338.643	430.745	769.388	44,0

1) Ukupna zaposlenost na teritoriji FBiH obuhvaća zaposlene u poslovnim subjektima (pravnim osobama), obrtu i slobodnim profesijama, obrani i policiji. Broj zaposlenih u obrani (8.000), nije razvrstan po općinama i županijama.

2) Stupanj nezaposlenosti se izračunava tako što se broj nezaposlenih podijeli sa aktivnim stanovništvom (radnom snagom tj. zaposleni + nezaposleni) i pomnoži sa 100.

8) Izvor podataka za zaposlenost i nezaposlenost: Federalni zavod za statistiku - Mjesečni statistički pregled po županijama u FBiH 3/09. (Obrada: Federalni zavod za programiranje razvoja)

3.3. Osnovni podaci o radnoj snazi u Republici Srpskoj

Slika 7. Republika Srpska



3.3.1. Podaci o zaposlenim osobama u Republici Srpskoj

Prema podacima Zavoda za statistiku Republike Srpske ukupan broj zaposlenih u Republici Srpskoj u 2009. godini bio je 253.665, što je za 2,14% manje nego u 2008. godini.

Ukupna stopa zaposlenosti se u Republici Srpskoj iz godine u godinu poboljšava, tako je 2006. godine bila 30,9%, u 2007. je porasla na 35,1%, a u 2008. godini na 37,3%.¹⁰

**Tabela 6. Podaci o zaposlenim osobama u Republici Srpskoj
za razdoblje 2002. do 2009. godine**

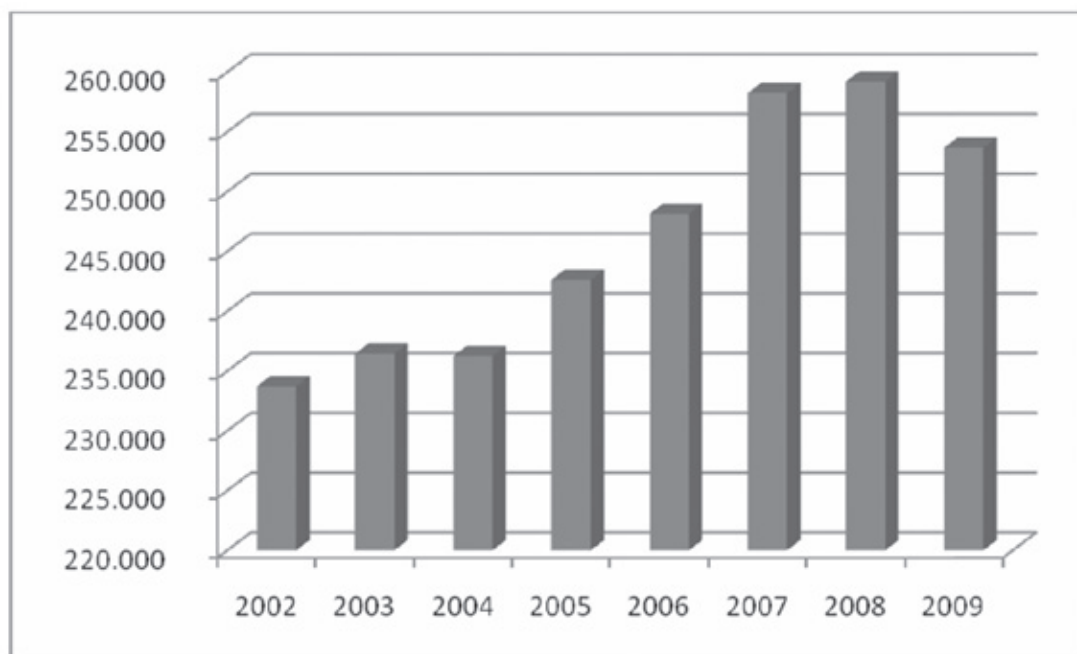
Godina	Broj zaposlenih	Porast/smanjenje u odnosu na prethodnu godinu%	Razlika u odnosu na prethodnu godinu%
2002	233.718		
2003	236.438	101,1637957	1,16
2004	236.239	99,91583417	-0,08
2005	242.624	102,7027713	2,70
2006	248.139	102,2730645	2,27
2007	258.236	104,0690903	4,07
2008	259.205	100,3752382	0,38
2009	253.665	97,86269555	-2,14

Ako se analizira kretanje zaposlenih osoba po godinama od 2002. do 2009. godine vidljivo je da je od 2004. godine do 2008. godine broj zaposlenih osoba značajno rastao, da bi u 2008. godini porastao samo 0,38% u odnosu na 2007., a u 2009. godini broj zaposlenih opao za 2,14% u odnosu na 2008. godinu, što je jasno vidljivo na sljedećoj slici.

9) Statistika plaća, zaposlenosti i nezaposlenosti, Statistički bilten broj 2, Zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka 2010., str. 14, uz osobni izračun autora

10) Statistički godišnjak Republike Srpske za 2009. godinu, Zavod za statistiku RS, Banja Luka 2009., str.96

Slika 8. Kretanje broja zaposlenih osoba u Republici Srpskoj u razdoblju od 2002. do 2009. godine



Analiza podataka o stručnoj spremi zaposlenih prikazana u sljedećoj tablici i na sljedećoj slici pokazuje kontinuiran porast zaposlenih sa visokom stručnom spremom (računajući i doktore znanosti i magistre), te zaposlenika sa srednjom stručnom spremom, dok je u stalnom opadanju broj zaposlenih sa višom stručnom spremom i zaposlenih VKV, KV, PKV i NKV osoba.

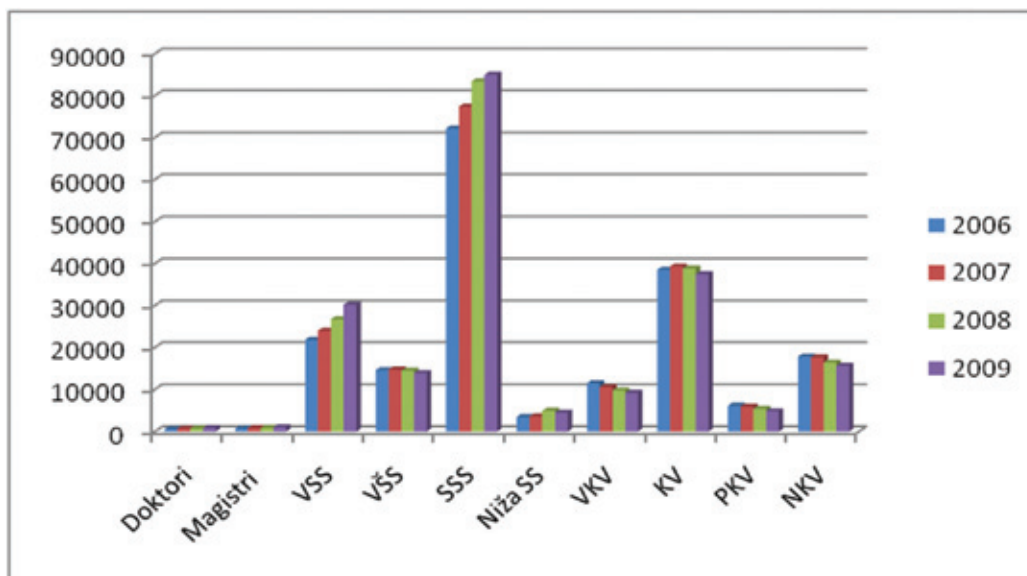
Tabela 7. Podaci o zaposlenim u RS prema stručnoj spremi u razdoblju od 2006. do 2009. godine¹¹

	2006	2007	2008	2009
Doktori	573	710	734	845
Magistri	705	800	910	1071
VSS	21856	24014	26746	30215
VŠS	14615	14748	14505	13917
SSS	72201	77406	83458	85007
Niža SS	3460	3598	4958	4514
VKV	11501	10533	9785	9215
KV	38565	39328	38845	37475
PKV	6166	5980	5431	4871
NKV	17851	17668	16425	15681
Ukupno	187493	194785	201797	202811

Izvor: Agencija za statistiku B i H, priopćenje br. 1, prethodni podaci, Sarajevo, 20. kolovoz 2009.

11) Podaci ne uključuju poduzetnike i njihove zaposlenike

Slika 9. Podaci o zaposlenim u RS prema stručnoj spremi u razdoblju od 2006. do 2009. godine

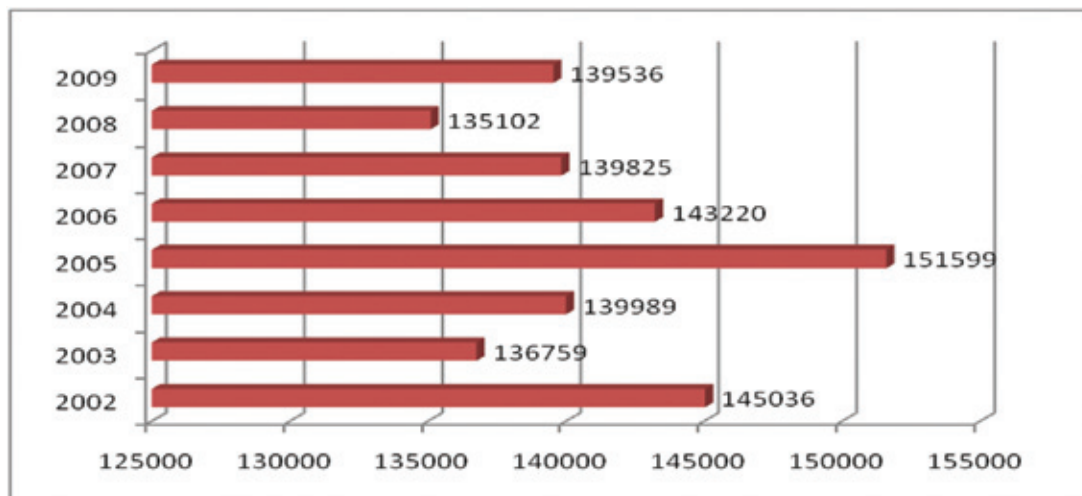


3.3.2. Podaci o nezaposlenim osobama u Republici Srpskoj

Stopa nezaposlenosti u Republici Srpskoj iz godine u godinu pada te je u 2006. godini iznosila 28,5%, u 2007. godini 25,2%, te u 2008. godini 20,5%.¹²

Ako se promatra broj nezaposlenih osoba koji je prikazan na sljedećoj slici vidljivo je da je nakon što je nekoliko godina tj. od 2006. do 2008. godine dolazilo do smanjenja broja nezaposlenih tj. osoba koje traže posao, u 2009. godini taj broj porastao za 3,28%.

Slika 10. Podaci o nezaposlenim osobama u RS u razdoblje od 2002. do 2009. godine



12) Statistički godišnjak Republike Srpske za 2009. godinu, Republički zavod za statistiku RS, Banja Luka 2009., str.96

Analizom podataka prikazanih u sljedećoj tablici vidljivo je da je značajno porastao broj nezaposlenih osoba sa visokom stručnom spremom te je vidljiv iz godine u godinu trend porasta, tako je u 2009. u odnosu na 2002. godinu porastao više od 2 puta. Također je porastao udio nezaposlenih osoba u ukupnom broju nezaposlenih i kreće se negdje oko 3%.

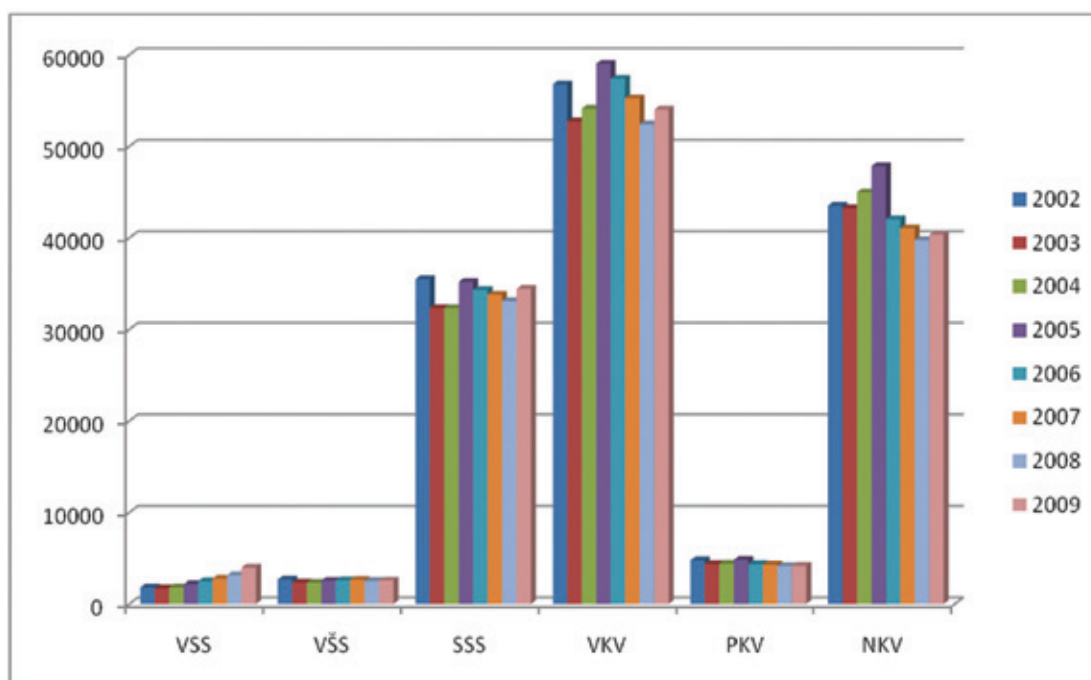
Tabela 8. Podaci o nezaposlenim osobama u RS prema stručnoj spremi u razdoblju od 2002. do 2009. godine

	VSS	VŠS	SSS	VKV	PKV	NKV	UKU-PNO	Povećanje/ smanjenje u %
2002	1794	2671	35495	56788	4769	43519	145036	
2003	1697	2343	32348	52740	4379	43252	136759	94,29
2004	1812	2316	32349	54129	4403	44980	139989	102,36
2005	2140	2544	35195	59048	4827	47845	151599	108,29
2006	2491	2588	34331	57402	4355	42053	143220	94,47
2007	2771	2643	33795	55268	4295	41053	139825	97,63
2008	3134	2526	33098	52422	4147	39775	135102	96,62
2009	3982	2578	34429	54020	4169	40358	139536	103,28

*Izvor: Statistički godišnjak Republike Srpske za 2009. godinu,
Zavod za statistiku RS, Banja Luka 2009.*

Na sljedećoj slici prikazana je struktura nezaposlenih prema stručnoj spremi i njihovo kretanje po godinama u razdoblju od 2002. do 2009. godine.

Slika 11. Podaci o nezaposlenim osobama u RS prema stručnoj spremi u razdoblju od 2002. do 2009. godine.





4. ANALIZA TRŽIŠTA RADNE SNAGE U REGIJI HERCEGOVINA

4.1. Analiza tržišta rada u Hercegovačko – neretvanskoj županiji

Slika 12. Hercegovačko-neretvanska županija



Podaci za 2008 god.	
Površina u km2:	4.401
Općine:	9
Naseljena mjesta:	478
Stanovništvo:	226.632
Prirodni priraštaj:	-72
Gustoća naseljenosti:	51,5
Neto plaća u KM:	822
GDP u mil. KM:	1.659
GDP per capita u KM	7.319
Uvoz u mil. KM	1.230
Izvoz u mil. KM	717
Investicije u mil. KM	381

Izvor: Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. – Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja.

4.1.1. Podaci o zaposlenosti u Hercegovačko-neretvanskoj županiji

Hercegovačko- Neretvanska Županija ima površinu 4.401 km² i oko 226.600 stanovnika. Prema teritorijalnom ustroju županiju čini 9 općina i 478 naseljenih mjesta. Prema podacima iz 2008. godine broj stanovnika po općinama prikazuje sljedeća tabela:

Tabela 9. Broj stanovnika po općinama u HNŽ

Općina	Broj stanovnika	Postotak
Čapljina	23.433	10,34%
Čitluk	15.932	7,03%
Jablanica	11.825	5,22%
Konjic	28.780	12,70%
Grad Mostar	111.116	49,03%
Neum	4.638	2,05%
Prozor	16.229	7,16%
Ravno	1.371	0,60%
Stolac	13.308	5,87%
HNŽ	226.632	100,00%
Federacija BiH	2.327.195	

Distribucija zaposlenosti¹³ po općinama u HNŽ u razdoblju od 2006. do listopada 2009. dana je u tabeli 7:

Tabela 10. Distribucija broja zaposlenih po općinama u HNŽ

Općina	Prosjeak 2006.	Prosjeak 2007.	Prosjeak 2008.	Mjesec listo- pad 2009.	% od ukupno zaposlenih u listopadu 2010.	Kumulativno
Ravno	59	44	51	53	0,13%	0,13%
Stolac	998	953	960	901	2,14%	2,27%
Neum	1.024	933	962	981	2,33%	4,60%
Prozor-Rama	1.517	1.387	1.424	1.314	3,12%	7,72%
Jablanica	1.874	1.996	2.058	1.968	4,68%	12,40%
Čapljina	3.596	3.127	3.265	3.237	7,70%	20,10%
Čitluk	3.023	3.402	3.576	3.553	8,45%	28,55%
Konjic	4.168	4.247	4.504	4.122	9,80%	38,35%
Mostar	25.540	25.566	25.731	25.932	61,65%	100,00%
UKUPNO HNŽ/K	41.799	40.655	42.531	42.061	100,00%	

13) Izvještaj o radu Službe za zapošljavanje HNŽ za 2009.

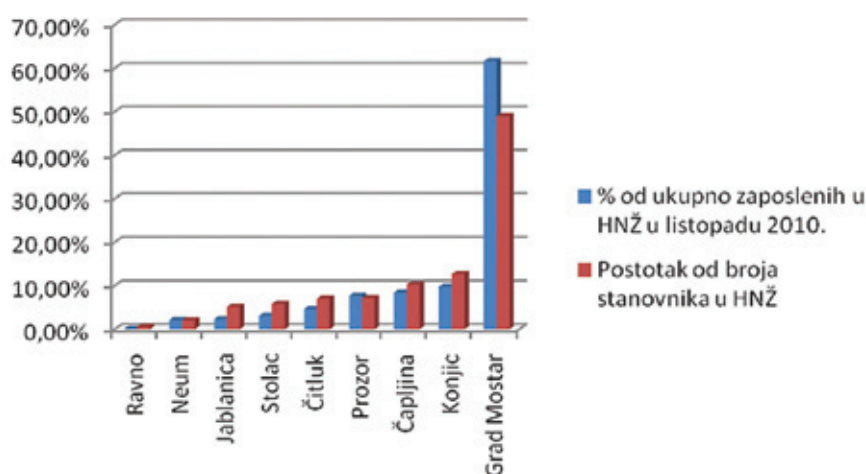
Jednostavnom komparacijom udjela broja stanovnika s udjelom zaposlenosti po općinama u HNŽ moguće je uočiti određene neravnomjernosti:¹⁴

Tabela 11. Broj stanovnika u općini u odnosu na ukupan broj stanovnika u HNŽ i postotak uposlenih u općini u odnosu na ukupan broj uposlenih u HNŽ

Općina	Broj stanovnika	% od ukupno zaposlenih u listopadu 2010.	Postotak
Ravno	1.371	0,13%	0,60%
Neum	4.638	2,14%	2,05%
Jablanica	11.825	2,33%	5,22%
Stolac	13.308	3,12%	5,87%
Čitluk	15.932	4,68%	7,03%
Prozor	16.229	7,70%	7,16%
Čapljina	23.433	8,45%	10,34%
Konjic	28.780	9,80%	12,70%
Grad Mostar	111.116	61,65%	49,03%
HNŽ	226.632	100,00%	

Zanimljivo je da je u općini Prozor-Rama relativni udjel broja stanovnika u odnosu na HNŽ manji od relativnog udjela broja zaposlenih u odnosu na broj zaposlenih u županiji. Središte županije, grad Mostar, pokazuje najveću relativnu razliku broja uposlenih u odnosu na broj stanovnika u županiji. To je realno i očekivati jer je Mostar kulturno, gospodarsko, obrazovno, zdravstveno i administrativno središte. Stupčasti dijagrami na sljedećoj slici prikazuju još jasnije te odnose:

Slika 13. Odnos broja stanovnika i broja zaposlenih po općinama u HNŽ



14) Pretpostavka je da se broj stanovnika po općinama nije promjenio značajnije u odnosu na 2008. godinu.

Posebno zanimljiv prikaz radne snage je njena distribucija po djelatnostima:¹⁵

Tabela 12. Zaposlenost po djelatnostima u Hercegovačko – neretvanskoj županiji¹⁶

	Prosječno	X	XI		
DJELATNOST	2008.	2009.	2009.	% u odnosu na prosjek u studenom 2009.	Kumulativno
G – Trgovina	7.311	7.185	7.244	17,16%	17,16%
D – Prerađivačka industrija	6.994	6.020	6.028	14,28%	31,44%
L – Javna uprava i obrana	4.336	4.525	4.529	10,73%	42,16%
M – Obrazovanje	3.893	3.974	4.010	9,50%	51,66%
I – Prijevoz, skladištenje i veze	3.531	3.481	3.477	8,24%	59,90%
N – Zdravstvena i socijalna skrb	3.096	3.255	3.265	7,73%	67,63%
O – Ostale javne, društvene, socijalne i osobne	2.414	2.386	2.385	5,65%	73,28%
E – Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	2.315	2.345	2.351	5,57%	78,85%
F – Građevinarstvo	2.270	2.211	2.224	5,27%	84,11%
K – Poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge	1.813	2.061	2.099	4,97%	89,09%
H – Ugostiteljstvo	2.065	2.085	2.084	4,94%	94,02%
J – Financijsko posredovanje	1.403	1.402	1.398	3,31%	97,33%
A – Poljoprivreda, lov i šumarstvo	783	790	787	1,86%	99,20%
C – Rudarstvo	179	221	220	0,52%	99,72%
B – Ribarstvo	73	77	76	0,18%	99,90%
00 – Neraspoređeno po djelatnostima SKD	51	42	42	0,10%	100,00%
P – Privatna kućanstva sa zaposlenim osobljem	4	1	1	0,00%	100,00%
UKUPNO HNŽ	42.531	42.061	42.220	100%	

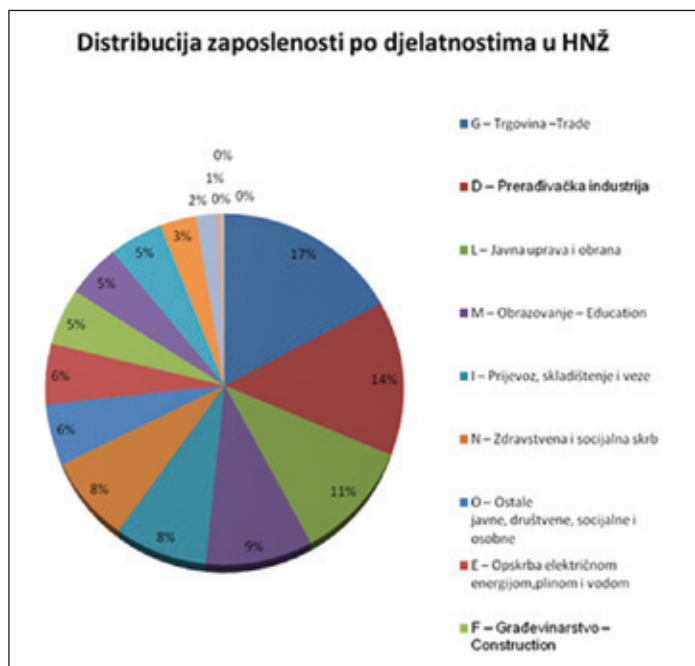
Najveći broj zaposlenih osoba je u trgovini (17,6%), potom u prerađivačkoj industriji (14,28%), javnoj upravi i obrani (10,73%), obrazovanju (9,5%). Te četiri djelatnosti zajedno zapošljavaju 51,66% ukupnog broja zaposlenih u HNŽ.

15) Statistički bilten Službe za zapošljavanje HNŽ:siječanj 2010.

16) Statistički bilten Službe za zapošljavanje HNŽ:siječanj 2010.

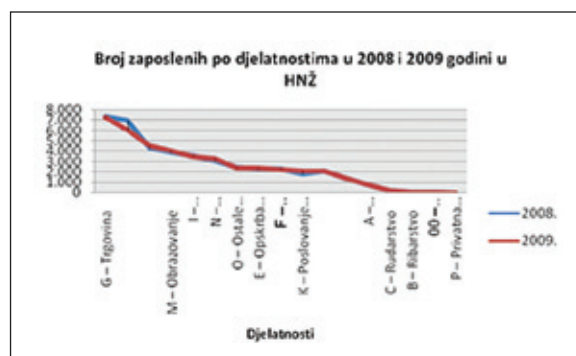
Jasniji pregled zaposlenosti daje dijagram strukture prikazan na sljedećoj slici:

Slika 14. Distribucija zaposlenosti po djelatnostima u HNŽ (siječanj 2010.)



Dinamički promatrano nije bilo znatnijih promjena u broju zaposlenih po djelatnostima u 2008. i 2009. godini:

Slika 15. Broj zaposlenih po djelatnostima u HNŽ



Vidljivo je da se krivulje zaposlenih po djelatnostima u 2008. i 2009. godini gotovo preklapaju (slika 3).

Koeficijent korelacije mjeri varijacije u promjenama zaposlenosti po djelatnostima u 2008. i 2009. godini. Koeficijent korelacije je 0,993919 što je gotovo perfektna povezanost između broja zaposlenih po djelatnostima u 2008. i 2009. godini.

4.1.2. Zaposlenost u HNŽ u odnosu na Federaciju BiH

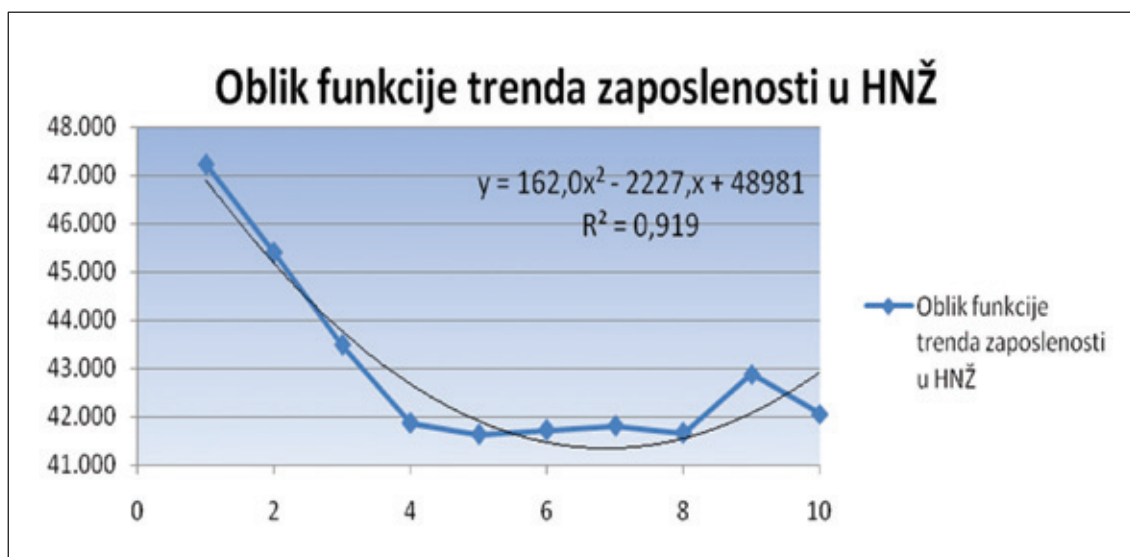
Zaposlenost i njene promjene pokazuju kako se mijenja gospodarska aktivnost. Veća razina zaposlenosti korespondira s povećanjem gospodarske aktivnosti i obrnuto. Prema dostupnim podacima iz statističkih izvješća Federalnog zavoda za statistiku i izvješća Zavoda za zapošljavanje HNŽ-a promjene broja zaposlenih osoba dane su u sljedećoj tabeli:

Godina	HNŽ	Federacija
1991	66.104	631.020
2000	47.228	410.808
2001	45.397	407.199
2002	43.479	394.132
2003	41.868	387.381
2004	41.628	388.310
2005	41.712	377.318
2006	41.799	389.601
2007	41.663	413.669
2008	42.879	430.745
2009	42.061	

Tabela 13. Prikaz broja zaposlenih osoba u HNŽ i Federaciji BiH

Razdoblje od deset godina dovoljno je dugo za analizu trendova u zapošljavanju. U HNŽ oblik trenda koji predstavlja zaposlenost vidljiv je na sljedećoj slici:

Slika 16. Funkcija trenda koja predstavlja zaposlenost u HNŽ



Vidljivo je da se kvadratna funkcija može primijeniti na kretanje zaposlenosti u županiji HNŽ. Koeficijent determinacije je 0,919 ili 91,9% originalnih podataka objašnjava kvadratna funkcija trenda. Na temelju takvog izgladivanja originalnih vrijednosti moguće je i prognozirati promjene u ukupnoj zaposlenosti za sljedeće četiri godine što prikazuje sljedeći graf:

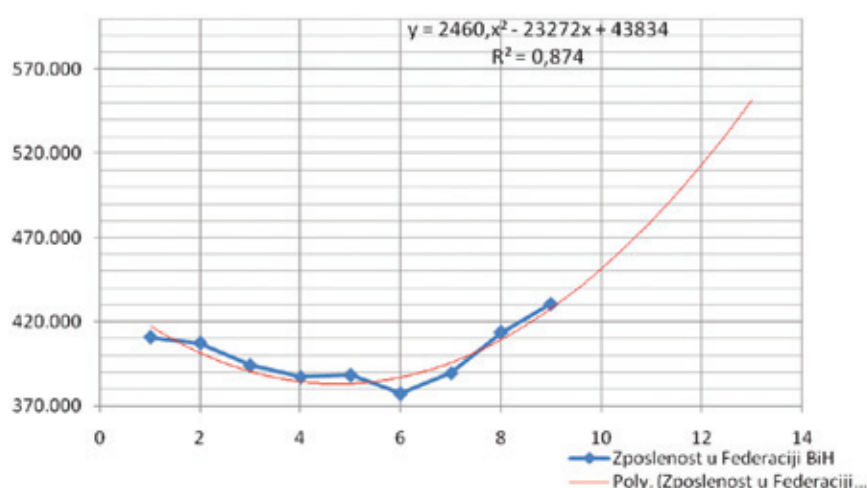
Slika 17. Prognoza zaposlenosti za razdoblje 2010-2014. godine



Prema obliku funkcije trenda $y = 162,0x^2 - 2227x + 48981$ može se očekivati povećanje zaposlenosti u razdoblju do 2014. godine. Zanimljiv je oblik funkcije trenda promjena zaposlenosti u Federaciji BiH.

Slika 18. Zaposlenost u Federaciji BiH – prognoza do 2012. godine

Zaposlenost u Federaciji BiH - prognoza do 2012



Na temelju podataka broja zaposlenih u razdoblju od 2000.-2008. godine za Federaciju BiH može se očekivati povećanje zaposlenosti u 2011. i sljedećim godinama (isti trend je i u HNŽ).

4.1.3. Potražnja za radnom snagom u HNŽ

Potražnja za radnom snagom se može definirati kao ukupan broj novouposlenih u nekoj godini (ili nekom dužem ili kraćem vremenskom razdoblju). Ako je razlika broja zaposlenih u sljedećoj u odnosu na prethodnu godinu pozitivan broj onda je zaposlenost povećana i obrnuto. Promjene u broju uposlenih (promjene u potražnji za radnom snagom) u razdoblju od 2000. do 2009. godine u HNŽ prikazuje sljedeća tabela:

Godina	HNŽ - potražnja
2001	-1.831
2002	-1.918
2003	-1.611
2004	-240
2005	84
2006	87
2007	-136
2008	1.216
2009	-818

Tabela 14. Promjene u potražnji radne snage u HNŽ

Promjene potražnje radne snage u prethodnoj tabeli uspoređuju tekuću s prethodnom godinom. Npr. U drugom retku prethodne tabele broj -1.918 znači da je broj zaposlenih u 2002. godini bio manji za 1918 osoba u odnosu na 2001. godinu. Samo u razdoblju 2005-2006. godine je neprekidno povećanje broja uposlenih (rast potražnje u odnosu na prethodnu godinu). U svim ostalim godinama (osim 2008. godine) potražnja se konstantno smanjuje. Te promjene jasnije ilustrira sljedeći dijagram:

Slika 19. Promjene u potražnji radne snage u HNŽ u razdoblju 2000. do 2010. godine



U analizi promjene broja uposlenih sljedeće u odnosu na prethodnu godinu su prikazani agregirani podaci za sve djelatnosti i stupnjeve stručnog obrazovanja.

4.1.4. Ponuda radne snage u HNŽ - Nezaposlenost

Ponuda radne snage na dan 31.01. 2010. godine prema pojedinim zanimanjima i stupnjevima dana je u sljedećem pregledu:

Tabela 15. Ponudu radne snage u HNŽ na dan 31.01. 2010. godine

1. Nekvalificirani i polukvalificirani		4. Viša stručna sprema	
1.1. radnici bez zanimanja	4.698	4.2. ekonomist	148
1.2. daktilograf	86	4.3. nastavnik predškolskog odgoja	100
1.3. pomoćni kuhar	36	4.4. nastavnik razredne nastave	92
1.4. pomoćni građevinski radnik	34	4.5. pravnik	85
1.5. pomoćni zidar	17	4.6. nastavnik biologije i kemije	50
1.6. pomoćni bojadisar	17	4.7. nastavnik historije i geografije	20
1.7. pomoćni tesar	16	4.8. nastavnik bosanskog jezika	20
1.8. konfekcijski krojač	12	itd.	
itd.		5. Visoka stručna sprema	
2. Kvalificirani		5.1. diplomirani pravnik	271
2.1. prodavač	2.029	5.2. diplomirani ekonomist	196
2.2. bravar	946	5.3. diplomirani inženjer poljoprivrede	101
2.3. automehaničar	900	5.4. profesor engleskog jezika	78
2.4. frizer za žene	619	5.5. diplomirani pedagog	71
2.5. konobar	596	5.6. dipl.ekonomist finan.-račun. smjer	65
2.6. metalostrugar	541	5.7. profesor hrvatskog jezika i književnosti	59
2.7. kuhar	455	5.8. diplomirani novinar	43
2.8. vozač	426	5.9. dipl. inženjer za računala	38
2.9. konfekcionar tekstila	409	5.10. diplomirani inženjer strojarstva	36
itd.		5.11. diplomirani profesor historije	29
3. Srednja stručna sprema		5.12. profesor njemačkog jezika	27
3.1. ekonomski tehničar	1.405	5.13. diplomirani kriminalist	26
3.2. maturant gimnazije	1.154	5.14. dipl. inženjer voćarstva i vinogradarstva	22
3.3. strojarski tehničar	805	5.15. profesor bosanskog jezika	20
3.4. medicinski tehničar	391	5.16. profesor pedagogije i psihologije	17
3.5. tehničar za putni promet	325	5.17. dipl. fizioterapeut (viši fizioterapeut)	14
3.6. poljoprivredni tehničar	320	5.18. profesor hrvatskog jezika	14
3.7. elektrotehničar-energetičar	270	5.19. profesor likovne kulture	11
3.8. turistički tehničar	260	5.20. liječnik	11
itd.		itd.	

Ukupna ponuda radne snage prema evidenciji Službe za zapošljavanje Hercegovačko-Neretvanske županije na dan 31.1.2010. godine je 29.679 osoba. U usporedbi s prosječnom nezaposlenošću u 2009. godini više za 0.6% (u odnosu na prosječan broj nezaposlenih u prosincu 2009. Povećanje iznosi 0,3%).

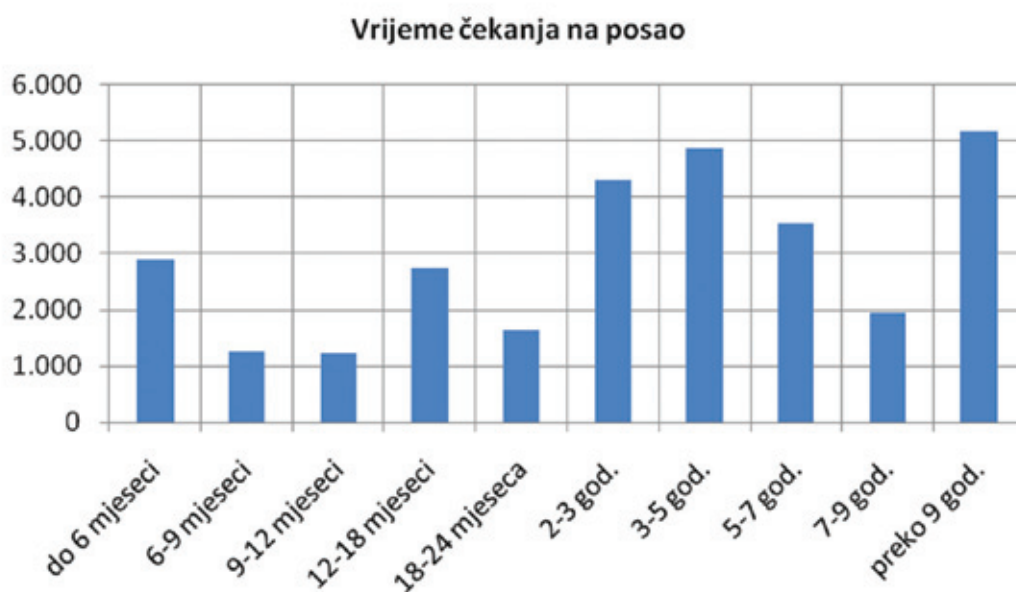
Prema vremenu čekanja na zaposlenje situacija je sljedeća:

Tabela 16. Vrijeme čekanja na posao u HNŽ

Vrijeme	Broj nezaposlenih	Postotak	Kumulativno
do 6 mjeseci	2.890	9,76%	9,76%
6-9 mjeseci	1.258	4,25%	14,02%
9-12 mjeseci	1.235	4,17%	18,19%
12-18 mjeseci	2.745	9,27%	27,46%
18-24 mjeseca	1.653	5,59%	33,05%
2-3 god.	4.304	14,54%	47,59%
3-5 god.	4.861	16,42%	64,02%
5-7 god.	3.540	11,96%	75,98%
7-9 god.	1.943	6,57%	82,54%
preko 9 god.	5.167	17,46%	100,00%

Relativno najveći broj osoba čeka na zaposlenje 3-5 godina (16,42%) dok do 5 godina na posao čeka 2/3 osoba (63,02%).

Slika 20. Vrijeme čekanja na posao u HNŽ (2009.godina)



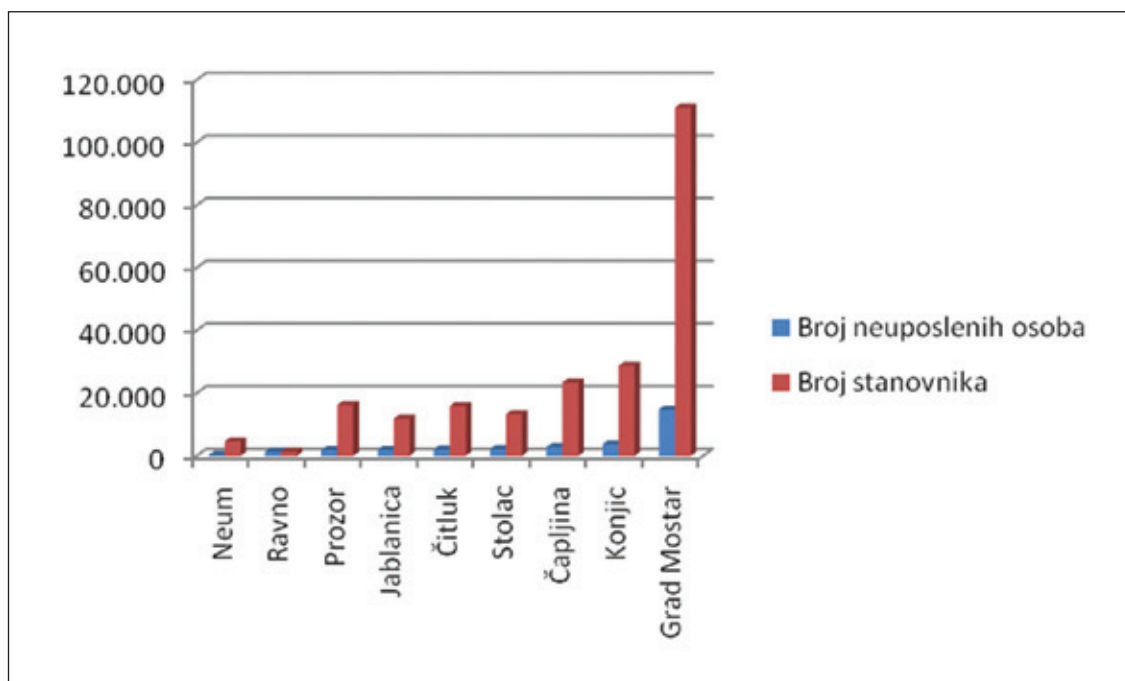
Ponudu radne snage po općinama prikazuje sljedeća tabela:

Tabela 17. Ponuda radne snage po općinama u HNŽ

Općina	Broj neuposlenih osoba	Postotak
Neum	337	1,09%
Ravno	1.371	4,42%
Prozor	1.879	6,06%
Jablanica	1.907	6,15%
Čitluk	2.051	6,61%
Stolac	2.166	6,98%
Čapljina	2.775	8,95%
Konjic	3.736	12,04%
Grad Mostar	14.798	47,70%
Ukupno HNŽ	31.020	100,00%

Analizirajući ponudu radne snage po općinama lako je uočiti da je najveća ponuda u općini Mostar (14.798 ili 47,70% %), a najmanja u općini Neum (svega 337 ili 1,09%). Zanimljiva je usporedba broja stanovnika po općinama i ponude radne snage koju prikazuje sljedeći stupčasti dijagram:

Slika 21. Broj neuposlenih osoba u odnosu na broj stanovnika po općinama HNŽ



Koeficijent korelacije između broja stanovnika i ponude radne snage (izražene brojem osoba koje traže posao) po općinama županije je 0,994045. To znači da su ponuda radne snage i broj stanovnika perfektno korelirani (imaju veoma visok koeficijent korelacije).

4.1.5. Analiza ponude radne snage prema stručnoj spremi

U analizi ponude veoma bitan je i kriterij kvalifikacijske strukture. Veća razina kvalifikacijske strukture u ponudi radne snage odražava dinamičnost i spremnost da se brže prihvaća promjena radnog mjesta. Podaci pokazuju da u ponudi radne snage dominiraju kvalificirani radnici koji su „čvrsto“ povezani s određenim uskim znanjima i vještinama te nisu elastični u promjeni radnog mjesta.

Tabela 18. Ponuda radne snage u HNŽ (siječanj 2010.godine) prema kvalifikacijama

Kvalifikacija	Ponuda radne snage (broj osoba)	% od ukupne ponude radne snage
Visokokvalificirani	174	0,59%
Viša stručna sprema	750	2,53%
Visoka stručna sprema	1.500	5,05%
Polukvalificirani	2.996	10,09%
Nekvalificirani	4.698	15,83%
Srednja stručna sprema	7.927	26,71%
Kvalificirani	11.634	39,20%
Ukupno HNŽ	29.679	100,00%

Najveći postotak u ponudi radne snage su kvalificirani radnici, potom srednja stručna sprema, a najmanji u ponudi su visoka stručna sprema, viša stručna sprema i visokokvalificirani radnici. Prema zaključcima Lisabonskog zasjedanja Europskog savjeta minimalna radna sprema u društvu znanja mora osigurati nove osnovne vještine: vještina rada na računalu, znanje stranih jezika, tehnička kultura, poduzetničke sposobnosti te društvene kvalitete: spremnost preuzimanja rizika, samopouzdanje i samousmjerenje.

Filozofija radne snage temelji se na fleksibilnim vještinama, znanjima, stabilnosti zaposlenja i odgovornosti radne snage za kontinuirano unapređenje sustava kvalitete.

Ponuda radne snage u kojoj dominiraju kvalificirane osobe nije jamstvo fleksibilnosti u zapošljavanju i pronalaženju radnog mjesta. Zato je nužno kontinuirano sufinancirati obrazovne aktivnosti za poznatog i nepoznatog poslodavca (posebna uloga se mora dodijeliti Zavodima za zapošljavanje koji raspolažu s podacima o ponudi i potražnji radne snage).

U strukturi ponude radne snage prvi put prvo zaposlenje traži 12.694 osoba (42,8 %), pri čemu je broj žena 6.691 ili 22,6 % od ukupne ponude radne snage.

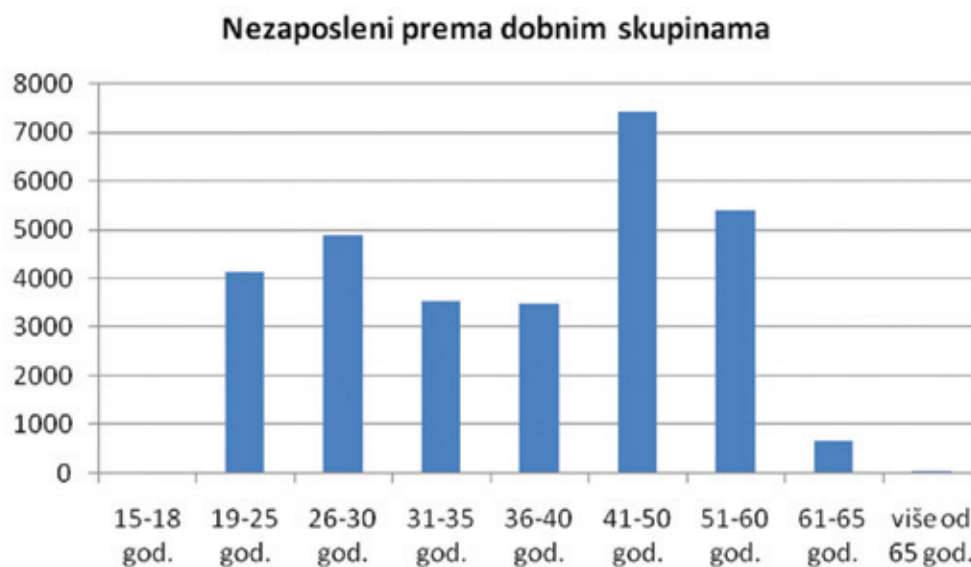
Dobnu strukturu nezaposlenih osoba prikazuje tabela 9. Postotak nezaposlenih do 30 godina je 30,5% a više od polovine (54,24%) je mlađe od 40 godina starosti.

Tabela 19. Dobna struktura nezaposlenih osoba u 2009. godini za HNŽ

Dob	Broj prijavljenih na Zavodu za zapošljavanje	Postotak	Kumulativno
15-18 god.	3	0,01%	0,01%
19-25 god.	4.141	13,99%	14,00%
26-30 god.	4.885	16,51%	30,51%
31-35 god.	3.542	11,97%	42,48%
36-40 god.	3.482	11,77%	54,24%
41-50 god.	7.422	25,08%	79,32%
51-60 god.	5.384	18,19%	97,51%
61-65 god.	684	2,31%	99,82%
više od 65 god.	53	0,18%	100,00%
	29596		

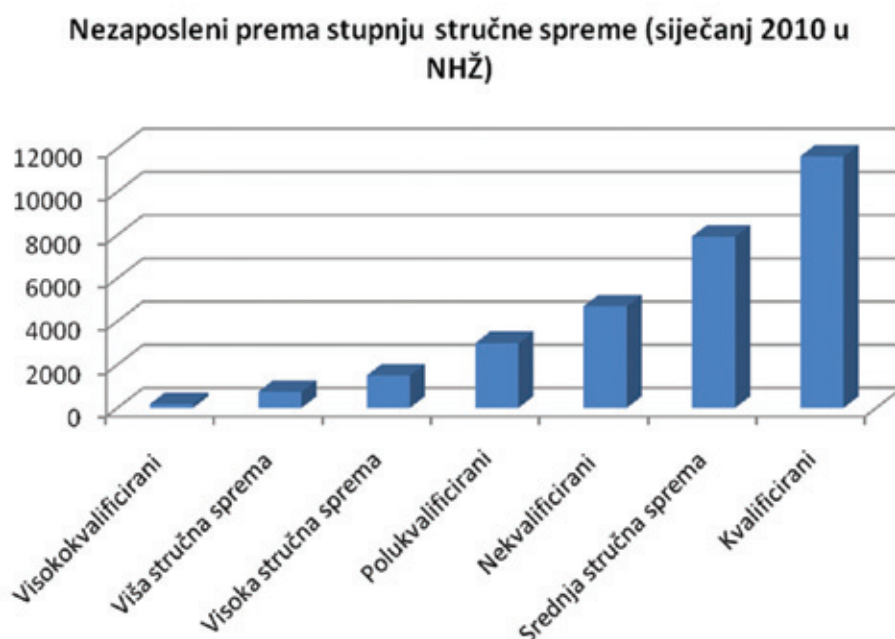
Vidljiv je relativno visok postotak nezaposlenih u dobi od 30-40 godina (23,7 %) kao i osobe čija dob je iznad 50 godina (20,7 %).

Slika 22. Nezaposleni prema dobnim skupinama u 2009. godini za HNŽ



Sljedeći stupčasti dijagram prikazuje još jasnije ponudu radne snage u HNŽ za mjesec siječanj 2010.godine prema stupnju stručne spreme:

Slika 23. Ponuda radne snage u HNŽ prema stupnju stručne spreme



Nekih bitnih promjena u ponudi radne snage po kvalifikacijama nije bilo. Promjene ponude radne snage 2007. godine, 2008. i 2009. godine dane su u sljedećoj tabeli:

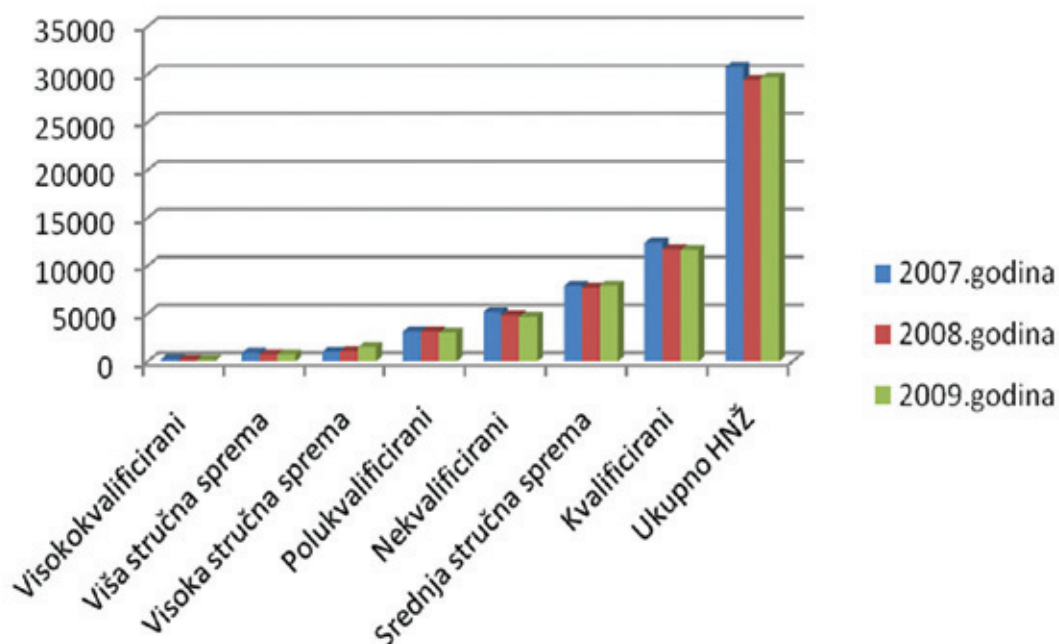
Tabela 20. Ponuda radne snage u HNŽ u 2007., 2008. i 2009. godini ¹⁷

Kvalifikacija	Ponuda radne snage (broj osoba) u 2007. godini	Ponuda radne snage (broj osoba) u 2008. godini	Ponuda radne snage (broj osoba) u 2009. godini
Visokokvalificirani	251	201	174
Viša stručna sprema	887	741	750
Visoka stručna sprema	1002	1077	1.500
Polukvalificirani	3131	3139	2.996
Nekvalificirani	5172	4820	4.698
Srednja stručna sprema	7904	7726	7.927
Kvalificirani	12414	11699	11.634
Ukupno HNŽ	30.761	29.403	29.679

¹⁷⁾ Statistički bilten za siječanj 2010. godinu. Statistički bilten za kolovoz 2007. godine. Statistički bilten za prosinac 2008. godine.

Trend promjena u ponudi radne snage prema kvalifikacijama prikazuje jasnije stupčasti dijagram na sljedećoj slici:

Slika 24. Promjene u ponudi radne snage u 2007., 2008. i 2009. godini

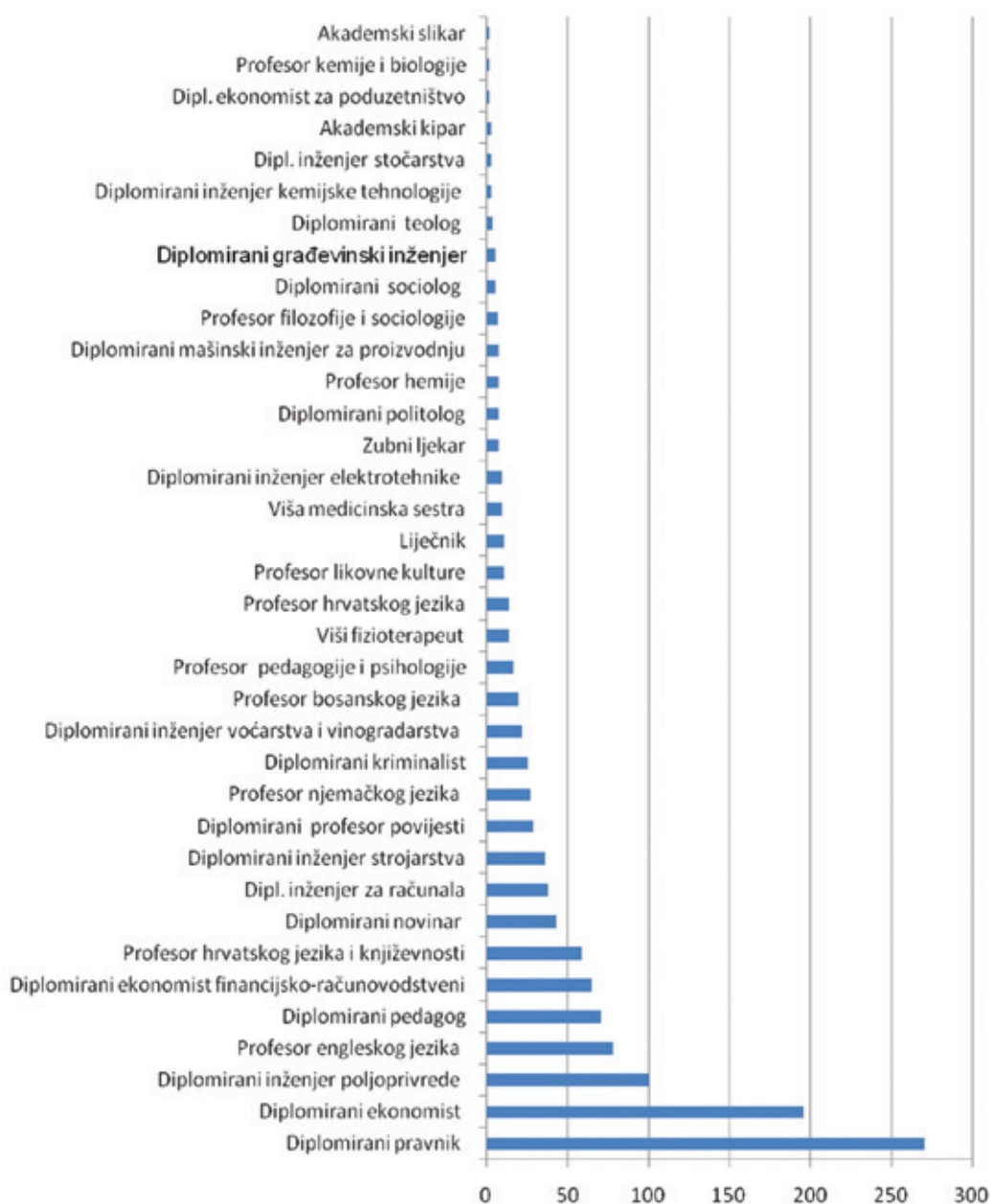


U strukturi ponude radne snage prema kvalifikacijama vidljiv je trend povećanja broja osoba s visokom stručnom spremom s 1002 u 2007., na 1077 u 2008. i 1500 u 2009.godini. Najveća ponuda je, u svim godinama, kvalificirane radne snage. Među visokom stručnom spremom u ponudi radne snage za 2010. godinu je više od trideset različitih akademskih zvanja.

Najveći broj je diplomiranih pravnika (271), potom diplomiranih ekonomista (196), diplomiranih inženjera poljoprivrede (101), profesora engleskog jezika (78), profesora hrvatskog jezika i književnosti(59).

Detaljan prikaz dan je na sljedećem bar dijagramu:

Slika 25. Ponuda radne snage u HNŽ prema zanimanjima (siječanj 2010. godine)

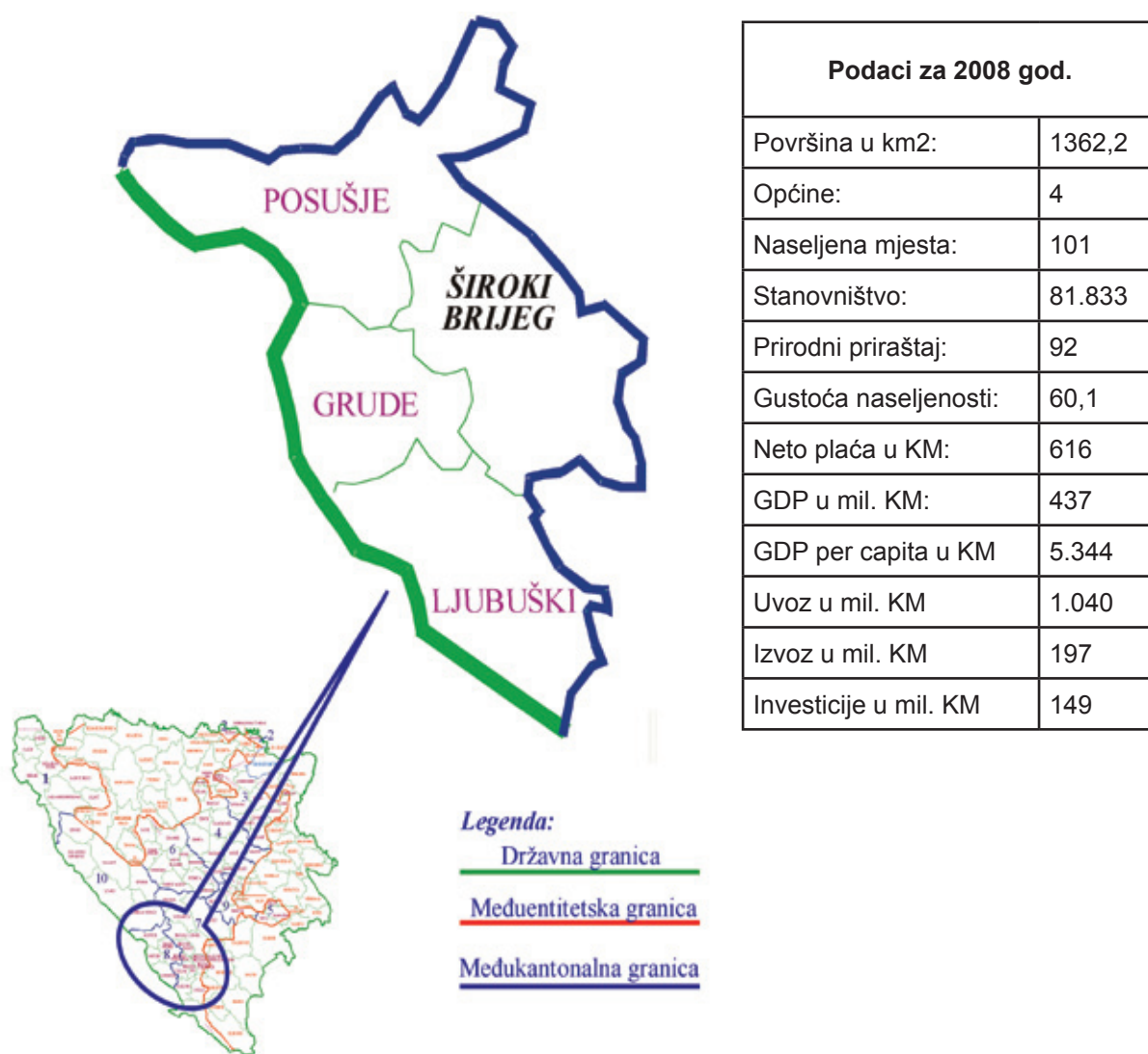


Ponuda radne snage s visokom stručnom spremom ima prednosti ali i nedostatke. Temeljna prednost je u širini znanja i kompetencijama osoba s visokom stručnom spremom i šire mogućnosti njihova zapošljavanja (u različitim djelatnostima).

Slabost je u potencijalnoj migraciji visokokvalificiranih osoba k drugim područjima u regiji i „osiromašenje“ prostora županije u smislu ljudskih potencijala i demografskih kretanja.

4.2. Analiza tržišta rada u Zapadno-hercegovačkoj županiji

Slika 26. Zapadno-hercegovačka županija



Izvor: Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. – Analiza,
Federalni zavod za programiranje razvoja.

4.2.1. Podaci o zaposlenosti u Zapadno-hercegovačkoj županiji

ZHŽ ima centralnu lokaciju u Hercegovini, te kao takva ima povoljne geoprometne karakteristike, s obzirom na svoj položaj, kroz nju prolazi buduća trasa autoputa na koridoru Vc gdje se nalazi i spoj sa autocestom A1 Dubrovnik-Zagreb što zapravo znači da se cijela Županija nalazi u zagrljaju dva EU-cestovna koridora (koridor Vc. i Jadransko-Jonski koridor). Sjecište ovih dvaju EU-cestovnih koridora je u samom zaleđu luke Ploče, koja se nalazi u Republici Hrvatskoj na udaljenosti cca. 10 km Županije Zapadno-hercegovačke.

Ovakav geoprometni položaj daje realnu osnovu da slobodno možemo reći da ŽZH predstavlja „vrata jugoistočne Europe“.

Na području Županije protječu tri rijeke: Lištica, Trebižat i Ričina a nalazi se jedno jezero: Blidinjsko.

ZHŽ zauzima površinu od 1362,2 km², odnosno 5,3 % FBiH i 2,7% teritorije BiH.

Županija ima 4 općine (Grude, Ljubuški, Posušje i Široki Brijeg) sa 88.992 stanovnika i sa gustoćom naseljenosti od 65 stanovnika po km². Posljednji podaci o stanovništvu u BiH su iz 2009. godine. Po broju stanovnika nalazi se na 7 (sedmom) mjestu u Federaciji BiH.

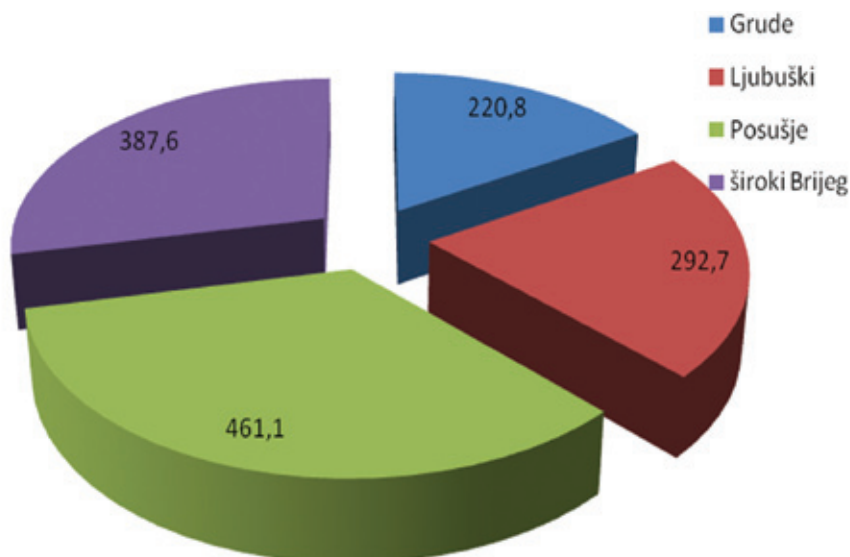
Veličina pojedinih općina u ZHŽ je prikazana u sljedećoj tabeli i slici:

Tabela 21. Površina općina u ZHŽ

Broj	Općina	Površina u km ²
1.	Grude	220,8
2.	Ljubuški	292,7
3.	Posušje	461,1
4.	Široki Brijeg	387,6
	Ukupno	1362,2

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zapadno-hercegovačka županija u brojkama, 2009.

Slika 27. Površina općina u ZHŽ u km²



Prema podacima federalnog zavoda za programiranje razvoja¹⁸ u 2008. godini u FBiH ostvaren je prosječan broj zaposlenih u visini od 430.745 što je u odnosu na isti razdoblje prethodne godine više za 4,1% ili za 17.069 novozaposlenih.

U ZHŽ zaposlenost u 2008. godini iznosila je 13.112, što je u odnosu na prethodnu godinu više za 439 zaposlenih ili za 3,5%. Broj zaposlenih u ZHŽ sudjelovao je ukupnom broju zaposlenih u FBiH sa 3,04%.

Broj zaposlenih i stupanj zaposlenosti po općinama u ZHŽ u 2008. godini daju se u slijedećem pregledu:

Tabela 22. Stupanj zaposlenosti u ZHŽ u 2008. godini

Općina	Stanovništvo	Broj zaposl. ¹	Radno sposobno stanovn.	Aktivno stanovn.	Stepen zaposlenosti u % ²		
					Stanov. ³	Radno sposobno stanovn. ⁴	Aktivno stanovn. ⁵
1	2	3	4	5	6	7	8
Grude	15.558	2.227	10.510	3.617	14,3	21,2	61,6
Ljubuški	23.951	3.628	16.274	5.708	15,1	22,3	63,6
Posušje	16.072	2.653	10.881	4.376	16,5	24,4	60,6
Široki Brijeg	26.252	4.604	17.121	8.113	17,5	26,9	56,7
Z H Ž	81.833	13.112	54.786	21.814	16,0	23,9	60,1
F BiH	2.327.195	430.745	1.579.720	769.388	18,5	27,3	56,0

Izvor: Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. godinu - Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja.

Na području ZHŽ broj zaposlenih u siječnju 2010. je 14.966 osoba što je porast od 1% u odnosu na 2009 godinu kada je bilo 14.821 zaposlenih.

4.2.2. Ponuda radne snage u Zapadno-hercegovačkoj županiji – Nezaposlenost

Prema podacima Federalnog zavoda za programiranje razvoja¹⁹ u 2008. registriran broj nezaposlenih u FBiH sa stanjem na dan 31.12.2008. godine iznosio je 338.643, što je manje za 7,9% u odnosu na 2007. godinu. Registrirana nezaposlenost u ZHŽ u 2008. godini na kraju prosinca iznosila je 8.702 osoba koje su tražile zaposlenje, što je manje za 1.036 osoba ili 10,6% u odnosu na prethodnu godinu, tako da broj nezaposlenih u odnosu na FBiH iznosi 2,6%.

Stupanj nezaposlenosti u odnosu na radnu snagu u FBiH u 2008. godini iznosi 44,0 %, a u ZHŽ 39,9%.

¹⁸) Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. godinu - Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja

¹⁹) Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. godinu - Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja

U sljedećoj tabeli dat je pregled nezaposlenih po općinama u ZHŽ u 2008. godini:

Tabela 23. Stupanj nezaposlenosti u 2008. godini u ZHŽ

Općina	Nezaposleni	Broj zaposl. ¹	Aktivno stanovništvo	Stepen ² nezaposl. u %
1	2	3	4	5
Grude	1.390	2.227	3.617	38,4
Ljubuški	2.080	3.628	5.708	36,4
Posušje	1.723	2.653	4.376	39,4
Široki Brijeg	3.509	4.604	8.113	43,3
Z H K	8.702	13.112	21.814	39,9
Federacija BiH	338.643	430.745	769.388	44,0

Izvor: Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. godinu - Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja.

Za mjesec ožujak 2010. registrirani broj nezaposlenih u ZHŽ bio je 9.097 osoba, što je za 3,6% više u odnosu na isti mjesec prethodne godine (8.784 registrirane nezaposlene osobe – ožujak 2009).

U 2009. godini na evidenciju nezaposlenih prijavilo se ukupno 596 osoba po prestanku radnog odnosa, što je više za 223 osobe odnosno za 59,8 % u odnosu na prethodnu 2008. godinu (373 osobe).

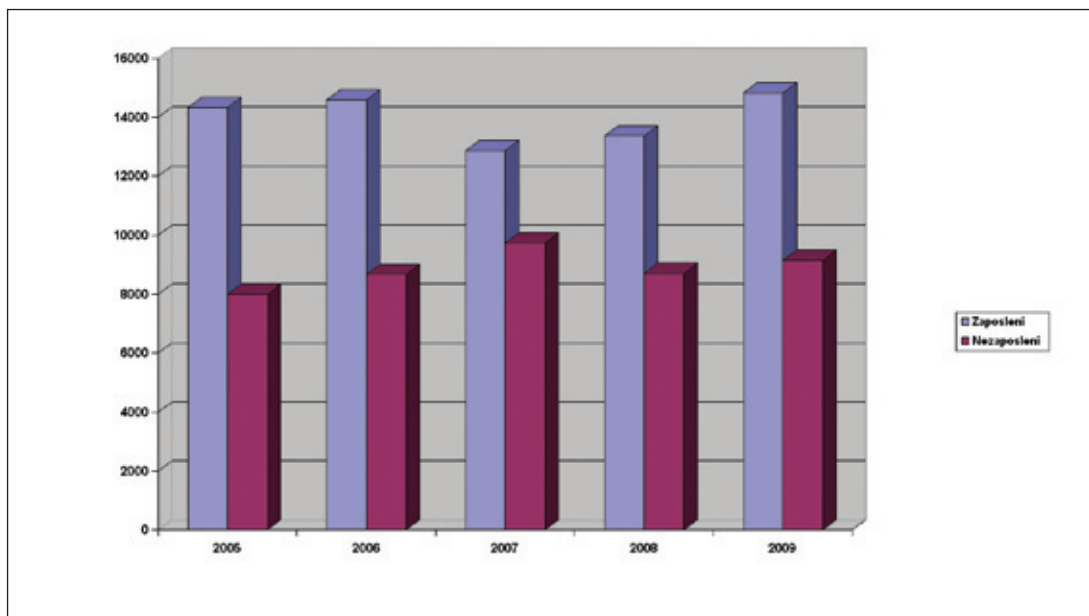
Tabela 24. Razina zaposlenosti i nezaposlenosti u ZHŽ

	BROJ ZAPOSLENIH	povećanje/ smanjenje	BROJ NEZAPOSLENIH	% povećanje/ smanjenje
2005	14.316	-	7.999	-
2006	14.581	+ 265	8.657	+658
2007	12.868	- 1713	9.738	+1081
2008	13.360	+492	8.702	-1036
2009	14.821	+1461	9.146	+444

Izvor: Mjesečni statistički pregled FBiH po županijama, veljača 2010. uz osobni izračun autora

Razina zaposlenosti i nezaposlenosti u ZHŽ prikazana je po godinama na sljedećoj slici.

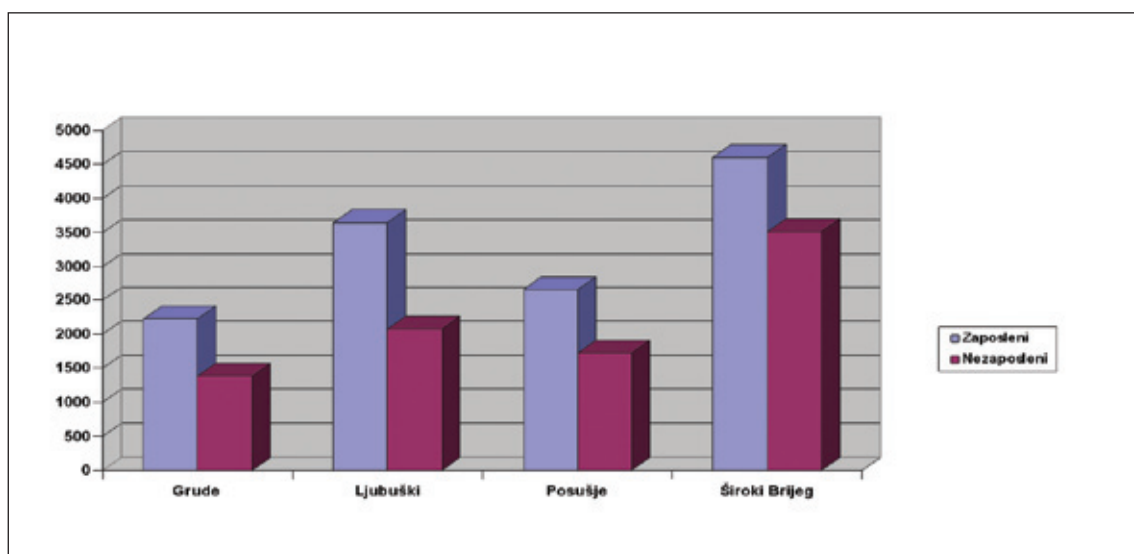
Slika 28. Razina zaposlenosti i nezaposlenosti u ZHŽ od 2005. do 2009. god.



Veličina tržišta radne snage je ilustrirana ukupnim brojem zaposlene i nezaposlene radne snage.²⁰

Na sljedećoj slici prikazana je struktura zaposlenosti i nezaposlenosti u ZHŽ prema općinama.

Slika 29. Razina zaposlenosti i nezaposlenosti u ZHŽ



20) Neslužbene procjene nezaposlenosti koje uključuju rasprostranjenu sivu ekonomiju iznose cca 18-22%.

Izvor: (Svjetska banka 2006. procjena) <http://www.buyusa.gov/bosniaandherzegovina/en/31.html>

4.2.3. Analiza ponude i zapošljavanja radne snage prema stručnoj spremi i kvalifikacijama u ZHŽ

Analizom ponude radne snage prema stručnoj spremi prikazanoj u sljedećoj tabeli vidljivo je da je duži niz godina najveći udio među nezaposlenima onaj KV radnika a u 2008. godini iznosio je 43%, nakon čega je udio onih sa srednjom stručnom spremom od 29%, te nekvalificiranih radnika sa udjelom od 19%.

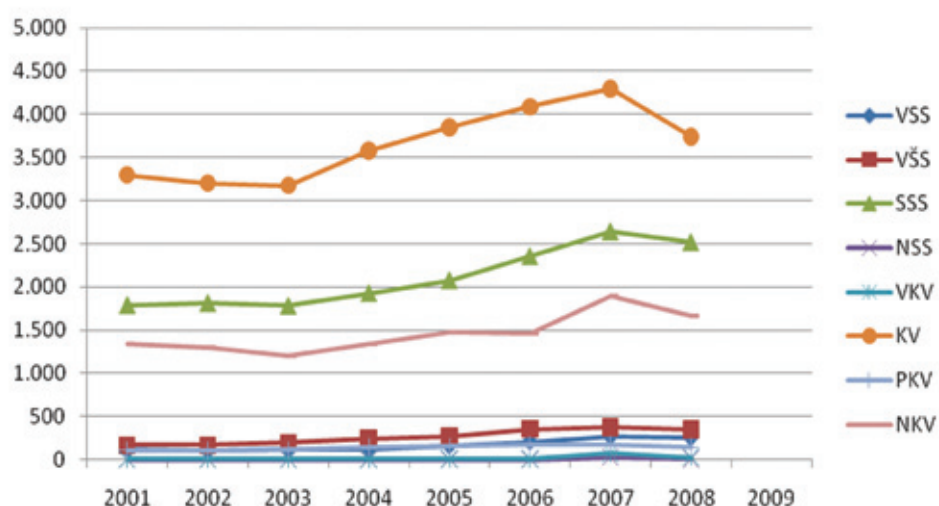
Zanimljiva je činjenica da se već nekoliko godina stabilizirao broj nezaposlenih sa nižim kvalifikacijama, dok se povećava broj onih sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom. Tako je udio onih sa visokom stručnom spremom u 2008. godini bio 2,8% dok je udio onih sa višom školskom spremom bio skoro 4%, te se od 2001. godine značajno povećao uz blagu stabilizaciju posljednje dvije godine.

Tabela 25. Nezaposlene osobe prema stručnoj spremi u ZHŽ

	UKUPNO	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
godina									
2001	6.828	118	168	1.789	0	5	3.298	107	1.343
2002	6.707	110	166	1.813	0	8	3.203	105	1.302
2003	6.597	118	193	1.780	2	6	3.176	113	1.209
2004	7.371	113	240	1.929	2	7	3.578	144	1.338
2005	7.999	159	269	2.078	2	7	3.851	153	1.480
2006	8.657	205	355	2.357	1	9	4.088	176	1.466
2007	9.738	264	373	2.646	29	76	4.294	177	1.897
2008	8.702	251	346	2.521	13	28	3.741	142	1.660
2009	9.146								

Trend kretanja nezaposlenosti osoba prema stručnoj spremi u ZHŽ vidljiv je također na sljedećoj slici.

Slika 30. Trend kretanja nezaposlenosti prema stručnoj spremi u ZHŽ

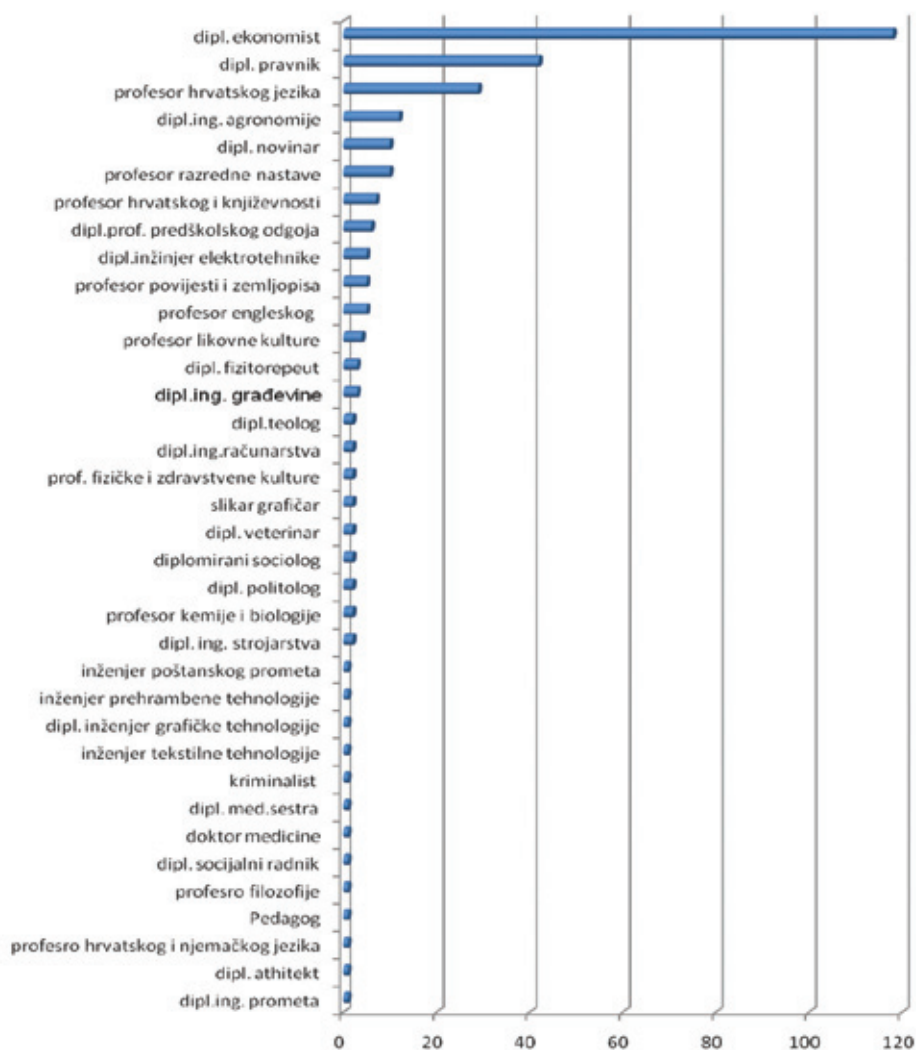


Međutim, poznato je da sva zanimanja nisu jednako zastupljena u evidencijama za zapošljavanje, tako je zanimljiv prikaz nezaposlenih osoba sa visokom stručnom spremom prema zanimanjima. Podaci su iz travnja 2010. godine i dobiveni su od Županijskog zavoda za zapošljavanje ZHŽ.

Vidljivo je iz sljedećih tabela da je najveći broj diplomiranih ekonomista koji je nezaposlen u županiji i to njih 118, što predstavlja 40,69% od svih nezaposlenih sa visokom stručnom spremom, dok je nezaposleno 42 diplomirana pravnika, što predstavlja 14,48%. Nakon njih slijede 29 profesora hrvatskog jezika sa udjelom od 10%, mada je broj nezaposlenih profesora hrvatskog jezika i veći ako se pridodaju profesori hrvatskog sa različitim drugim strukama poput profesora hrvatskog i književnosti, hrvatskog i njemačkog itd.

Značajan udio u nezaposlenima imaju i dipl. inženjeri agronomije sa 4,14% a nezaposleno je njih 12, te diplomirani novinari i profesori razredne nastave kojih je po 10 tj. udjeli od po 3,45%.

Slika 31. Nezaposleni sa VSS u ZHŽ po zanimanjima na dan 6.4.2010.god.



Izvor: Podaci dobiveni od županijskog zavoda za zapošljavanje uz osobni izračun autora

Tabela 26. Nezaposleni sa VSS u ZHŽ po zanimanjima i po općinama na dan 6.4.2010. godine

Zanimanje - VSS	Š.Brijeg	Ljubuški	Posušje	Grude	Ukupno	%
dipl.ing. prometa	0	0	1	0	1	0,34
dipl. arhitekt	0	1	0	0	1	0,34
profesor hrvatskog i njemačkog jezika	0	0	1	0	1	0,34
Pedagog	0	1	0	0	1	0,34
profesor filozofije	0	1	0	0	1	0,34
dipl. socijalni radnik	0	0	1	0	1	0,34
doktor medicine	0	1	0	0	1	0,34
dipl. med.sestra	1	0	0	0	1	0,34
kriminalist	0	1	0	0	1	0,34
inženjer tekstilne tehnologije	0	1	0	0	1	0,34
dipl. inženjer grafičke tehnologije	0	0	1	0	1	0,34
inženjer prehrambene tehnologije	0	1	0	0	1	0,34
inženjer poštanskog prometa	0	1	0	0	1	0,34
dipl. ing. strojarstva	1	0	1	0	2	0,69
profesor kemije i biologije	0	1	1	0	2	0,69
dipl. politolog	2	0	0	0	2	0,69
diplomirani sociolog	1	1	0	0	2	0,69
dipl. veterinar	1	1	0	0	2	0,69
slikar grafičar	2	0	0	0	2	0,69
prof. fizičke i zdravstvene kulture	1	1	0	0	2	0,69
dipl.ing.računarstva	1	0	0	1	2	0,69
dipl.teolog	1	1	0	0	2	0,69
dipl.ing. građevine	2	0	1	0	3	1,03
dipl. fizioterapeut	3	0	0	0	3	1,03
profesor likovne kulture	2	2	0	0	4	1,38
profesor engleskog	4	1	0	0	5	1,72
profesor povijesti i zemljopisa	1	3	1	0	5	1,72
dipl.inženjer elektrotehnike	2	1	1	1	5	1,72
dipl.prof. predškolskog odgoja	6	0	0	0	6	2,07
profesor hrvatskog i književnosti	0	0	0	7	7	2,41
profesor razredne nastave	8	0	0	2	10	3,45
dipl. novinar	5	4	1	0	10	3,45
dipl.ing. agronomije	6	2	4	0	12	4,14
profesor hrvatskog jezika	19	8	2	0	29	10,00
dipl. pravnik	13	19	4	6	42	14,48
dipl. ekonomist	48	30	16	24	118	40,69
UKUPNO	130	83	36	41	290	100,00

Izvor: Podaci dobiveni od županijskog zavoda za zapošljavanje uz osobni izračun autora

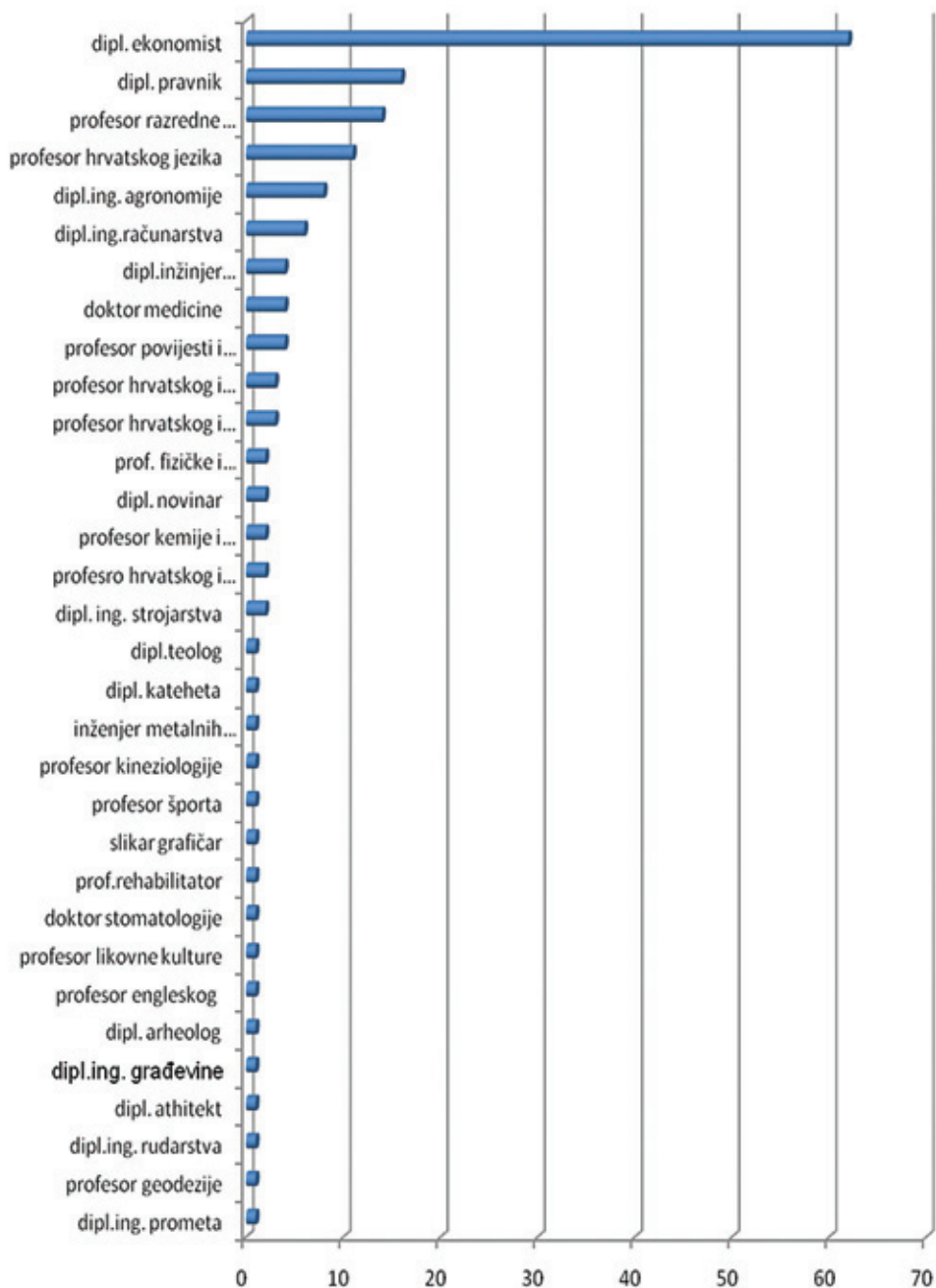
Primijećeno je da određenog kadra na tržištu radne snage po pojedinim općinama nedostaje: dipl. ing. elektrotehnike, dipl. ing. građevine, dipl. ing. računarstva, magistara farmacije, liječnika, prof. matematike, doktori veterine, defektologa, logopeda, pedagoga, psihologa, računovođe s iskustvom, a od iskazanih potreba za stručnom obukom javlja se potreba za kuharima, slastičarima, pekarima, raznim građevinskim radnicima (armirači, rukovoditelji gradilišta sa iskustvom), tesari, stolari i sl. Potrebno je naglasiti kako se u svim zanimanjima stavlja veliki naglasak na posjedovanje radnog iskustvo, a često i na poznavanje stranog jezika.

Analizom zapošljavanja u ZHŽ može se uočiti da je najveći broj u 2009. godini zaposleno od nezaposlenih sa VSS diplomiranih ekonomista i to njih 62 što predstavlja 38,51%, te nakon njih 16 diplomiranih pravnika što predstavlja gotovo 10%, pa nakon toga 14 profesora razredne nastave što čini 8,70% i profesora engleskog jezika sa udjelom od 6,83%. Dakle, najveća potražnja i mogućnost zapošljavanja je što se tiče visoke stručne spreme za diplomirane ekonomiste, mada ih najviše ima i na tržištu rada kao nezaposlenih.

Tabela 27. Zaposlene osobe sa VSS u ZHŽ po općinama u 2009. god.

Zanimanje - VSS	Š.Brijeg	Ljubuški	Posušje	Grude	Ukupno	%
dipl.ing. prometa	1	0	0	0	1	0,62
profesor geodezije	0	0	1	0	1	0,62
dipl.ing. rudarstva	1	0	0	0	1	0,62
dipl. arhitekt	1	0	0	0	1	0,62
dipl.ing. građevine	0	0	0	1	1	0,62
dipl. arheolog	1	0	0	0	1	0,62
profesor engleskog	0	1	0	0	1	0,62
profesor likovne kulture	1	0	0	0	1	0,62
doktor stomatologije	1	0	0	0	1	0,62
prof.rehabilitator	1	0	0	0	1	0,62
slikar grafičar	1	0	0	0	1	0,62
profesor športa	0	0	1	0	1	0,62
profesor kineziologije	0	0	1	0	1	0,62
inženjer metalnih materijala	0	1	0	0	1	0,62
dipl. kateheta	0	0	1	0	1	0,62
dipl.teolog	0	0	0	1	1	0,62
dipl. ing. strojarstva	2	0	0	0	2	1,24
profesor hrvatskog i filozofije	0	0	2	0	2	1,24
profesor kemije i biologije	2	0	0	0	2	1,24
dipl. novinar	2	0	0	0	2	1,24
prof. fizičke i zdravstvene kulture	0	2	0	0	2	1,24
profesor hrvatskog i engleskog jezika	0	0	3	0	3	1,86
profesor hrvatskog i književnosti	0	0	0	3	3	1,86
profesor povijesti i zemljopisa	4	0	0	0	4	2,48
doktor medicine	2	1	0	1	4	2,48
dipl.inženjer elektrotehnike	0	0	2	2	4	2,48
dipl.ing.računarstva	5	0	0	1	6	3,73
dipl.ing. agronomije	3	4	1	0	8	4,97
profesor hrvatskog jezika	5	1	5	0	11	6,83
profesor razredne nastave	4	3	5	2	14	8,70
dipl. pravnik	6	4	2	4	16	9,94
dipl. ekonomist	31	10	7	14	62	38,51
UKUPNO	74	27	31	29	161	100

Slika 32. Zaposlene osobe u ZHŽ u 2009. god. sa VSS po zanimanjima



Ako bi se nastavio trend zapošljavanja u narednim godinama tada bi se svi diplomirani ekonomisti kojih ima najviše na evidenciji nezaposlenih zaposlili u nekih 20-tak mjeseci, diplomirani pravnici i profesori hrvatskog jezika za nešto manje od 3 godine, pod hipotetičnom pretpostavkom da nema novog priliva na evidenciju nezaposlenih, što je samo teoretska postavka kako bi se dobilo prosječno vrijeme čekanja na posao.

4.2.4. Mladi na tržištu rada u Zapadno-hercegovačkoj županiji

U ukupnoj nezaposlenosti udio mladih je izrazito visok što je slučaj i sa ostalim europskim zemljama gdje je stopa nezaposlenosti mladih znatno viša u odnosu na starije tj. odrasle.

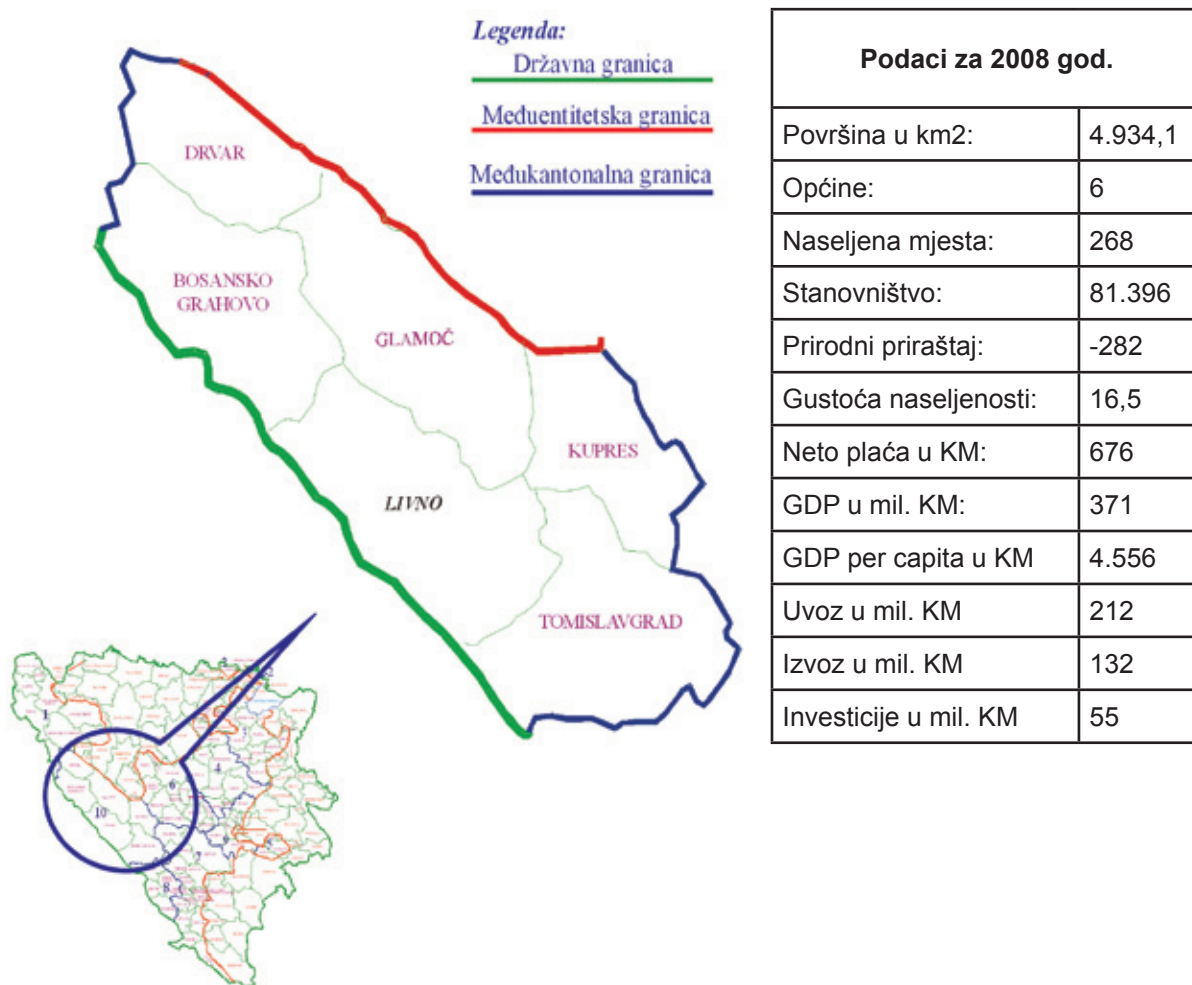
Mladi su definirani kao pripadnici dobne skupine od 15 do 30 godina života, znači oni koji traže prvo zaposlenje, odnosno oni potencijalno radno - aktivni. U mjesecu ožujku 2010. godine na evidenciji Službe za zapošljavanje ZHŽ, bilo je prijavljeno 9.097 nezaposlenih osoba. Od tog broja 3.070 se odnosilo na mlade ili 33,8 %, od čega 1.738 ili 56,7 % žena. S obzirom na nedovoljnu usklađenost obrazovnog sustava sa potrebama tržišta rada, mladima je veoma teško da nađu posao bez obzira na dostignutu razinu obrazovanja.

Udio nezaposlenih osoba u dobi do 30 godina je 33,8% i u odnosu na isti mjesec prethodne godine bilježi se porast od 1,2 %. Naime, većina mladih je dugoročno nezaposlena i skoro 80% mladih čeka na zaposlenje duže od godinu dana. Zabrinjavajući je podatak da svaka druga osoba sa evidencije čeka na zaposlenje više od 5 godina (4.665 ili 51,28 %), dok na posao duže od 9 godina čeka njih 2.882 ili 31,68%.

Također, veoma je visok priliv mladih na tržište rada koji prvi puta traže zaposlenje, što u osnovi doprinosi rastu ukupne nezaposlenosti u ZHŽ. Razlozi za visoku stopu nezaposlenosti mladih su: nedovoljna usklađenost obrazovanja sa tržištem rada, siva ekonomija, a u manjoj mjeri odlaganje rada zbog školovanja, niska razina kvalifikacije ili neodgovarajuće obrazovanje za one koji to nisu stekli tijekom školovanja, ili su prekinuli školovanje ali nisu uspostavili vezu sa tržištem rada.

4.3. Analiza tržišta rada u Hercegbosanskoj županiji

Slika 33. Hercegbosanska županija



Izvor: Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. – Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja.

4.3.1. Podaci o zaposlenosti u Hercegbosanskoj županiji

Površina Hercegbosanske županije je 5409 km², od čega je jedna desetina plodnog zemljišta. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine utvrđeno je da u 282 naselja ima 120.248 stanovnika. Najveći grad i sjedište županije je Livno. Kao najveće naselje cijelog područja Livno je postalo prirodno središte Hercegbosanske županije. Županija je podijeljena na 6 općina sa 6 općinskih središta (gradova).

Malo je zemljopisnih prostora s toliko različitosti kao što je to Hercegbosanska županija. U njoj se redaju velika prostranstva gologa krša, te, mjestimice, zimzelenih i listopadnih šuma, visokih gora, malih plodnih dolina, bistrih rijeka i jezera, pašnjaka i livada. Zemljopisni položaj Hercegbosanske županije je vrlo povoljan.

Izravno graniči s Republikom Hrvatskom, omeđena je susjednim županijama: Unsko-Sanska i Srednjobosanska, Hercegovačko-Neretvanska i Zapadno-Hercegovačka te Republika Srpska. Na državnoj granici s Republikom Hrvatskom, dugoj 120 kilometara, dogovorom je utvrđeno četiri granična cestovna prijelaza. Ovakav položaj ima veliki utjecaj na gospodarstvo Županije i ulogu posrednika.

Prema podacima federalnog zavoda za programiranje razvoja²¹ u 2008. godini u FBiH ostvaren je prosječan broj zaposlenih u visini od 430.745 što je u odnosu na isti razdoblje prethodne godine više za 4,1% ili za 17.069 novozaposlenih. Broj zaposlenih u Hercegbosanskoj županiji sudjeluje u ukupnom broju zaposlenih u FBiH sa 2,25%.

Prema podacima dobivenim od Zavoda za zapošljavanje u hercegbosanskoj županiji zaposlenost je u 2008. godini iznosila 9.676, što je u odnosu na prethodnu 2007. godinu kada je bilo zaposleno 9213 osoba više za 463, ili 5,02% (Podaci se razlikuju od podataka Federalnog zavoda za programiranje razvoja).

U 2009. godini broj zaposlenih u HBŽ iznosio je 9793, što je za 117 zaposlenih više u odnosu na 2008. godinu ili 1,2%.

Tabela 28. Zaposleni i nezaposleni u HBŽ od 2004 do 2009 godine

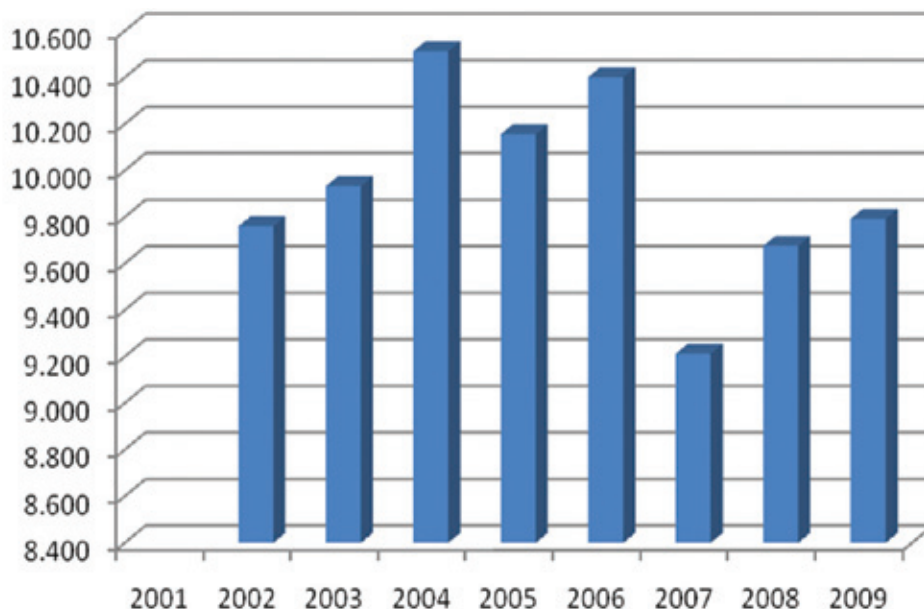
	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Zaposleni	10.378	10.156	10.402	9.213	9.676	9.793
Nezaposleni	7.630	7.880	8.185	9.316	8.464	8.441

Izvor: Podaci dobiveni od Zavoda za zapošljavanje HBŽ

21) Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. godinu - Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja

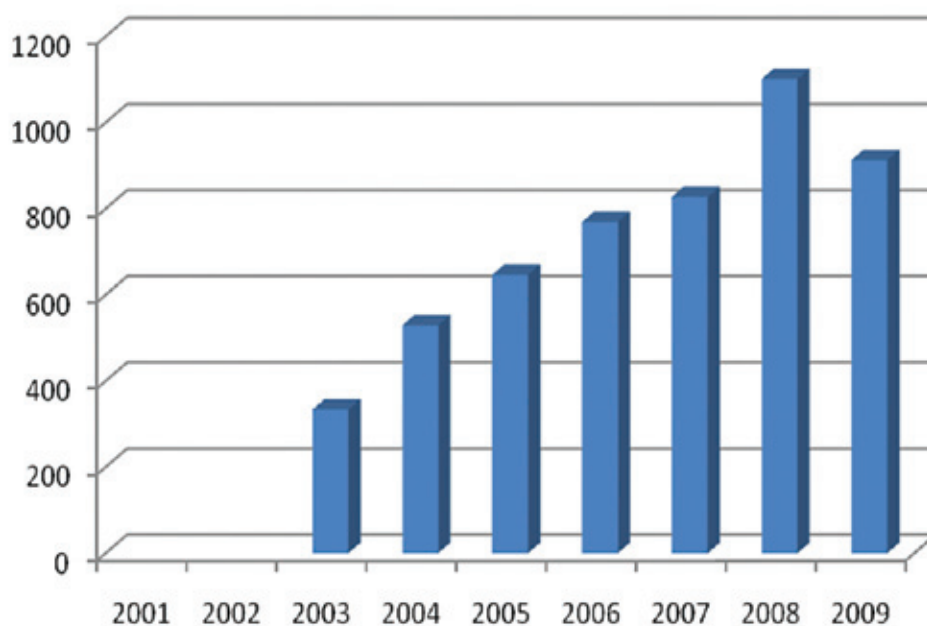
Na narednoj slici prikazano je kretanje zaposlenosti po godinama u HBŽ od 2002. do 2009. godine iz čega je vidljiv drastičan pad zaposlenosti u 2007., te znakovi oporavka u 2008. i 2009. godini, međutim još nije dostignut broj zaposlenih iz 2004., 2005. i 2006. godine.

Slika 34. Zaposleni u HBŽ od 2002. do 2009. godine



Na narednoj slici dat je prikaz zapošljavanja s evidencije Zavoda za zapošljavanje za razdoblje 2003. do 2009. Vidljivo je da 2008. godine došlo do naglog porasta broja osoba koje su zaposlene sa zavoda, što je rezultat jakog pada zaposlenosti u 2007 godini i otpuštanja velikog broja radnika.

Slika 35. Zapošljavanje sa zavoda za zapošljavanje u HBŽ u razdoblju 2003. do 2009. godine



Broj zaposlenih i stupanj zaposlenosti po općinama u Hercegbosanskoj županiji u 2008. godini daju se u slijedećoj tabeli.

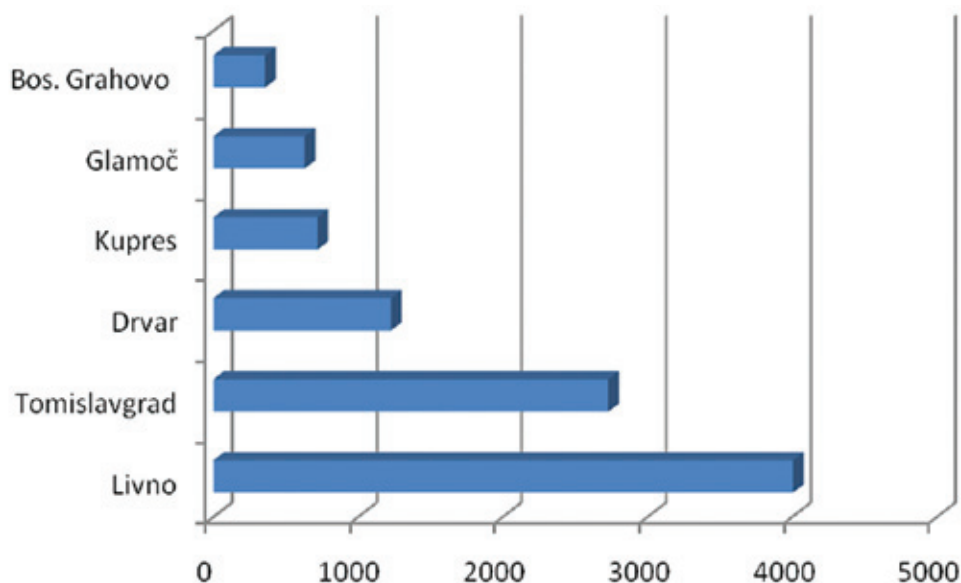
Tabela 29. Stupanj zaposlenosti po općinama u HBŽ u 2008. godini

Općina	Stanovništvo	Broj zaposl. ¹	Radno sposobno stanovn.	Aktivno stanov.	Stepen zaposlenosti u % ²		
					Stanov. ³	Radno sposobno stanovn. ⁴	Aktivno stanovn. ⁵
1	2	3	4	5	6	7	8
Bos. Grahovo	2.085	358	1.221	572	17,2	29,3	62,6
Drvar	11.462	1.228	6.966	2.261	10,7	17,6	54,3
Glamoč	4.776	631	2.855	1.114	13,2	22,1	56,6
Kupres	3.472	721	2.068	1.113	20,8	34,9	64,8
Livno	32.161	4.008	21.332	7.684	12,5	18,8	52,2
Tomislavgrad	27.440	2.730	18.239	5.396	9,9	15,0	50,6
HBŽ	81.396	9.676	52.681	18.140	11,9	18,4	53,3
F BiH	2.327.195	430.745	1.579.720	769.388	18,5	27,3	56,0

Izvor: Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. godinu - Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja

Iz tabele je vidljivo da je najveći broj zaposlenih u Livnu, nakon toga u Tomislavgradu, dok je manji broj zaposlenih u općinama Kupres, Glamoč i Drvar. Međutim kada se promatra stopa zaposlenosti vidljivo je da je ona najviša u Kupresu 64,8%, a nakon toga u Bosanskom Grahovu sa 62,6%, te je znatno iznad prosjeka županije i Federacije BiH, dok je zaposlenost u općinama Tomislavgrad (50,6%) i Livno (52,6%) najniža, te zaostaje za prosjekom županije i Federacije BiH.

Slika 36. Stupanj zaposlenosti po općinama u HBŽ u 2008. godini



4.3.2. Ponuda radne snage u Hercegbosanskoj županiji

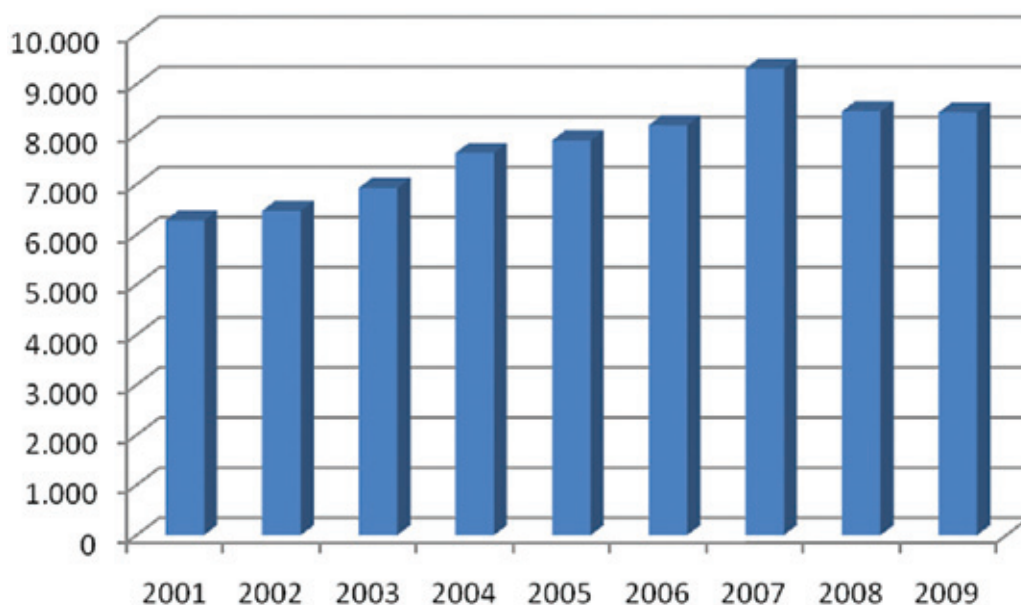
Prema podacima federalnog zavoda za programiranje razvoja²² registriran broj nezaposlenih u FBiH sa stanjem na dan 31.12.2008. godine iznosi 338.643, što je manje za 7,9% u odnosu na 2007. godinu. Registrirana nezaposlenost u Hercegbosanskoj županiji u 2008. godini na kraju prosinca iznosi 8.464 osobe koje traže zaposlenje, što je manje za 852 ili 9,1% u odnosu na prethodnu godinu, tako da broj nezaposlenih u odnosu na FBiH iznosi 2,5%.

Prema podacima dobivenim od Zavoda za zapošljavanje u 2009. godini broj nezaposlenih je 8.441 što je manje za 23 u odnosu na prethodnu godinu, a kao što je ranije istaknuto broj zaposlenih je za 1,2% više.

Stupanj nezaposlenosti u odnosu na radnu snagu u FBiH u 2008. godini iznosi 44,0 %, a u Hercegbosanskoj županiji je 46,7%, dok je u 2009. godini u Hercegbosanskoj županiji bila 46,41%.

Na narednoj slici je prikazan trend nezaposlenosti u HBŽ od 2001. do 2009. godine, a vidljiv je neprekidan rast nezaposlenosti koji je svoj vrhunac dosegao 2007. godine, te blagi oporavak u 2008. i 2009. godini.

Slika 37. Nezaposleni u HBŽ od 2001. do 2009. godine



22) Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. godinu - Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja

U narednoj tabeli dat je prikaz nezaposlenosti u Hercegbosanskoj županiji prema općinama u 2008. godini.

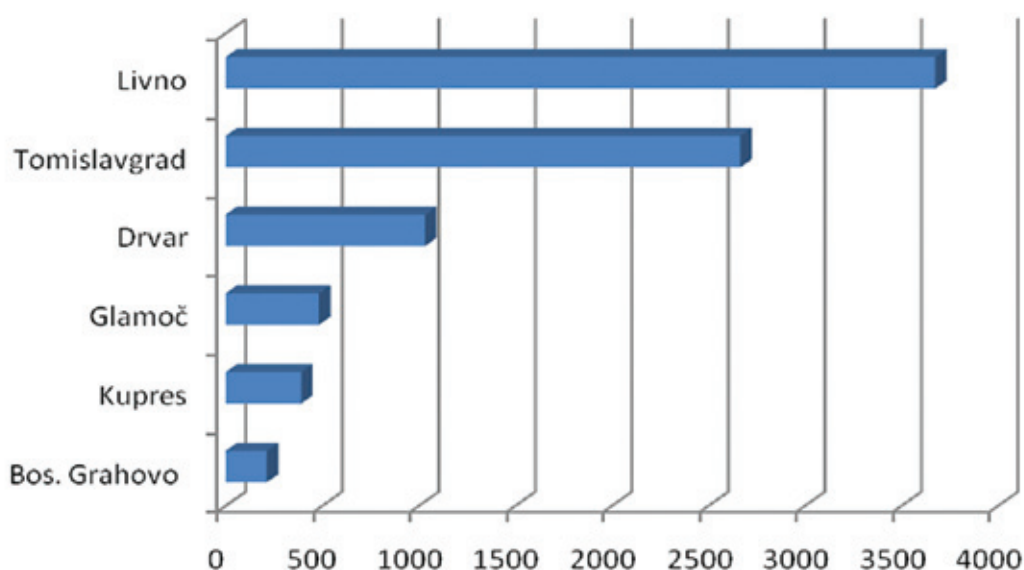
Tabela 30. Stupanj nezaposlenosti u 2008. godini

Općina	Nezaposleni	Broj zaposl. ¹	Aktivno stanovništvo	Stepen ² nezaposl. u %
1	2	3	4	5
Bosansko Grahovo	214	358	572	37,4
Drvar	1.033	1.228	2.261	45,7
Glamoč	483	631	1.114	43,4
Kupres	392	721	1.113	35,2
Livno	3.676	4.008	7.684	47,8
Tomislavgrad	2.666	2.730	5.396	49,4
HBŽ	8.464	9.676	18.140	46,7
Federacija BiH	338.643	430.745	769.388	44,0

Izvor: Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008. godinu - Analiza, Federalni zavod za programiranje razvoja.

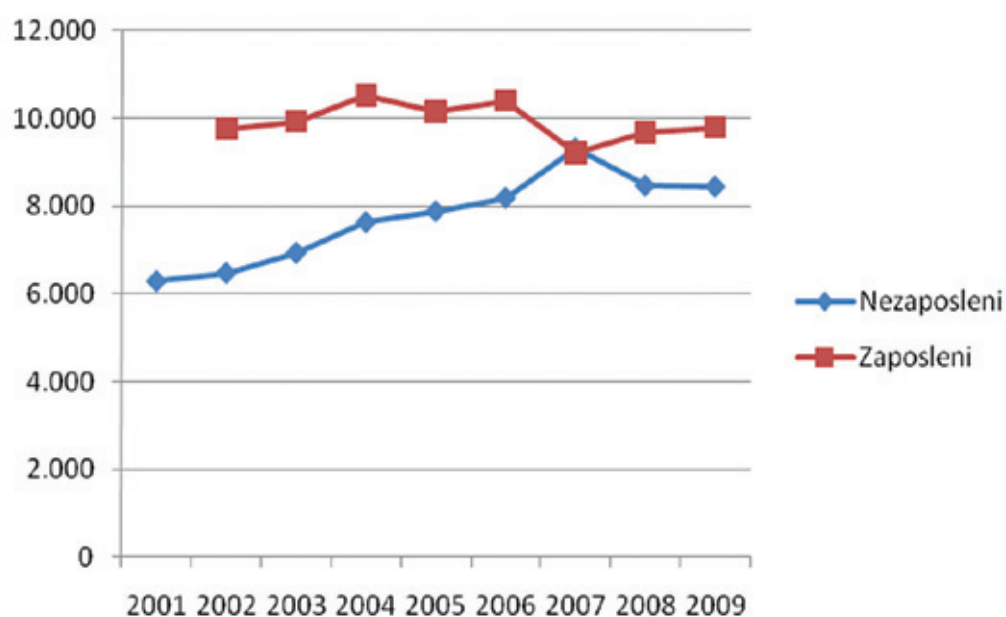
Iz tabele je vidljivo da je najveći broj nezaposlenih u Livnu a nakon toga u Tomislavgradu i Drvaru, gdje su i najveće stope nezaposlenosti. Tomislavgrad prednjači sa stopom od 49,4%, zatim Livno sa 47,8%, dok je također Drvar sa stopom nezaposlenosti iznad Federalnog prosjeka.

Slika 38. Nezaposlenost po općinama u HBŽ u 2008. godini

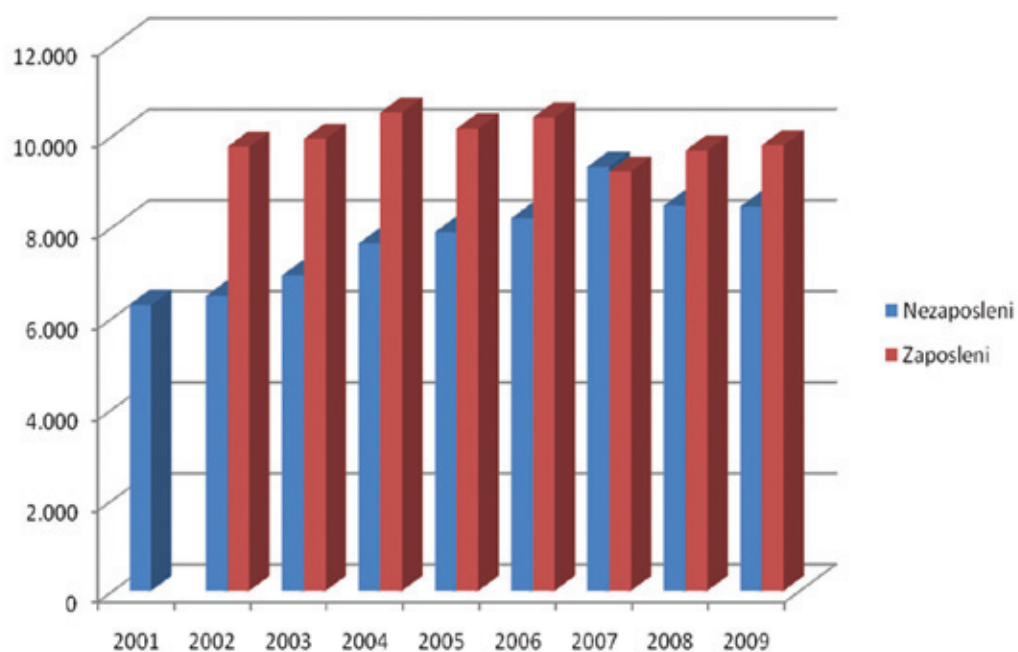


Na narednim slikama dat je komparativni prikaz zaposlenih i nezaposlenih osoba u HBŽ po godinama od 2001. do 2009. godine iz koga je vidljivo da je do 2007. godine bila značajnija razlika u korist zaposlenih u odnosu na nezaposlene, kada je došlo do preokreta, a primjetan je blagi oporavak u posljednje dvije godine.

Slika 39. Komparativni prikaz kretanja zaposlenih i nezaposlenih osoba u razdoblju od 2001. do 2009. godine



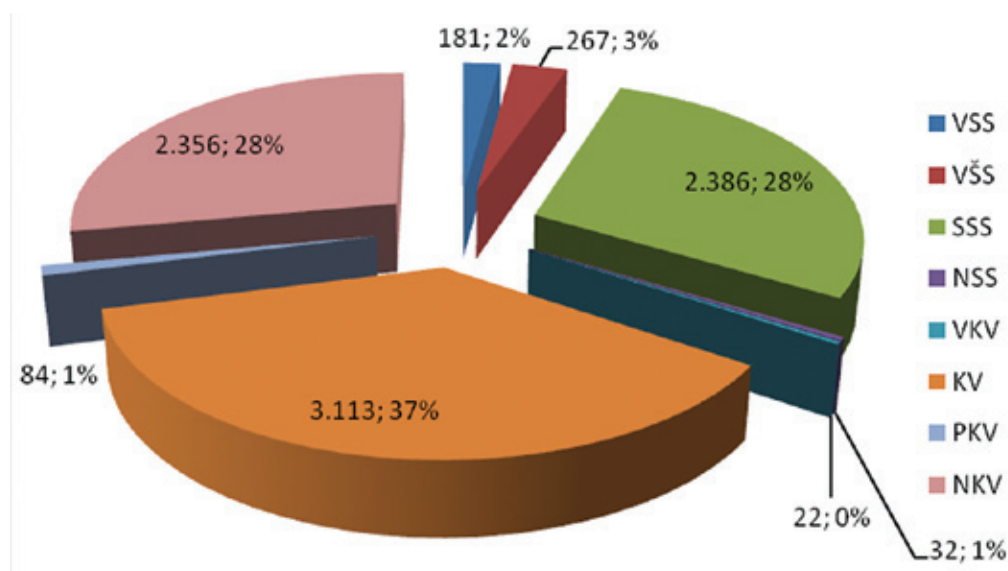
Slika 40. Komparativni prikaz kretanja zaposlenih i nezaposlenih osoba u razdoblju od 2001. do 2009. godine



4.3.3. Analiza ponude i zapošljavanja radne snage prema stručnoj spremi i kvalifikacijama u HBŽ

Prema podacima dobivenim od zavoda za zapošljavanje najveći udio u nezaposlenoj populaciji u HBŽ u 2009. godini bio je onaj KV radnika i to 37%, zatim osoba sa SSS i nakon toga NKV osoba. Udio visoko i više obrazovanih je 5%.

Slika 41. Nezaposleni u HBŽ u 2009. godini prema stručnoj spremi



U narednoj tabeli prikazan je trend kretanja nezaposlenih osoba prema stručnoj spremi iz koga se može vidjeti porast gotovo svih kategorija stručnih sprema na evidenciji nezaposlenih, a između ostalog i osoba sa visokom i višom stručnom spremom.

Udio osoba sa visokom stručnom spremom u 2001. godini je bio 5,8% dok je u 2009. godini bio 5,3%, što znači da je i pored povećanja broja nezaposlenih osoba sa VSS i VŠS ukupni udio opao.

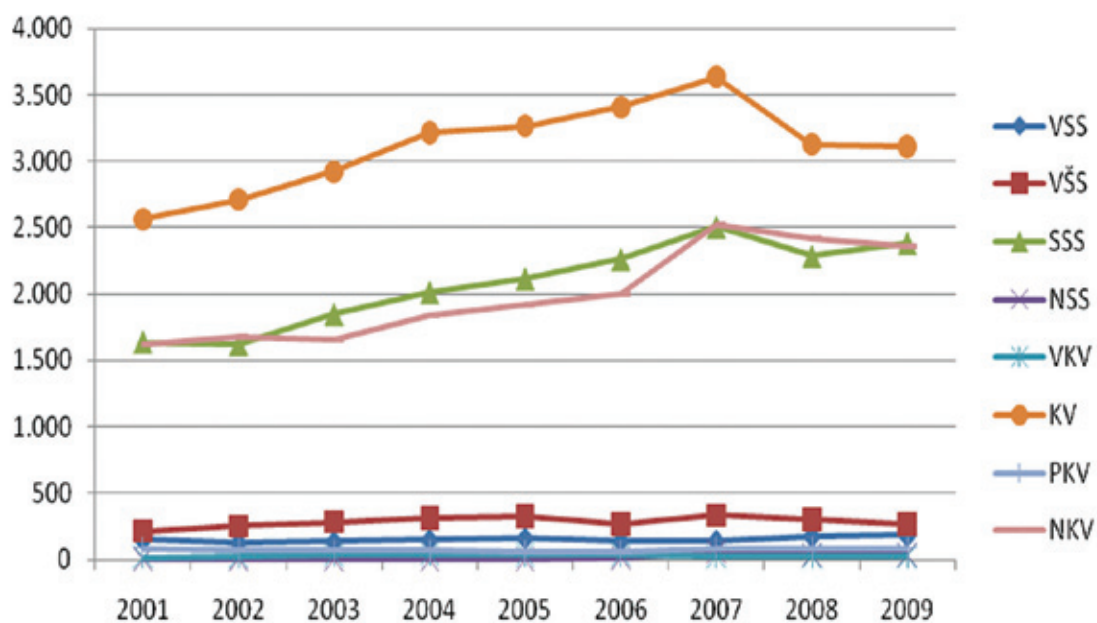
Tabela 31. Nezaposleni u HBŽ prema stručnoj spremi u razdoblju od 2001. do 2009. godine

Godina	UKUPNO	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
2001	6.286	151	213	1.636	0	16	2.563	87	1.620
2002	6.476	130	250	1.615	0	20	2.712	75	1.674
2003	6.933	136	283	1.846	0	31	2.922	66	1.649
2004	7.630	151	311	2.012	0	40	3.213	66	1.837
2005	7.880	162	327	2.115	0	36	3.265	59	1.916
2006	8.185	143	264	2.262	11	34	3.407	60	2.004
2007	9.316	144	332	2.506	58	27	3.636	86	2.527
2008	8.464	177	303	2.285	38	27	3.127	84	2.423
2009	8.441	181	267	2.386	32	22	3.113	84	2.356

Izvor: Podaci dobiveni od županijskog zavoda za zapošljavanje

Na sljedećoj slici također je prikazan trend kretanja nezaposlenosti kroz godine od 2001. do 2009. godine prema stručnoj spremi.

Slika 42. Nezaposleni u HBŽ prema stručnoj spremi u razdoblju od 2001. do 2009. godine



4.4. Analiza tržišta rada u Istočnoj Hercegovini – dio Republike Srpske

Slika 43. Republika Srpska – Zemljopisni položaj regije Istočna Hercegovina



4.4.1. Analiza zaposlenosti i nezaposlenosti u Istočnoj Hercegovini

Regija Istočna Hercegovina nalazi se na jugu i jugoistoku Bosne i Hercegovine. Sa istoka graniči sa Crnom Gorom, a sa juga Hrvatskom. Omeđena je visokim planinama Volujakom i Maglićem na sjeveru i Orijenom na jugoistoku. Regiju Istočne Hercegovine čine općine: Berkovići, Bileća, Gacko, Ljubinje, Nevesinje, Istočni Mostar i Trebinje. Ekonomski i kulturni centar regije je Trebinje, koje se nalazi na krajnjem jugu, udaljeno od Dubrovnika 20km, a od Herceg Novog 40km.

Reljef regije Istočna Hercegovina dosta se razlikuje od ostalih regija Republike Srpske i zapadne Hercegovine. Južni dio regije je tipično kraško područje sa svim njegovim osobinama. Prevladava brdski kameniti teren, prekriven pretežno niskim raslinjem, između koga se prostiru kraška polja. Sjeverni dio regije je brdsko-planinsko kontinentalno područje prekriveno šumama i pašnjacima. Klimatski uvjeti, od tople mediteranske klime na krajnjem jugu, do umjerene kontinentalne klime na njenom sjevernom dijelu, još su jedna specifičnost.

Prometna povezanost regije sa ostalim područjima BiH je relativno dobra, iako se u zimskom razdoblju javljaju problemi u transportu. Područje Istočne Hercegovine ima solidnu povezanost sa susjednim zemljama preko 6 graničnih prijelaza na njenom području. Jedna od prednosti ovog područja, što se tiče prometne povezanosti, je i blizina zračnih luka (Sarajevo, Mostar, Podgorica, Tivat, Dubrovnik) i morskih luka (Bar, Dubrovnik, Ploče), kao i blizina željezničkih pruga (Mostar, Sarajevo, Nikšić), što može olakšati transport robe i nudi konkurentsku prednost u odnosu na ostale regije.

Ukupna površina Istočne Hercegovine je 3970,39 km² odnosno 15% površine RS i 7,40% površine BiH. Procjena broja stanovnika za regiju Istočna Hercegovina je 85.900.

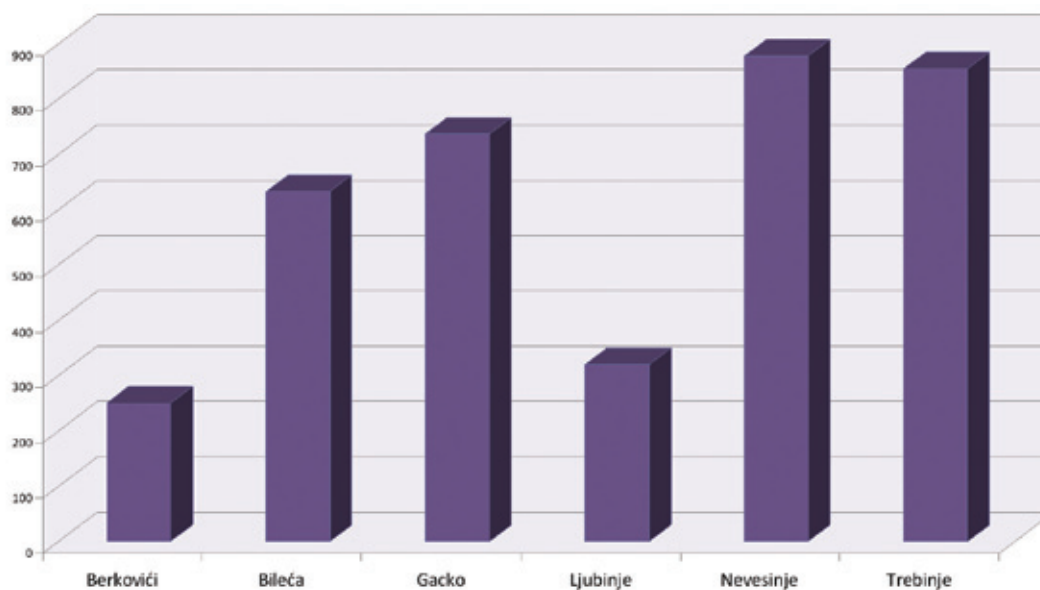
Tabela 32. Broj stanovnika i površina regije Istočna Hercegovina

R. b.	Općina	Broj stanovnika	Površina u km ²
1	BERKOVIĆI	4.000	253,5
2	BILEĆA	12.282	632,3
3	GACKO	10.300	735,9
4	LJUBINJE	4.258	326,3
5	NEVESINJE	18.955	910,7
6	TREBINJE	31.299	1023,89
7	ISTOČNI MOSTAR	794	87,8
UKUPNO		85.900	3970,39

Izvor: Republički zavod za statistiku RS, Statistički godišnjak RS 2009.

Regija ima 7 općina, sa gustoćom naseljenosti od 21,6 stanovnika po km². Gustoća naseljenosti po općinama je: Berkovići 15,7, Bileća 19,4, Gacko 14,0, Ljubinje 13,0, Nevesinje 20,8, Trebinje 30,5 i Istočni Mostar 9,0 stanovnika po km².

Slika 44. Površina općina regije Istočna Hercegovina



Izvor: Republički zavod za statistiku RS, Statistički godišnjak RS 2009.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske (Statistički godišnjak RS 2009) ukupan broj nezaposlenih na području Istočne Hercegovine na dan 31.12.2008. iznosio je 8.950. Broj nezaposlenih u odnosu na 2007. godinu manji za 3%. Ukupan broj zaposlenih u 2008. godini iznosio je 16.898 i manji je za 5% u odnosu na 2007. godinu.

U narednoj tabeli prikazano je kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti prema godinama u regiji Istočna Hercegovina kao dijelu regije Hercegovina.

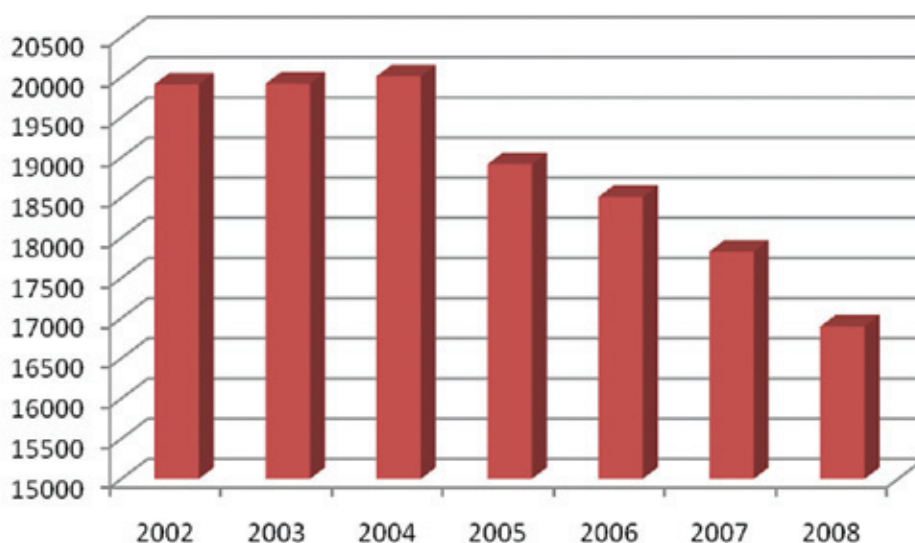
Tabela 33. Kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti u regiji Istočna Hercegovina

Godina	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih
2002	19914	8549
2003	19919	7348
2004	20013	7802
2005	18917	8478
2006	18511	8779
2007	17831	9226
2008	16898	8950

Izvor: Republički zavod za statistiku RS, Statistički godišnjak RS 2009.

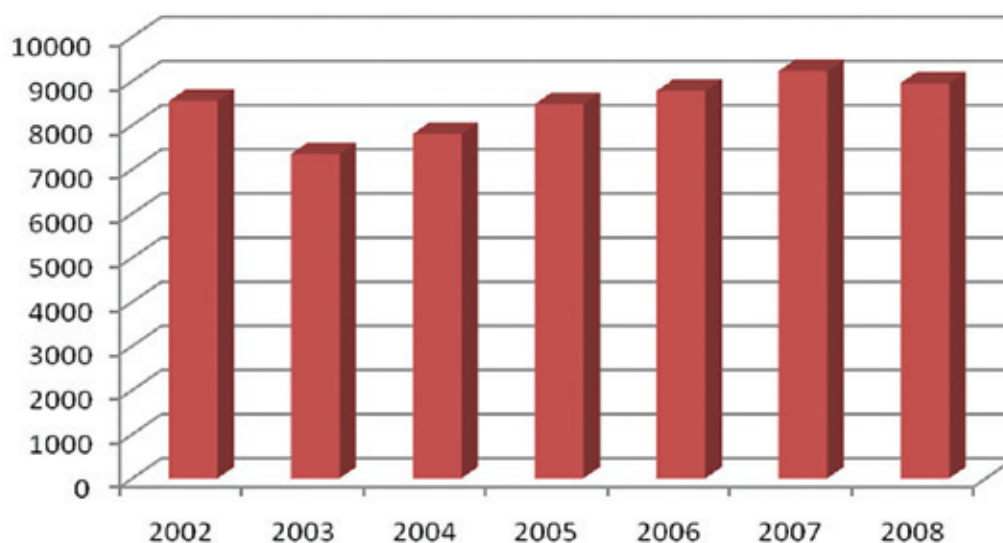
Ako se promatraju zaposleni u ovoj regiji (prikazano na sljedećoj slici) vidljivo je da je od 2004. godine kontinuiran pad broja zaposlenih osoba koji se značajno smanjuje iz godine u godinu, što se ne bi moglo objasniti samo globalnom ekonomskom krizom iz razloga što je ona započela nekoliko godina kasnije.

Slika 45. Kretanje zaposlenosti u Istočnoj Hercegovini u razdoblju 2002. do 2008. godine



Analizom kretanja nezaposlenosti može se utvrditi da je od 2003. godine do 2008. godine kontinuiran porast nezaposlenosti, a taj niz je prekinut u 2008. godini kada je došlo do smanjenja broja nezaposlenih za 3% u odnosu na prethodnu godinu.

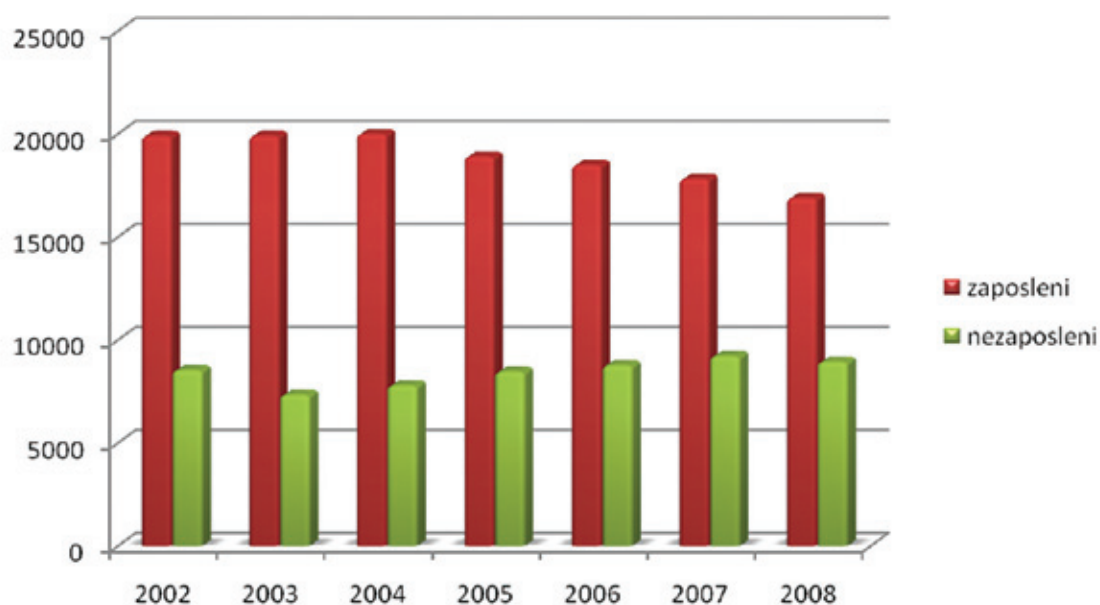
**Slika 46. Kretanje nezaposlenosti u Istočnoj Hercegovini
u razdoblju 2002. do 2008. godine**



Na sljedećoj slici prikazano je komparativno kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti tijekom razdoblja 2002. do 2008. u regiji Istočna Hercegovina i iz koga su vidljivi pomaci u povećanju nezaposlenosti i smanjenju zaposlenosti ali isto tako i još uvijek značajna razlika u korist zaposlenih u odnosu na nezaposlene osobe.

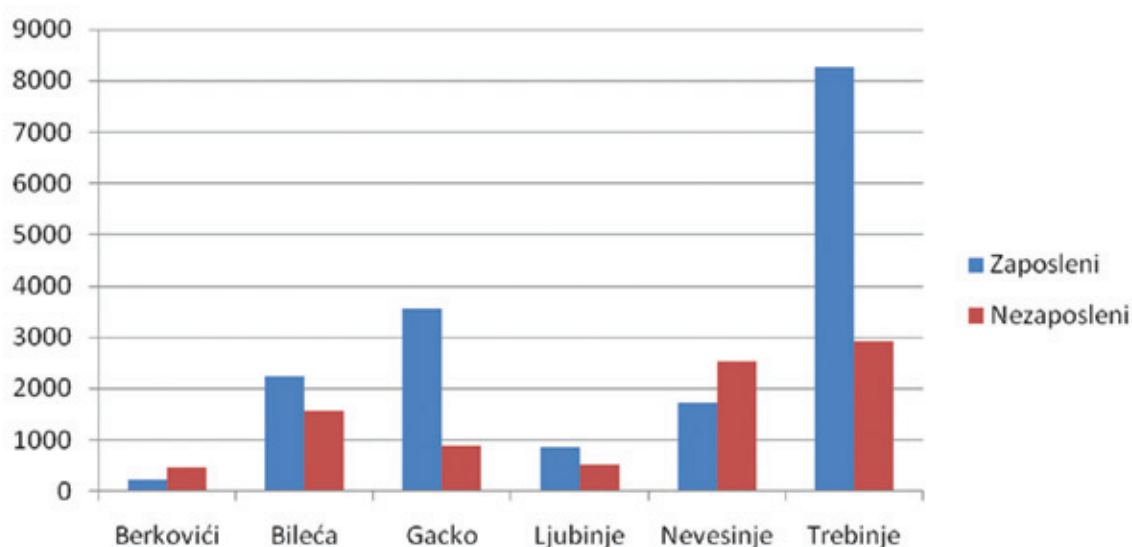
Međutim mora se istaknuti i trend kretanja koji sve više i više približava ove dvije kategorije po broju te ukoliko se nastavi ovaj trend vrlo brzo će doći do potpune konvergencije.

**Slika 47. Komparativni prikaz kretanja zaposlenosti i nezaposlenosti
u regiji Istočna Hercegovina**



Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku RS, Statistički godišnjak RS 2009, u 2008. godini najveći broj nezaposlenih zabilježen je u općini Trebinje i to 2.933 osobe, mada je i najveća razlika između broja zaposlenih i nezaposlenih osoba u Trebinju u korist zaposlenih. U Nevesinju i Berkovićima broj nezaposlenih u odnosu na zaposlene je veći.

Slika 48. Razina zaposlenosti i nezaposlenosti u regiji Istočna Hercegovina po općinama



Izvor: Republički zavod za statistiku RS, Statistički godišnjak RS 2009.

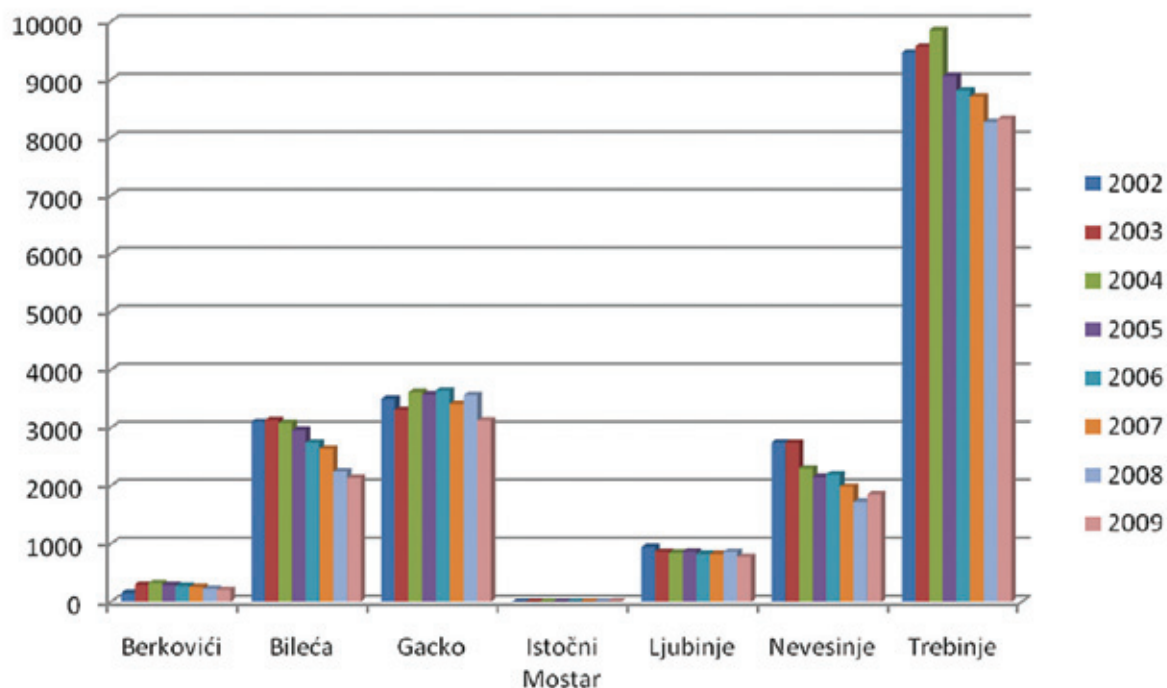
Analizom broja zaposleni po općinama, što je prikazano u sljedećoj tabeli i na sljedećoj slici vidljivo je da je broj zaposlenih iz godine u godinu manji u Istočnoj Hercegovini i u većini općina postoji negativan trend.

Tabela 34. Zaposlene osobe u Istočnoj Hercegovini po općinama za razdoblje od 2002. do 2009. godine

Godina	Berkovići	Bileća	Gacko	Istočni Mostar	Ljubinje	Nevesinje	Trebinje	UKUPNO	Povećanje/ smanjenje u %
2002	152	3102	3498	0	945	2749	9468	19914	
2003	297	3132	3308	0	866	2741	9575	19919	100,03
2004	322	3080	3616	0	845	2299	9851	20013	100,47
2005	293	2958	3575	0	870	2154	9067	18917	94,52
2006	276	2750	3646	0	825	2197	8817	18511	97,85
2007	260	2638	3413	0	824	1986	8710	17831	96,33
2008	224	2247	3564	0	864	1726	8273	16898	94,77
2009	205	2136	3125	5	774	1855	8328	16428	97,22

Izvor: Statistika plaća, zaposlenosti i nezaposlenosti, Statistički bilten broj 2, Zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka 2010., str. 28-32, uz osobni izračun autora

Slika 49. Zaposlene osobe u Istočnoj Hercegovini po općinama za razdoblje od 2002. do 2009. godine



4.4.2. Mladi na tržištu rada u Istočnoj Hercegovini

Nezaposleni mladi iz regije Istočna Hercegovina u ožujku 2010. godine činili su 9,67% od ukupnog broja nezaposlenih mladih na evidenciji Zavoda za zapošljavanje RS.

Prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje RS – filijala Trebinje, ukupan broj nezaposlenih mladih (od 15 do 30 godina) u ožujku 2010. godine iznosio je 3.580 što čini 28,61%. Od ukupnog broja nezaposlenih osoba u toj regiji.



5. OBRAZOVANJE KAO DETERMINANTA TRŽIŠTA RADA

5.1. Obrazovanje u HNŽ

Obrazovanje predstavlja ključnu determinantu tržišta rada, te je zbog izuzetnog značaja ljudskih resursa u poslovanju, a poglavito u sadašnjim uvjetima u kontekstu globalne ekonomske krize, globalizacije, globalne konkurentnosti, razvoja informacijskih i komunikacijskih tehnologija, znanosti itd..

Poznato je da se učenici u najvećoj mjeri nakon završene srednje škole opredjeljuju za nastavak studija na nekoj od visokoškolskih ustanova ili pak konkuriraju na tržištu rada. Jedan broj srednjoškolaca koji su završili školu se opredjeljuje i za odlazak u inozemstvo gdje konkuriraju na tržištu radne snage.

U Hercegovačko-neretvanskoj županiji postoji dva javna sveučilišta: Sveučilište u Mostaru i Univerzitet Džemal Bijedić, koji u svome sastavu imaju više različitih fakulteta i akademija, te postoje neki privatni fakulteti koji za sada pokrivaju samo društvene znanosti i nemaju veći udio u ukupnoj studentskoj populaciji, kao niti značajnije ne sudjeluju u kreiranju ponude radne snage.

U HNŽ također djeluje više centara za edukaciju, prekvalifikaciju itd. ali isti nisu obrađeni u ovome kontekstu analize tržišta radne snage za poduzetničke zone.

5.1.1. Srednje obrazovanje

U cilju analize ponude radne snage tj. promatranja iste kroz prizmu završenog srednjoškolskog obrazovanja analizirane su srednje škole na prostor u HNŽ prema načinu kako su klasificirane u zavodu za statistiku tj. statističkim izvješćima. Tako je izvršena analiza broja učenika koji pohađaju i završavaju gimnaziju, tehničke i druge srodne škole, strukovne škole, umjetničke, vjerske i škole za osobe sa posebnim potrebama.

U sljedećoj tabeli prikazan je broj učenika koji su bili upisani na kraju školske godine u razdoblju od 2004/05 do 2007/08 po naprijed navedenim vrstama škola, broj učenika koji su u školskoj 2007/08 završili srednju školu, te su tako takvi produžili školovanje na nekoj visokoškolskoj ustanovi ili su konkurirali na tržištu rada.

Također je prikazan udio u procentima učenika koji su završili po pojedinim vrstama škola u odnosu na ukupan broj učenika po različitim godinama, kako bi se utvrdio udio i trend kretanja na tržištu radne snage različitih kvalifikacija, s obzirom na unaprijed analiziranu ponudu i potražnju radne snage koja se pojavljuje na zavodima za zapošljavanje.

Analizom broja učenika koji pohađaju i koji su završili srednje škole na prostoru HNŽ vidljivo je da je u posljednje četiri godine kontinuirano smanjenje broja učenika i onih koji su završili školu od gotovo 3% godišnje, što predstavlja zabrinjavajući podatak o smanjenju radne snage na ovome prostoru, mada je s aspekta borbe za smanjenje nezaposlenosti ta činjenica dobra.

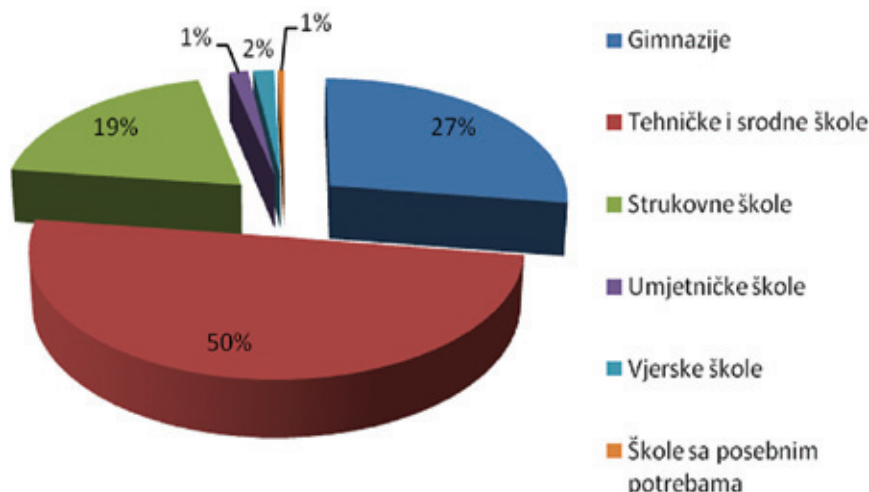
Tabela 35. Struktura učenika po školama koje pohađaju i udio pojedinih škola u ukupnom broju učenika

Školska godina	Broj učenika	Završili školu	% od završenih
2004/05	10.388	2.720	
2005/06	10.301	2.642	
2006/07	10.130	2.592	
2007/08	9.596	2.530	
Gimnazije			
2004/05	2.846	719	26,43
2005/06	2.837	701	26,53
2006/07	2.764	689	26,58
2007/08	2.618	647	25,57
Tehničke i srodne škole			
2004/05	4.847	1.174	43,16
2005/06	4.880	1.159	43,87
2006/07	4.939	1.146	44,21
2007/08	4.783	1.814	71,70
Strukovne škole			
2004/05	2.396	751	27,61
2005/06	2.286	721	27,29
2006/07	2.105	684	26,39
2007/08	1.860	648	0
Umjetničke škole			
2004/05	143	27	0,99
2005/06	146	26	0,98
2006/07	147	38	1,47
2007/08	136	26	1,03
Vjerske škole			
2004/05	120	29	1,07
2005/06	121	22	0,83
2006/07	140	32	1,23
2007/08	152	28	1,11
Škole sa posebnim potrebama			
2004/05	36	20	0,74
2005/06	31	13	0,49
2006/07	35	3	0,12
2007/08	47	15	0,59

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Hercegovačko-neretvanska županija u brojkama, Sarajevo 2009., uz osobni izračun autora

Analizom udjela pojedinih škola u prethodnoj tabeli na prostoru HNŽ koja je zbog preglednosti prikazana na sljedećoj slici utvrđeno je da je u školskoj 2007/08 godini veliki udio učenika koji pohađaju gimnaziju i to njih 27%, bez obzira što je veliki broj nezaposlenih osoba sa završenom gimnazijom i što u prosjeku relativno dugo čekaju na posao. Udio tehničkih i drugih škola je 50%, dok je udio strukovnih škola 19%.

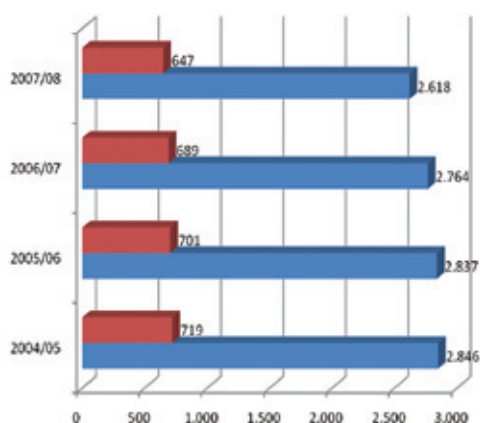
Slika 50. Udio škola u ukupnom broju učenika u školskoj 2007/08 godini u HNŽ



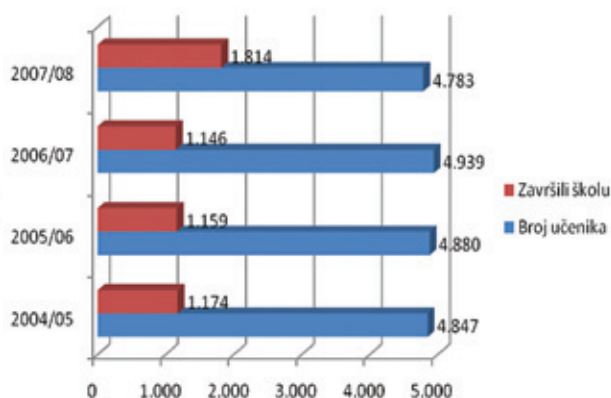
Analizirano je, s obzirom na veliki broj nezaposlenih osoba sa završenom gimnazijom, kakav je trend pohađanja i završavanja gimnazij posljednjih godina i smanjuje li se udio gimnazijalaca u odnosu na ukupan broj učenika. Na sljedećoj slici vidljivo je da se broj učenika koji pohađaju gimnaziju iz godine u godinu kontinuirano smanjuje, te se blago smanjuje i njihov udio sa 26,43% u školskoj 2004/05 godini na 25,57% u školskoj 2007/08.

Podatak koji nije dobar je da je u stalnom opadanju i broj učenika koji pohađaju strukovne škole, tehničke i druge srodne škole, mada je udio učenika u tim školama u blagom porastu u odnosu na ukupan broj učenika.

Slika 51. Broj učenika gimnazije u HNŽ

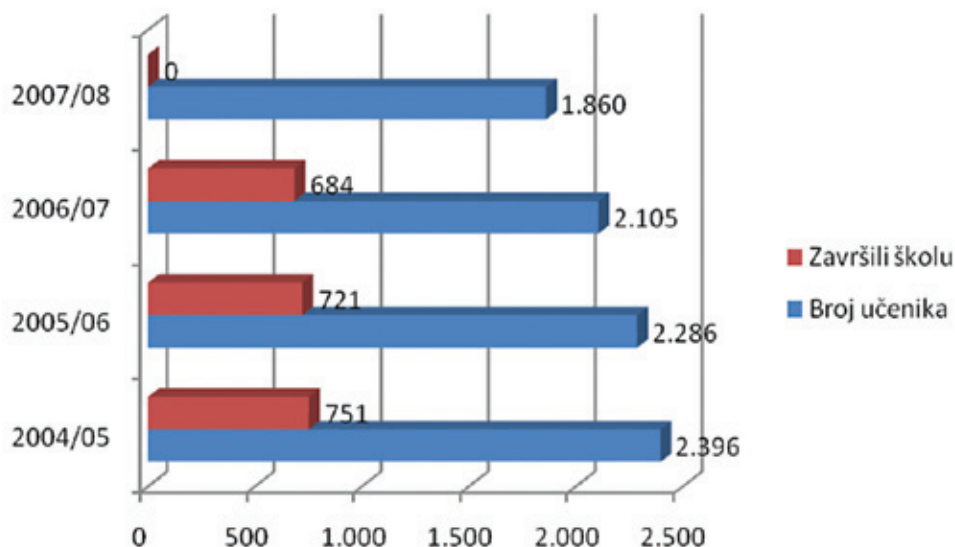


Slika 52. Broj učenika tehničkih i drugih srodnih škola u HNŽ²³



23) U 2007/08 podaci o završenim učenicima u strukovnim školama pridodati su podacima o završenim učenicima u tehničkim i drugim školama, sukladno obradi zavoda za statistiku FBiH.

Slika 53. Broj učenika strukovnih škola u HNŽ u razdoblju 2004/05 do 2007. do 2008. godine²⁴



5.1.2. Visoko obrazovanje

U analizi tržišta radne snage analizirana su dva mostarska sveučilišta i to zbog svojih specifičnosti odvojeno, mada se u kontekstu osiguranja potrebite radne snage za poduzetničke zone koje bi se otvorile u regiji kadrovi sa oba sveučilišta ravnopravno konkuriraju za ove poslove, poglavito kada se radi o međunarodnim kompanijama koje žele imati multietničku radnu snagu, te o stručnjacima pojedinih profila koji su deficitarniji na tržištu.

5.1.2.1. Sveučilište u Mostaru

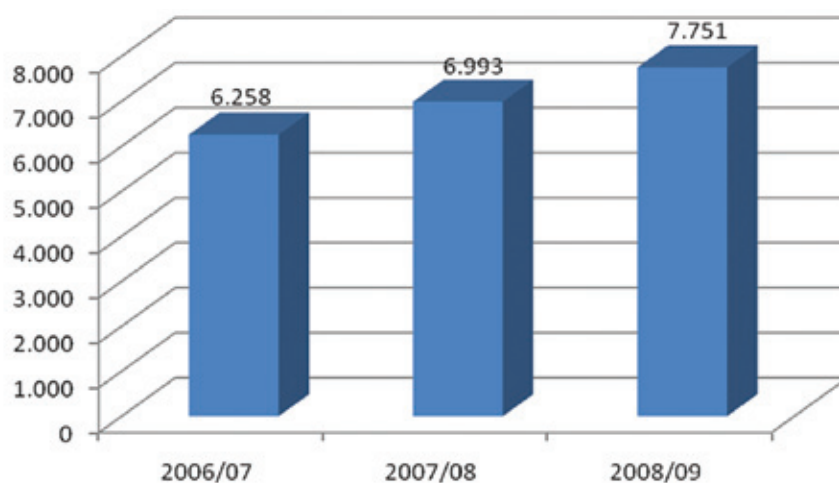
Sveučilište u Mostaru se sastoji od devet fakulteta i jedne akademije likovnih umjetnosti. Na sveučilištu je prema podacima zavoda za statistiku FBiH u školskoj godini 2008/09 bilo upisano 7751 student, mada podaci sveučilišta i fakulteta govore o dvostruko većoj brojci svih studenata upisanih na različite studijske programe na sveučilištu.

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku²⁵ prikazanim na sljedećoj slici vidljivo je da je broj studenata koji studiraju na sveučilištu posljednjih godina u porastu i to 11,74% u 2007/08 u odnosu na prethodnu godinu i 10,84% u 2008/09 u odnosu na 2007/08.

²⁴) U 2007/08 podaci o završenim učenicima u strukovnim školama pridodati su podacima o završenim učenicima u tehničkim i drugim školama, sukladno obradi zavoda za statistiku FBiH.

²⁵) Federalni zavod za statistiku, Hercegovačko-neretvanska županija u brojkama, Sarajevo 2009.

Slika 54. Broj studenata na Sveučilištu u Mostaru u razdoblju od 2006/07 do 2008/09 godine



U sljedećoj tabeli prikazan je broj studenata po pojedinim fakultetima na Sveučilištu u Mostaru u školskoj godini 2008/09, a vidljivo je da je najveći broj studenata na Ekonomskom fakultetu, 2.079 studenata, što čini 26,82% od ukupnog broja studenata, zatim Fakultet prirodoslovno matematičkih i odgojnih znanosti sa udjelom od 16,91%, zatim Fakultet filozofsko humanističkih znanosti sa 16,36% i Pravni fakultet sa 16,17%.

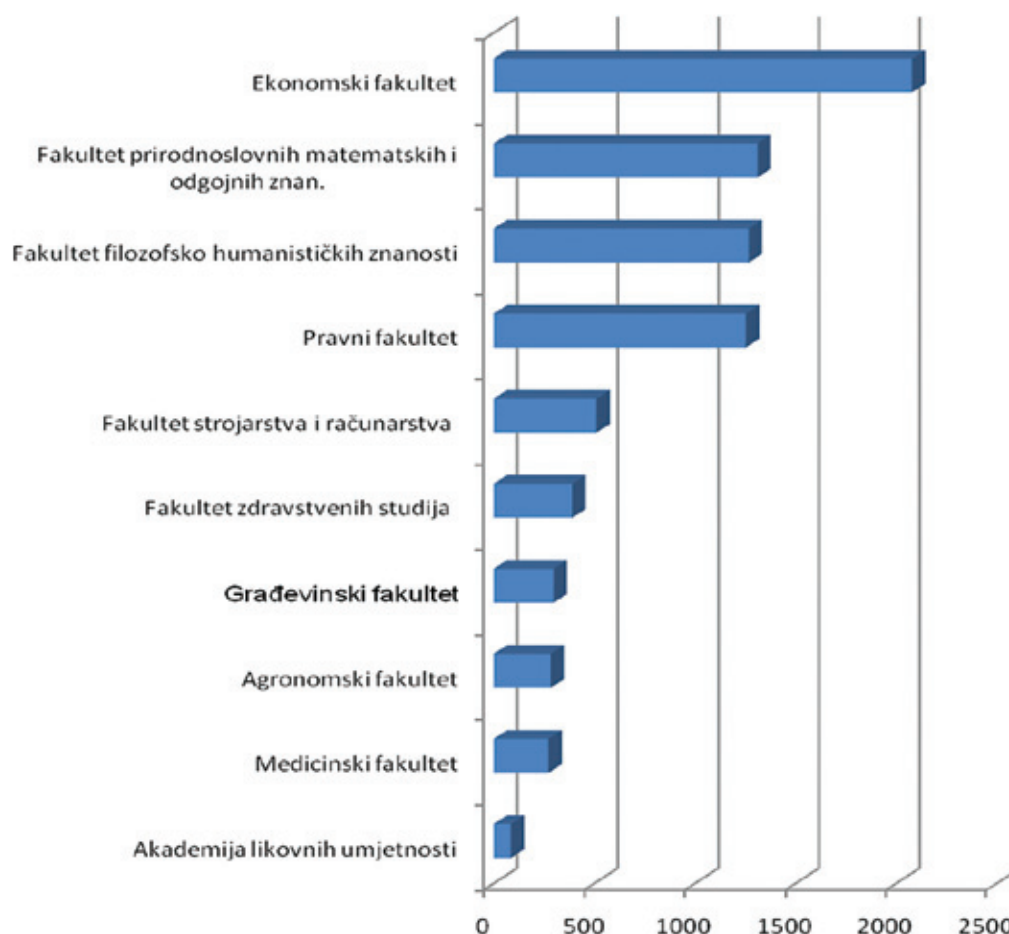
Utvrđeno je da je mali udio tehničkih fakulteta, s obzirom da te radne snage nedostaje na tržištu rada ili isti kraće čekaju na prvo zaposlenje, tako je na Fakultetu strojarstva i računarstva bilo 511 studenata ili 6,59% a na Građevinskom fakultetu 297 studenata ili 3,83%.

Tabela 36. Broj i udio studenata na Sveučilištu u Mostaru u školskoj 2008/2009 godini

Fakultet/Akademija	Broj studenata	%
Akademija likovnih umjetnosti	86	1,11
Medicinski fakultet	272	3,51
Agronomski i prehrambeno tehnološki fakultet	283	3,65
Građevinski fakultet	297	3,83
Fakultet zdravstvenih studija	391	5,04
Fakultet strojarstva i računarstva	511	6,59
Pravni fakultet	1.253	16,17
Fakultet filozofsko humanističkih znanosti	1.268	16,36
Fakultet prirodoslovnih matematskih i odgojnih znan.	1.311	16,91
Ekonomski fakultet	2.079	26,82
UKUPNO	7.751	100,00

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Hercegovačko-neretvanska županija u brojkama, Sarajevo 2009. godina

**Slika 55. Broj i udio studenata na Sveučilištu u Mostaru
u školskoj 2008/2009 godini**



Budući da je ranije analizirana potražnja za radnom snagom i ponuda radne snage prema profilu radne snage, ovdje su analizirani trendovi kretanja broja studenata u posljednjih nekoliko godina kako bi se vidjelo dolazi li do nekih promjena u strukturi, kako studenti koji su završili tehnički fakultet brže ili odmah pronalaze posao nakon završetka studija.

U sljedećoj tabeli dan je usporedni prikaz broja studenata i udjela na fakultetima Sveučilišta u Mostaru u razdoblju od 2006/07 do 2008/09 godine iz koga je vidljivo da se unatoč povećanju broja studenata na Ekonomskom fakultetu njegov udio u ukupnom broju studenata u posljednje tri godine smanjio za 5,20%, a smanjio se i udio Agronomskog i Medicinskog fakulteta, te što je zabrinjavajuće udio Fakulteta strojarstva i računarstva za gotovo 2,5%, a isto smanjenje je i u brojčanom pogledu.

Također je vidljiv pozitivan pomak kod Građevinskog fakulteta u broju studenata ali i u udjelu u strukturi ukupnog broja studenata.

Tabela 37. Komparativni prikaz broja studenata i udjela na fakultetima Sveučilišta u Mostaru u razdoblje od 2006/07 do 2008/09 godine

Sveučilište u Mostaru	Broj studenata	%
2006/07	6.258	
2007/08	6.993	
2008/09	7.751	
Građevinski fakultet		
2006/07	205	3,28
2007/08	258	3,69
2008/09	297	3,83
Fakultet strojarstva i računarstva		
2006/07	559	8,93
2007/08	569	8,14
2008/09	511	6,59
Ekonomski		
2006/07	1.979	31,62
2007/08	1.954	27,94
2008/09	2.079	26,82
Pravni		
2006/07	942	15,05
2007/08	1.155	16,52
2008/09	1.253	16,17
Agronomski		
2006/07	262	4,19
2007/08	311	4,45
2008/09	283	3,65
Medicinski		
2006/07	246	3,93
2007/08	261	3,73
2008/09	272	3,51
Fakultet prirodoslovnih matematskih i odgojnih znan.		
2006/07	722	11,54
2007/08	908	12,98
2008/09	1.311	16,91
Fakultet filozofsko humanističkih znanosti		
2006/07	947	15,13
2007/08	1.119	16,00
2008/09	1.268	16,36
Fakultet zdravstvenih studija		
2006/07	309	4,94
2007/08	375	5,36
2008/09	391	5,04
Akademija likovnih umjetnosti		
2006/07	87	1,39
2007/08	83	1,19
2008/09	86	1,11

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Hercegovačko-neretvanska županija u brojkama, Sarajevo 2009., uz osobni izračun autora

5.1.2.2. Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru

Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru sastoji se od osam fakulteta, a na univerzitetu je prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u školskoj 2008/2009 god studiralo 4970 studenata.

Broj studenata na univerzitetu je bio posljednjih godina u blagom porastu oko 1 do 2%, da bi se u 2008/09 smanjio za skoro 3%.

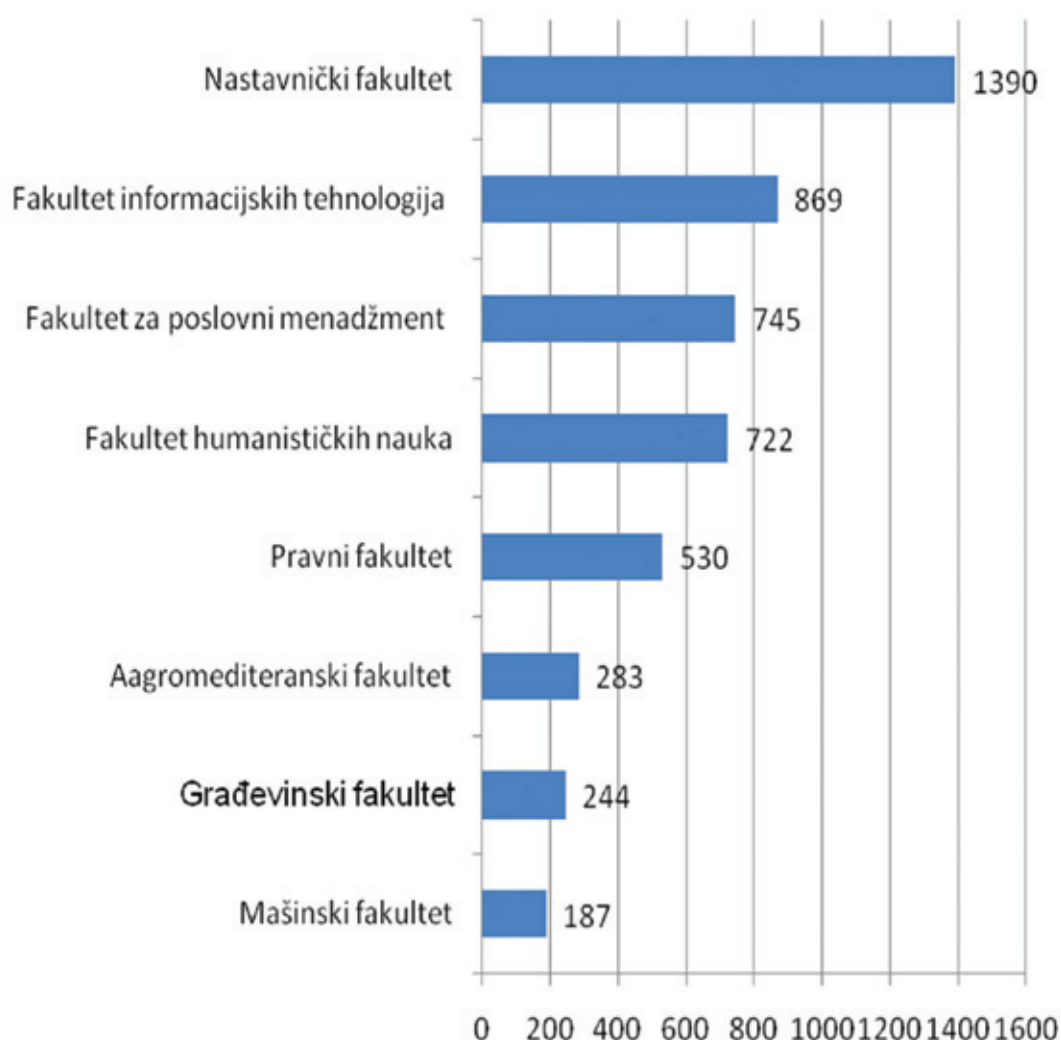
U narednoj tabeli prikazana je struktura studenata prema fakultetima na univerzitetu iz koje je vidljivo da je najveći broj studenata na nastavničkom fakultetu i to njih 1390, što čini udio od 27,97%, zatim Fakultet informacijskih tehnologija sa 869 studenata ili 17,48%, te Fakultet za poslovni menadžment sa 745 studenata ili 14,99%.

Tabela 38. Broj i udio studenata na Univerzitetu Džemal Bijedić u Mostaru u školskoj 2008/2009 god

Fakultet	Broj studenata	%
Mašinski fakultet	187	3,76
Građevinski fakultet	244	4,91
Aagromediteranski fakultet	283	5,69
Pravni fakultet	530	10,66
Fakultet humanističkih nauka	722	14,53
Fakultet za poslovni menadžment	745	14,99
Fakultet informacijskih tehnologija	869	17,48
Nastavnički fakultet	1390	27,97
UKUPNO	4970	100,00

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Hercegovačko-neretvanska županija u brojkama, Sarajevo 2009. godina, uz osobni izračun autora

Slika 56. Broj i udio studenata na Univerzitetu Džemal Bijedić u Mostaru u školskoj 2008/2009 godini



Analizom trenda studenata posljednjih godina utvrđeno je da je broj studenata na Fakultetu za poslovni menadžment i Pravnom fakultetu u stalnom opadanju kako po broju studenata tako i u udjelu u strukturi ukupnog broja studenata, a da su u porastu Građevinski i Mašinski fakultet, te Fakultet informacijskih tehnologija. U porastu su također i Nastavnički fakultet i Aagromediteranski fakultet.

Povećanje broja studenata i udjela na tehničkim fakultetima je dobra naznaka da bi se struktura nezaposlenih mogla poboljšati tj. da bi se mogla poboljšati stopa zaposlenosti budući kadrovi sa tehničkih fakulteta brže pronalaze posao, a potražnja za istima je veća.

Tabela 39. Komparativni prikaz broja studenata i udjela na fakultetima Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru u razdoblju od 2005/06 do 2008/09 godine

Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru	Broj studenata	Udio %
2005/06	4.916	
2006/07	4.976	
2007/08	5.120	
2008/09	4.970	
Građevinski fakultet		
2005/06	155	3,15
2006/07	172	3,46
2007/08	243	4,75
2008/09	244	4,91
Mašinski fakultet		
2005/06	149	3,03
2006/07	133	2,67
2007/08	171	3,34
2008/09	187	3,76
Fakultet za poslovni menadžment		
2005/06	861	17,51
2006/07	836	16,80
2007/08	794	15,51
2008/09	745	14,99
Pravni fakultet		
2005/06	714	14,52
2006/07	702	14,11
2007/08	663	12,95
2008/09	530	10,66
Fakultet informacijskih tehnologija		
2005/06	783	15,93
2006/07	767	15,41
2007/08	794	15,51
2008/09	869	17,48
Fakultet humanističkih nauka		
2005/06	761	15,48
2006/07	723	14,53
2007/08	789	15,41
2008/09	722	14,53
Aagromediteranski fakultet		
2005/06	238	4,84
2006/07	258	5,18
2007/08	284	5,55
2008/09	283	5,69
Nastavnički fakultet		
2005/06	1.255	25,53
2006/07	1.385	27,83
2007/08	1.382	26,99
2008/09	1.390	27,97

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Hercegovačko-neretvanska županija u brojkama, Sarajevo 2009. godina, uz osobni izračun autora.

5.2. Obrazovanje u ZHŽ

U Zapadno-hercegovačkoj županiji, koja obuhvaća četiri općine broj učenika u svim srednjim školama u školskoj godini 2007/08 bio je 3949, a broj onih koji su završili školu bio je 1039. Broj učenika se posljednjih godina blago povećavao (između 5 i 8%), uz jedan pad u školskoj 2006/07, što je vidljivo iz sljedeće tabele.

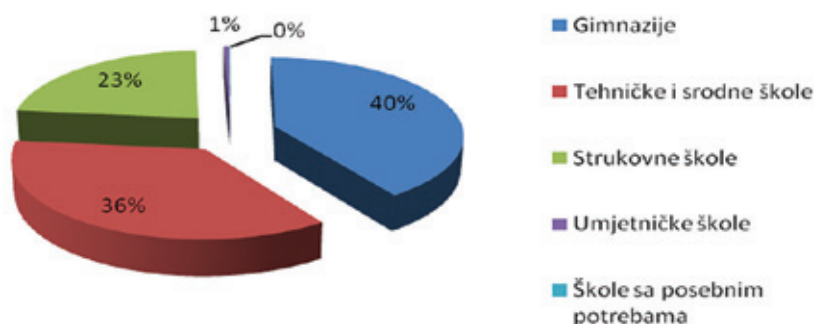
Tabela 40. Struktura učenika po školama koje pohađaju i udio pojedinih škola u ukupnom broju učenika

ZHŽ	Broj učenika	Završili	% od završenih
Srednje škole			
2004/05	3.757	962	
2005/06	3.833	1.016	
2006/07	3.899	959	
2007/08	3.949	1.039	
Gimnazije			
2004/05	1.489	366	38,05
2005/06	1.496	354	34,84
2006/07	1.555	346	36,08
2007/08	1.598	405	38,98
Tehničke i srodne škole			
2004/05	1.154	279	29,00
2005/06	1.209	286	28,15
2006/07	1.310	275	28,68
2007/08	1.432	625	60,15
Strukovne škole			
2004/05	1.079	307	31,91
2005/06	1.103	365	35,93
2006/07	1.015	335	34,93
2007/08	897	0	0,00
Umjetničke škole			
2004/05	32	10	1,04
2005/06	20	6	0,59
2006/07	17	3	0,31
2007/08	20	7	0,67
Škole sa posebnim potrebama			
2004/05	5	5	0,52
2005/06	5	5	0,49
2006/07	2	0	0,00
2007/08	2	2	0,19

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Zapadno-hercegovačka županija u brojkama, Sarajevo 2009. godina, uz osobni izračun autora.

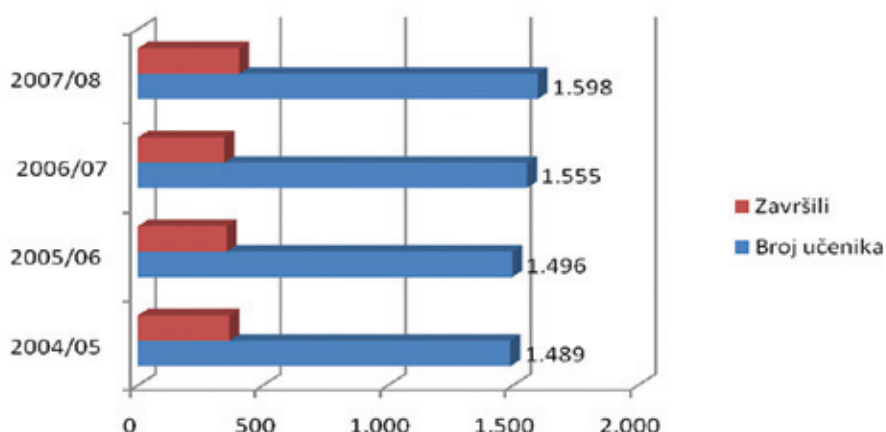
Analizom strukture učenika po školama u školskoj 2007/08 uočava se izuzetno veliki udio učenika u gimnaziji od čak 40% od ukupnog broja učenika (13% više nego u HNŽ), dok na tehničke i druge srodne škole otpada 36%, a na strukovne škole 23%.

Slika 57. Udio škola u ukupnom broju učenika u školskoj 2007/08 godini u ZHŽ



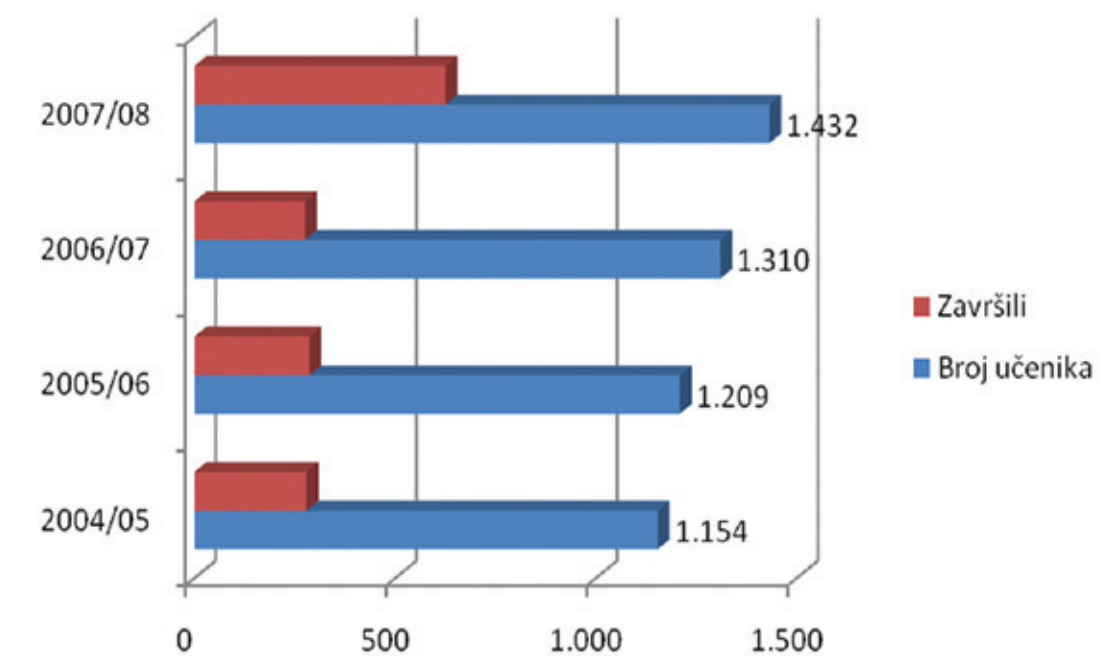
Budući je vidljivo da je veliki broj učenika gimnazije u ukupnoj strukturi učenika u ZHŽ, a zbog velikog broja gimnazijalaca koji su završili školu koji se pojavljuje na zavodu za zapošljavanje kao nezaposlen analiziran je i broj učenika u gimnaziji u posljednje četiri godine i vidljivo je da je on u neprekidnom porastu, dok je udio u ukupnom broju učenika koji završavaju gimnaziju, nakon što je bio neznatno opao dvije godine zaredom, u 2007/08 ponovo proastao i čini 38,98% od ukupnog broja učenika koji su završili.

Slika 58. Broj učenika u gimnazijama u ZHŽ u razdobljeu od 2004/05 do 2007/08 godine



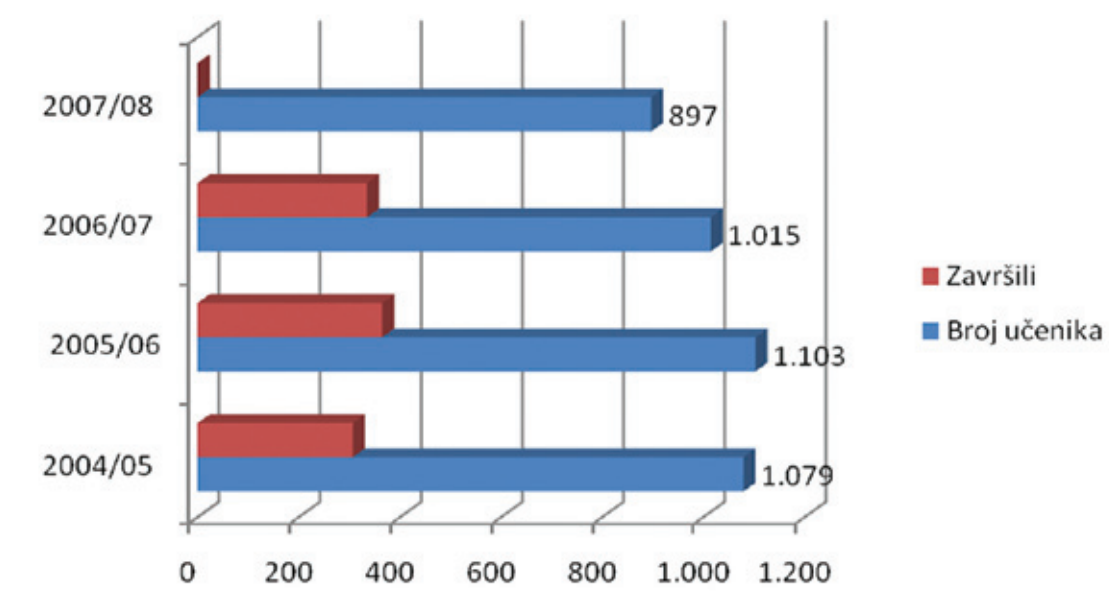
Broj učenika u tehničkim i drugim srodnim školama se kontinuirano povećava iz godine u godinu te je u 2007/08 dosegnuo broj od 1432 učenika, a i udio u strukturi učenika koji su završili školu blago opada i kretao se od 29% u školskoj 2004/05 do 28,68% u 2006/07. Podatak iz školske 2007/08 o broju učenika koji su završili školu u sebi obuhvaća i učenike strukovnih škola, tako da je vidljiv pad kod obe ove vrste škola iz razloga što je ukupan broj u školskoj 2006/07 bio nešto iznad 63% da bi u školskoj godini 2007/08 bio tek 60,15%.

Slika 59. Broj učenika u tehničkim i srodnim školama u ZHŽ u razdoblju od 2004/05 do 2007/08 godine (u 2007/08 godini kao učenici koji su završili uračunati su i učenici strukovne škole)



Na sljedećem grafikonu vidljiv je stalan pad broja učenika koji pohađaju strukovne škole sa 1079 u školskoj 2004/05 na 897 u školskoj 2007/08, a također je značajno u padu i udio strukovnih škola u ukupnom broju učenika koji su završili mada je sa 31,91% iz školske 2004/05 bio dosegao udio od 35,93% u školskoj 2005/06 god. Da bi nakon toga ponovo blago opadao.

Slika 60. Broj učenika u strukovnim školama u ZHŽ u razdoblju od 2004/05 do 2007/08 (u 2007/08 učenici koji su završili strukovne škole uračunati su u tehničke i druge srodne škole)



5.3. Obrazovanje u HBŽ

Analiza srednjeg obrazovanja u Hercegbosanskoj županiji pokazala je da je u srednje škole u 2007/08 godini bilo upisano 2611 učenika i da je broj učenika u stalnom padu u posljednjih nekoliko godina.

U tabeli je prikazana i struktura učenika po pojedinim školama i godinama tako da se može pratiti trend pojedinih struka, a sve u kontekstu očekivanja da će ovi učenici doći odmah nakon srednje škole ili nakon studija na tržište rada.

Tabela 41. Struktura učenika po školama koje pohađaju i udio pojedinih škola u ukupnom broju učenika

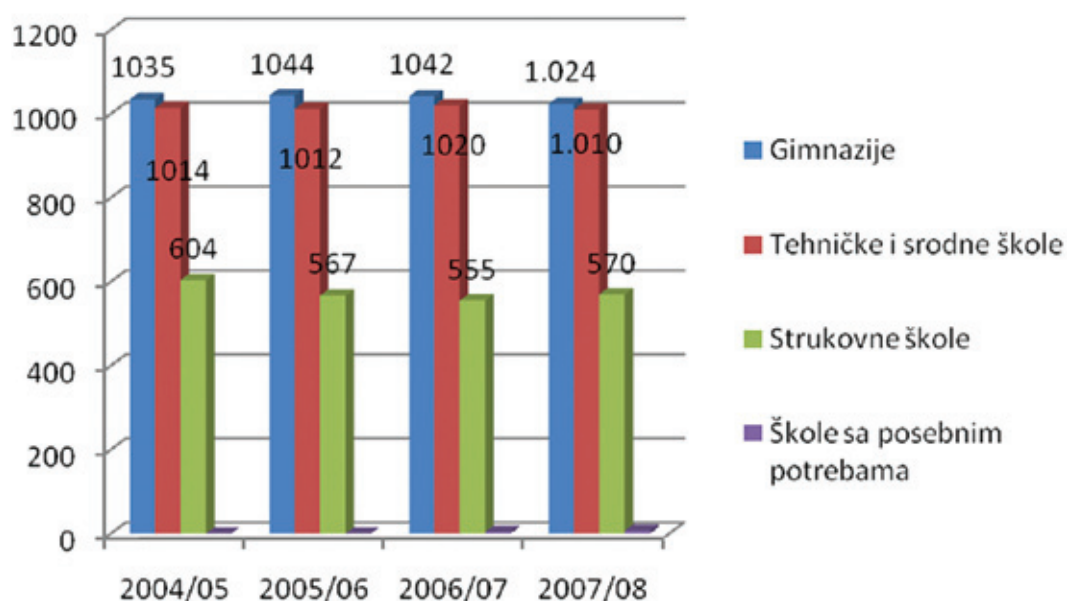
Školska godina/Škola	Broj učenika	Završili	% od završenih
2004/05	2.653	662	
2005/06	2.623	645	
2006/07	2.621	582	
2007/08	2.611	637	
Gimnazije			
2004/05	1.035	259	39,12
2005/06	1.044	239	37,05
2006/07	1.042	240	41,24
2007/08	1.024	252	39,56
Tehničke i srodne škole			
2004/05	1.014	210	31,72
2005/06	1.012	231	35,81
2006/07	1.020	190	32,65
2007/08	1.010	381	59,81
Strukovne škole			
2004/05	604	193	29,15
2005/06	567	175	27,13
2006/07	555	152	26,12
2007/08	570	0	0,00
Škole sa posebnim potrebama			
2006/07	4	0	0
2007/08	7	4	0,63

Izvor: Federalni zavod za statistiku, Hercegbosanska županija u brojkama, Sarajevo 2009. godina, uz osobni izračun autora

Iz tablice je vidljivo a u sljedećoj slici i prikazano da je najveći broj učenika upisan u gimnazije i to njih 1024 u školskoj 2007/08 a udio učenika koji su završili iste godine u gimnaziji je bio 39,56%. Također je uočeno da se otprilike broj učenika po grupama škola zadržava na istoj razini kao i udio, uz blagi pad učenika u strukovnim školama.

Ovo je značajno iz razloga što je veliki broj nezaposlenih na tržištu rada sa završenom gimnazijom, te je njihov tempo zapošljavanja nešto sporiji.

Slika 61. Struktura učenika po školama i godinama u HBŽ



5.4. Obrazovanje u Istočnoj Hercegovini

Budući da se ne prikazuju zasebno podaci o istočnoj Hercegovini u statističkim biltenima Republike Srpske, a da će osnovni pokazatelji o obrazovanju u RS, uz podatke koji su obrađeni u okviru ponude radne snage pokazati potrebnu sliku, ovdje nije rađena dublja analiza po općinama. U Republici Srpskoj je broj učenika u srednjim školama u prethodnih pet godina na istoj ili sličnoj razini, te je u školskoj godini 2007/08 bio 13504.

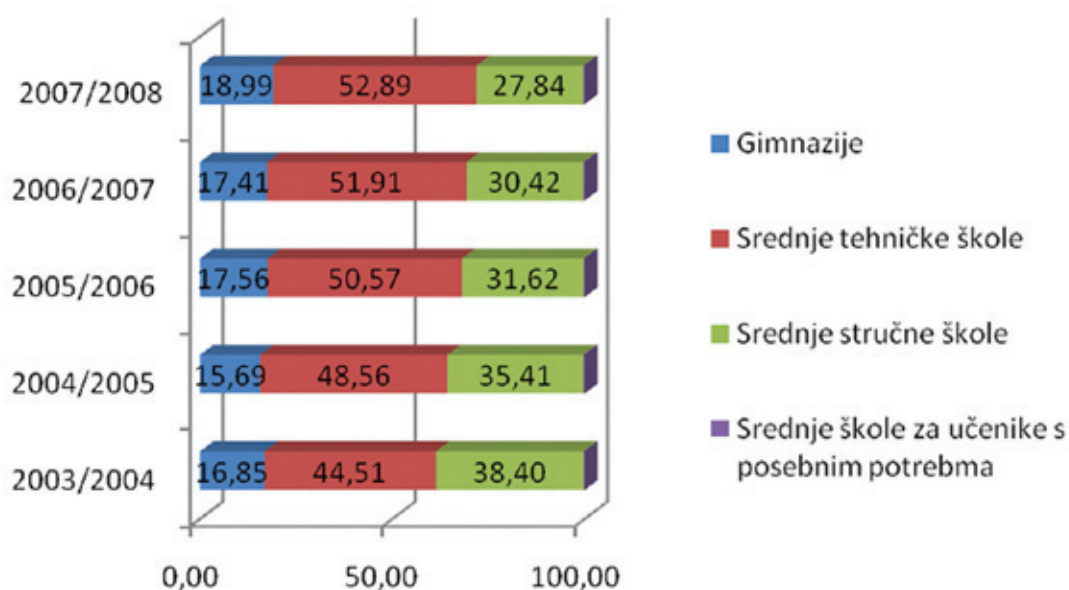
Tabela 42. Broj učenika u školama RS u razdoblju od 2003/04 do 2007/08 godine

	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08
Ukupno	13.360	14.437	13.572	13.845	13.504
Gimnazije	2.251	2.265	2.383	2.410	2.564
Srednje tehničke škole	5.946	7.010	6.863	7.187	7.142
Srednje stručne škole	5.130	5.112	4.291	4.211	3.760
Srednje škole za učenike s posebnim potrebama	33	50	35	37	38

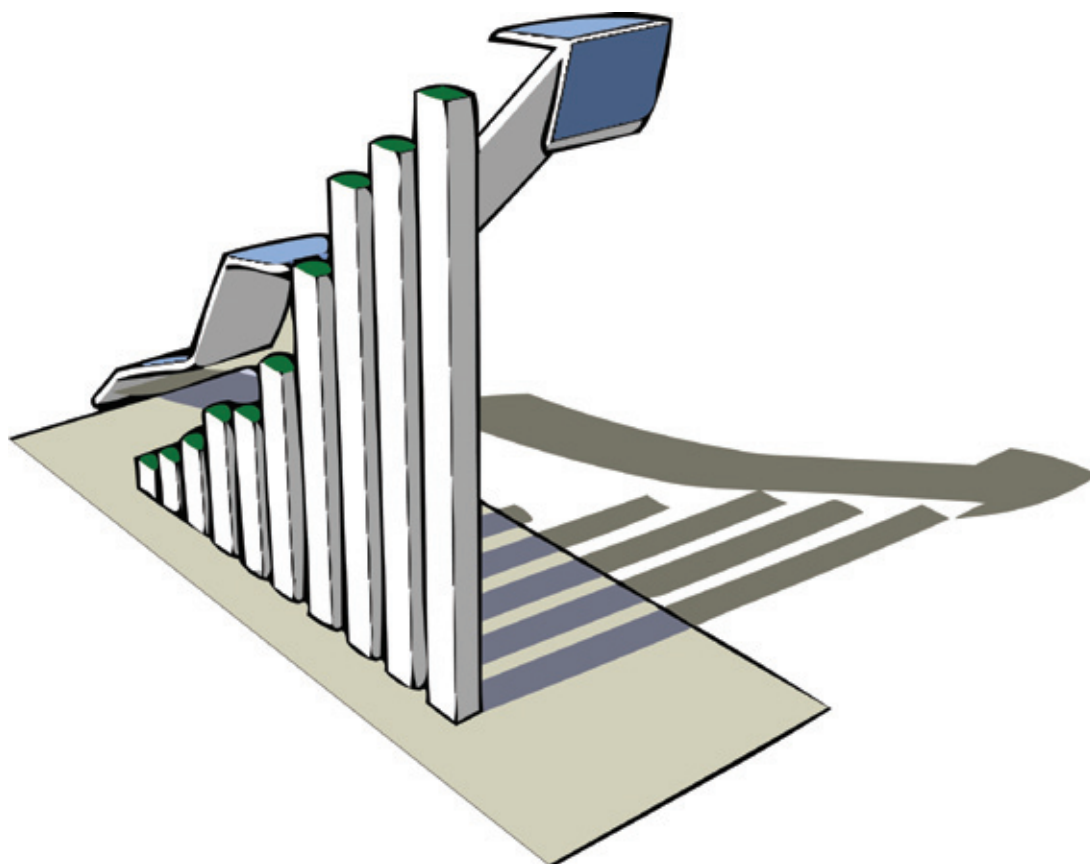
*Izvor: Republički zavod za statistiku Republike Srpske,
Statistika obrazovanja – srednje obrazovanje kraj 2007/08 godine i početak 2008/09 godine*

Na sljedećoj slici prikazana je struktura i broj učenika po vrstama škola i uočeno je da je broj učenika u gimnaziji iz godine u godinu sve veći kao i broj učenika u srednjim tehničkim školama, dok je u opadanju broj učenika u srednjim stručnim školama. Također je u porastu udio u ukupnom broju učenika onih iz gimnazije i on je dosegao 18,99% u školskoj 2007/08, kao i značajan porast udjela učenika u srednjim tehničkim školama koji je dosegao 52,89% u istoj godini.

Slika 62. Udio učenika u RS u ukupnom broju u % u razdoblju od 2003/04 do 2007/08 godine



Značajno je istaći da je udio učenika gimnazije u RS značajno ispod udjela u ostalom dijelu Hercegovine gdje je najmanji u HNŽ sa udjelom od 27% i u ZHŽ i HBŽ od oko 40% u istoj godini.



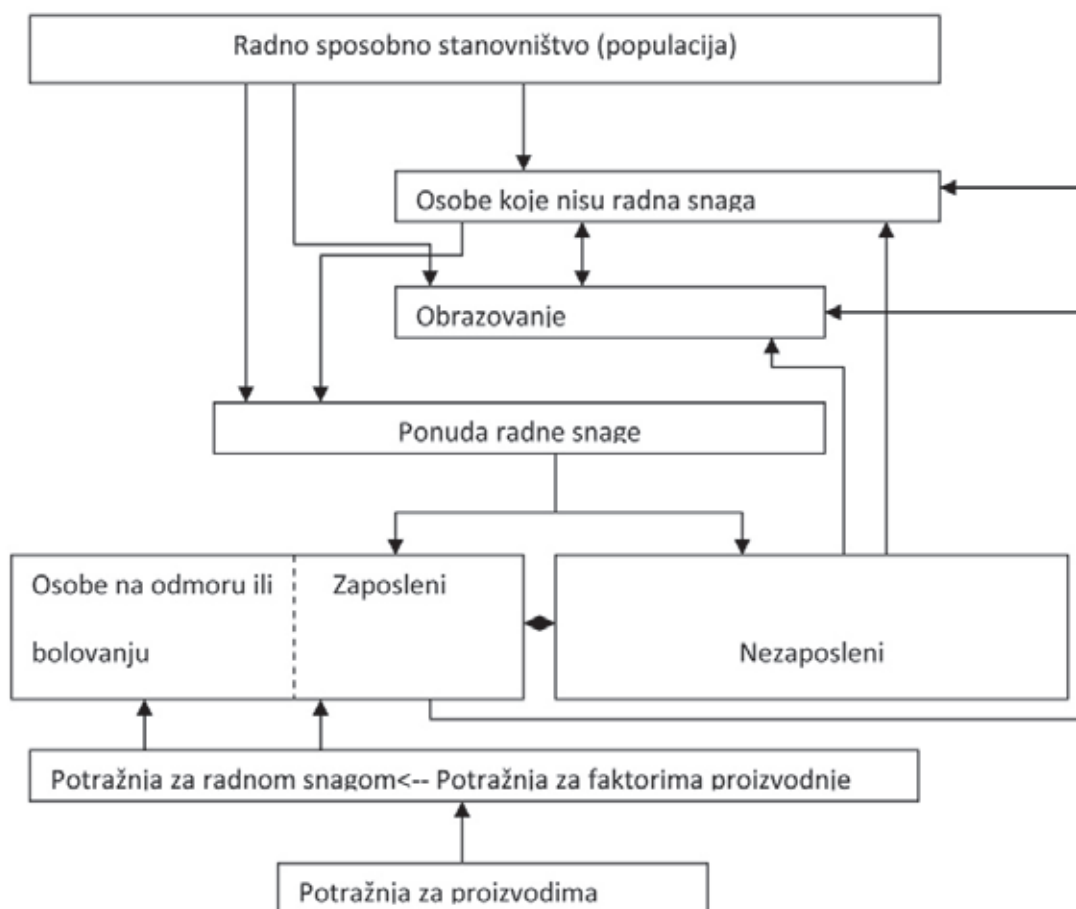
6. PONUDA I POTRAŽNJA RADNE SNAGE – OPĆI MODEL TOKOVA NA TRŽIŠTU RADNE SNAGE

Makroekonomski ciljevi svake ekonomske politike su stabilnost cijena, puna zaposlenost i odgovarajuće stope rasta gospodarstva. Puna zaposlenost se odnosi na sve čimbenike proizvodnje. Rad je jedan od čimbenika proizvodnje te možemo kazati da je cilj svake ekonomske politike puna zaposlenost radne snage kako bi se stvarni output približio potencijalnom.

Međutim, puna zaposlenost je cilj koga je gotovo nemoguće dostići. U razvijenim gospodarstvima, gospodarstvima s relativno niskim stopama nezaposlenosti, uvijek postoji tzv. frikciona nezaposlenost. Teško je pretpostaviti da znanja, kvalifikacije i broj osoba koje predstavljaju radnu snagu odgovara zahtjevima gospodarstva i ekonomije u nacionalnom gospodarstvu. Normalno stanje je nezaposlenost. Nezaposlenost je ona rezerva radne snage iz koje će se povećanjem gospodarske aktivnosti ili promjenom gospodarske strukture (pojava novih djelatnosti) moći uspostaviti nova ravnoteža na nekoj novoj (većoj) razini. Frikciona nezaposlenost je pretpostavka za uspostavljanje nove sektorske ili regionalne ravnoteže između ponude i potražnje radne snage.

Opći model tokova na tržištu rada može se vizualizirati kao na sljedećoj slici.

Slika 63. Ponuda i potražnja radne snage i tokovi na tržištu rada



Radno sposobno stanovništvo su sve osobe starije od 15 godina ali je samo jedan dio te populacije „spremno“ za tržište rada. Potražnja za radnom snagom je dio potražnje za čimbenicima proizvodnje.

Teorijski se mogu identificirati četiri stanja. Prvo, potražnja je manja od ponude u pogledu broja i strukture po djelatnostima i sektorima (kvalifikacija i znanja). Tada je potražnju za radnom snagom moguće brzo zadovoljiti.

Drugo stanje je ono u kojem je potražnja manja od ponude radne snage u pogledu broja osoba ali su njihove kvalifikacije i znanja takva da ne mogu zadovoljiti potrebe za potražnjom. Rješenje takvog stanja je dokvalifikacija, prekvalifikacija te obrazovanje radne snage tako da u kratkom roku mogu steći znanja i vještine potrebne na tržištu rada. Takav strukturni raskorak se može eliminirati angažiranjem obrazovnih institucija i njihovim aktivnostima cjeloživotnog učenja. Neravnoteža može biti i šireg, regionalnog karaktera što će ubrzati migracije stanovništva radi zapošljavanja. Jedna od mjera je i formiranje fondova za razvoj (npr. regionalnog karaktera).

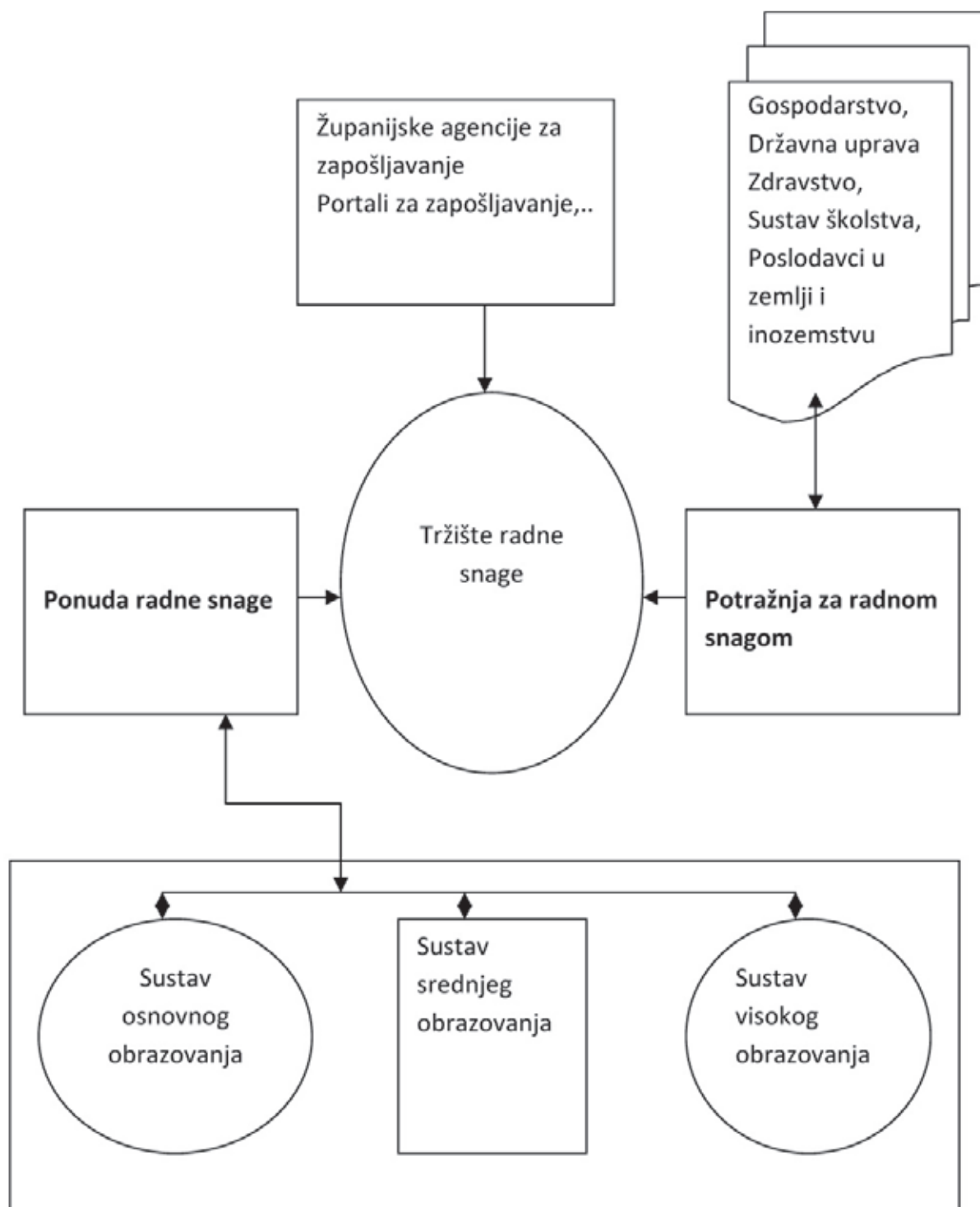
Treće stanje je ono u kojem je ponuda radne snage mjerena brojem osoba koje traže posao manja od potražnje radne snage. Međutim, analizom ponude se može identificirati niz djelatnosti i kvalifikacija u kojima je ponuda manja od potražnje. Nezaposlenost se povećava jer znanja i umijeća radne snage ne odgovaraju potražnji. Takva situacija je više teorijske nego praktične naravi i veoma brzo se može razriješiti posebno u situacijama kada u ponudi radne snage dominira viša i visoka stručna sprema.

Četvrto stanje je ono u kojem je potražnja za radnom snagom, mjerena brojem osoba i strukturom (potrebnim znanjima i umijećima) veća od ponude radne snage. Takvo stanje je, u načelu, teorijske naravi u današnjem vremenu. U prošlosti je potražnja za kvalificiranom i nekvalificiranom radnom snagom u gradovima imalo za posljedicu njihovu koncentraciju u gradovima s negativnim posljedicama za njihov razvoj i poboljšanje životnog standarda.

U ponudi radne snage ključnu i fundamentalnu ulogu ima sustav obrazovanja: osnovne, srednje škole te fakulteti. U definiranju broja učenika prema različitim smjerovima u srednjim školama određenu ulogu imaju odgovarajuća ministarstva. Sveučilišta objavljuju javni natječaj za upise na prvu godinu studija tako da je moguće unaprijed predvidjeti ponudu za radnom snagom.

Izravne veze za upise u srednjim školama (ponuda kvalificirane radne snage) s gospodarskim subjektima, zdravstvom, državnim upravom i drugim subjektima potražnje za radnom snagom, u načelu, nema. Ta se veza ostvaruje ponovno putem odgovarajućih ministarstava obrazovanja u županijama. Posebnu ulogu imaju Zavodi za zapošljavanje koji se razvijaju u intermedijatora na tržištu ponude i potražnje radne snage.

Slika 64. Model suradnje agenata u oblikovanju tržišta radne snage (ponude i potražnje)



Služba za zapošljavanje tako obavlja poslove posebnog društvenog interesa. Ona vodi evidenciju o zaposlenosti i zapošljavanju, informira nezaposlene i druge osoba o mogućnosti zapošljavanja, posreduje u zapošljavanju, rješava prava temeljem nezaposlenosti, posreduje pri zapošljavanju u inozemstvu i zapošljavanju stranaca, provodi međunarodne konvencije i me-

đunarodne sporazume u području zapošljavanja, organizira profesionalne orijentacije i stručno osposobljavanja nezaposlenih osoba.

Služba za zapošljavanje također prati demografska kretanja na ovom području, te donošenje programa i planova za ostvarivanje utvrđene politike zapošljavanja, suradnju s obrazovnim ustanovama radi usklađivanja obrazovnih programa sa kadrovskim potrebama poslodavaca²⁶.

Model prikazan na prethodnoj slici prikazuje veze između agenata koji formiraju tržište ponude i potražnje za radnom snagom. Agenti ključni za ponudu radne snage su osnovne i srednje škole te visokoškolske ustanove (fakulteti). Osim njih, na ponudu radne snage utječu i aktivnosti agenata koje nemaju karakter javnih školskih ustanova nego se bave prekvalifikacijama i cjeloživotnim obrazovanjem.

Agenti na strani potražnje su gospodarski subjekti, poslodavci iz zemlje i inozemstva. Potražnju za radom kao čimbenikom proizvodnje posebno povećavaju, osim tekuće potražnje, investicije u proizvodnji (oprema, objekti, tehnologija), obrtna sredstva.

Na oblikovanje ponude radne snage dominantno utječu agenti u sustavu obrazovanja, na potražnju agenti u gospodarstvu, javnim tvrtkama, zdravstvu, školstvu i državnoj upravi. Na strani ponude se pojavljuju i škole koje su u privatnom vlasništvu tako da dodatno povećavaju ponudu ali doprinose i povećanju znanja i sposobnosti (barem prema deklarativnim ciljevima iako ne postoje indikatori kvalitete obrazovanja koji se obrazuju u takvim institucijama).

Škole bi trebale biti centri izvrsnosti i kvalitete koji izravno utječu na kvalitetu radne snage koja formira stranu ponude na tržištu radne snage. U regionalnom i nacionalnom pogledu kvaliteta i profili obrazovanja radne snage na dugi rok utječu i na potražnju radne snage. Zato je nužno formirati odgovarajuće organizacijske oblike (npr. agencije) koje bi kontinuirano pratile i upravljale kvalitetom obrazovanja na svim razinama.

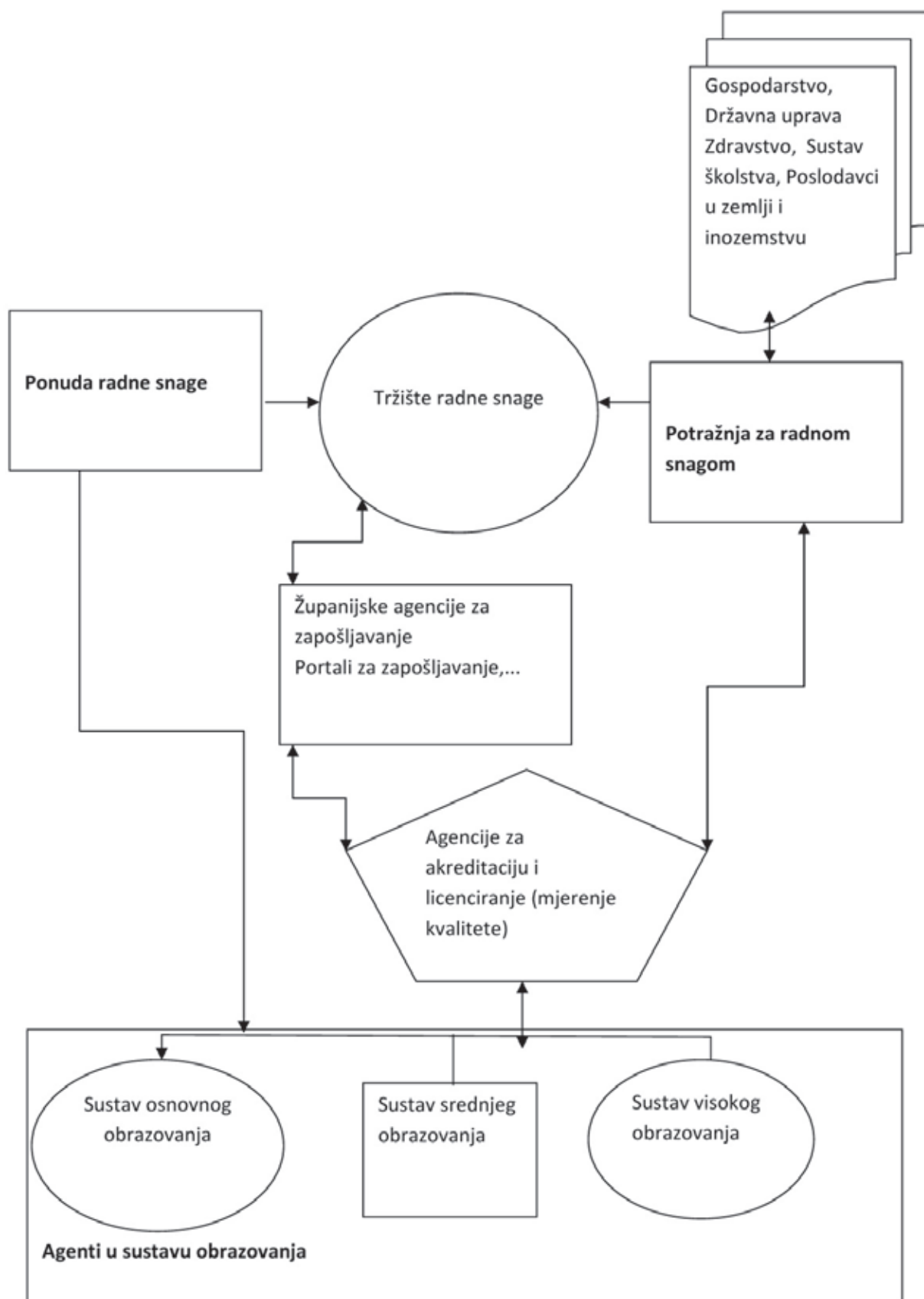
Zato je potrebno oblikovati organizacijski okvir koji bi, na temelju zakonodavnih rješenja, imao obvezu i ovlaštenja kontinuirano pratiti i analizirati kvalitetu rada i rezultata agenata na strani ponude radne snage.

Potrebno je istraživati trenutne i buduće potrebe za radnom snagom kako bi se mogle na vrijeme organizirati odgovarajuće prekvalifikacije, specijalizacije i stjecanje znanja i vještina. Glavni benefiti takvih organizacijskih rješenja su povećanje brzina razmjene informacija na tržištu radne snage a time i skraćenje vremena čekanja na posao.

Stalno bi se utvrđivao broj i struktura nezaposlenih (po kvalifikacijama i zanimanjima), potrebnom dodatnom obrazovanju radi eliminiranja disproporcije ponude i potražnje radne snage s obzirom na pojedina zanimanja.

26) Izvješće o radu Službe za zapošljavanje HNŽ za 2009.godinu.

Slika 65. Prošireni model suradnje agenata u oblikovanju tržišta radne snage (ponude i potražnje)



Tako bi se mogli formirati i odgovarajući fondovi koji bi na kreditnoj osnovi omogućili dodatno obrazovanje i prekvalifikacije (zapošljavanjem bi se krediti mogli vraćati u fondove i ponovo uporabiti za nove dokvalifikacije i stjecanja znanja).

Službe za zapošljavanje bi morale poboljšati kvalitetu informacijskog sustava o potražnji i ponudi radne snage na prostoru županije i regije kako bi svi agenti na tržištu ponude i potražnje radne snage imali izravne informacije.

One bi mogle pripremati i projekte prekvalifikacije nezaposlenih osoba na temelju informacija o potražnji za radnom snagom, tj. informacija o potrebama biznisa za odgovarajućim profilima i zanimanjima (npr. u roku od 6 mjeseci prekvalifikacija gimnazijalaca u programere).

Prošireni model suradnje agenata u oblikovanju tržišta radne snage (ponude i potražnje) (Slika 45) uključuje agencije i institucije koji su posrednici između agenata koji oblikuju strukturu i broj osoba na strani ponude radne snage i na temelju informacija o potražnji radne snage poboljšavaju informiranost i brzinu reakcije na strani potražnje. Mogu pomoći i u formiranju centara za profesionalnu edukaciju (suradnja s visokoškolskim institucijama), pripremi projekata koji se financiraju iz fondova Europske unije (IPA fondovi koji su na raspolaganju BiH).

Takav razvojni model bi bio otvoren za dalje proširenje ali i dovoljno operativan da „iskoristi“ sve potencijale na strani ponude i otvori nove mogućnosti zapošljavanja.



7. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Analizom tržišta rada u Hercegovini (uključene su i općine koje su u Hercegbosanskoj županiji a koje ne pripadaju regiji Hercegovina) utvrđeni su određeni negativni trendovi. Razina zaposlenosti se kontinuirano smanjuje dok se nezaposlenost povećava, što nije odraz samo globalne ekonomske krize, budući da je taj trend primjetan još od ranije te se velikom globalnom financijskom i ekonomskom krizom koja se značajno odrazila i na Bosnu i Hercegovinu, on samo povećao i ubrzao. Ovakvi trendovi zahtijevaju nužnu brigu i koordinaciju te intervenciju svih državnih, entitetskih, županijskih i općinskih tijela, te svih drugih institucija kako javnih tako i privatnih.

Bosna i Hercegovina je, prema Ustavu, tip složene države. Ta se činjenica, dakako, manifestira i u oblasti radnog i socijalnog prava. Još konkretnije, BiH nema jedinstvenog zakona o radu nego je ta oblast u isključivoj nadležnosti dvaju entiteta i Distrikta Brčko. Svaki od entiteta i Distrikt Brčko, naime, ima svoj zakon o radu, a to, onda, znači i različite principe reguliranja oblasti radnih odnosa. Također, postojeća zakonska rješenja štite monopole zavoda za zapošljavanje, kako entitetskih i Distrikta Brčko, tako i županijskih. Sukladno postojećim zakonskim rješenjima, praktično i ne postoji mogućnost posredovanja u zapošljavanju izvan tih institucija. Takva mogućnost je, istina, zakonom dana, budući su istim predviđene privatne agencije kao posrednici na tržištu rada. Način konstitucije tih agencija bi se, međutim, prema zakonu, trebao urediti posebnim podzakonskim aktima. U stvarnosti, pak, takvi akti još uvijek ne postoje, te ih je nužno potrebno donijeti.

Rezultati analize tržišta rada u Bosni i Hercegovini, kao i analize tržišta rada u susjednim državama te u Europskoj uniji upućuje i na krajnji sud kako struktura BiH, a sukladno tome i struktura institucija za posredovanje na tržištu rada, ne predstavljaju optimalno rješenje temeljem kojeg se može doći do efikasnog posredovanja između ponude i potražnje na tržištu rada. Za efikasnije posredovanje je, prema tome, a time i efikasnije smanjivanje nezaposlenosti, neophodno kreiranje novog pravnog i organizacijskog okvira u uređivanju tržišta rada, uključivanje, pored postojećih, i većeg broja novih, privatnih i javnih institucija na tržištu rada, te, na koncu, zaštita prava radnika od moguće zlorabe u poslovima posredovanja.

Sukladno praksi i zahtjevima iz EU, potrebno je omogućiti i potaknuti osnivanje dviju vrsta institucija u oblasti zapošljavanja – privatnih agencija za zapošljavanje, te agencija za privremeno zapošljavanje. Što se tiče prvih, privatnih agencija za zapošljavanje, suština tih agencija vezana je za činjenicu da one, kao i u mnogim drugim oblastima, ukidaju monopol javnih službi za zapošljavanje i njihove mreže.

Privatne agencije, istina, i dalje nisu prijetnja opstanku zavoda za zapošljavanje, no, sigurno je da ga one „tjeraju“ na drugačiji odnos prema nezaposlenima, na puno veći stupanj efikasnosti, ali i na stalno traganje za racionalnijom vlastitom organizacijom.

Druge, agencije za privremeno zapošljavanje su još zanimljivije, a suština im je vezana za način rada. One, naime, zapošljavaju određeni broj radnika, a onda ih na temelju sporazuma o ustupanju radnika svojim klijentima (drugim poslodavcima), ustupaju za obavljanje privremenih poslova - tzv. leasing radnika. Spomenuti radnici formalno su zaposleni u agenciji koja im plaća staž i socijalno, ali rade kod drugih poslodavaca.

Za sada se ne može govoriti o koordiniranom partnerskom djelovanju između javnog i privatnog sektora koje bi moglo rezultirati većim stupnjem efikasnosti u posredovanju na tržištu rada, a onda i smanjivanjem razine nezaposlenosti, te je u tom polju potrebno napraviti određene iskorake i uvezati ova dva sektora.

Da bi se, na koncu, u povezivanju ponude i potražnje na tržištu rada mogli pratiti europski trendovi, nužne su intervencije i u nekim drugim zakonima – zakonu, primjerice, o privremenom zapošljavanju, zakonu o zaštiti na radu, zakonu o pravima za vrijeme nezaposlenosti, posebice onima koji reguliraju pitanja edukacije i prekvalifikacije, zakonu o zaštiti radnika u firmama pod stečajem itd. Većina tih zakona, zapravo, ni danas nije usvojena, a bez njih nemoguće je pratiti europske trendove na tržištu rada. S druge, pak, strane, intervencije su neophodne i u onim zakonima koji su usvojeni. Pri tome se misli, prije svega, na dva entitetska zakona o zaštiti na radu, ali i na još neke.

Dio problema, koji su u vezi sa raspoloživom strukturom radne snage i činjenicom da je ona inkompatibilna s potrebama bh. tržišta rada, u vezi je i s činjenicom da BiH nema razvijenu nacionalnu strategiju za zapošljavanje, da nisu iskoordinirane ni aktivnosti dvaju entitetskih zavoda za zapošljavanje, da sve to nije u potrebnoj vezi međuovisnosti s europskim trendovima i potrebama itd., te je potrebno poraditi na istom.

Također, rješenja koja je potrebno poduzeti odnose se na mjere makroekonomske politike, koje u značajnoj mjeri trebaju utjecati na poboljšanje slike tržišta rada tj. koje će doprinijeti povećanju zaposlenosti i smanjiti nezaposlenost. Tu se prvenstveno misli na mjere fiskalne i vanjskotrgovinske politike. Fiskalnim poticajima, odnosno olakšicama trebalo bi po osnovu zaposlenika olakšati tj. smanjiti troškove poslodavcima, čime bi se dio akumulacije oslobodio za nova ulaganja i daljnji razvoj, a što za posljedicu ima otvaranje novih radnih mjesta i ono što je u ovome vremenu bitno očuvanje postojećih.

Mjerama vanjskotrgovinske politike, potrebno bi bilo jače zaštititi i potaknuti domaću proizvodnju, a to bi se moglo restrikcijom uvoza određenih roba, te sprečavanjem uvoza roba sumnjivog i lošeg kvaliteta. Također bi se moglo poticati potrošnja roba u svim javnim institucijama i institucijama koje se financiraju iz proračuna, one koje su domaćeg podrijetla, uz pojačanu kontrolu i sprečavanje zloporaba da se pod oznakom domaće prodaje roba iz uvoza koja je samo prepakirana u pogonima u BiH.

Na oblikovanje ponude radne snage dominantno utječu agenti u sustavu obrazovanja, na potražnju agenti u gospodarstvu, javnim tvrtkama, zdravstvu, školstvu i državnoj upravi. Na strani ponude se pojavljuju i škole koje su u privatnom vlasništvu tako da dodatno povećavaju ponudu ali doprinose i povećanju znanja i kompetencija (barem prema deklarativnim ciljevima, iako ne postoje indikatori kvalitete obrazovanja koji se obrazuju u takvim institucijama).

Škole bi trebale biti centri izvrsnosti i kvalitete koji izravno utječu na kvalitetu radne snage koja formira stranu ponude na tržištu radne snage. U regionalnom i nacionalnom pogledu kvaliteta i profili obrazovanja radne snage na dugi rok utječu i na potražnju radne snage.

Zato predlažemo da se formiraju odgovarajuće organizacije (npr. agencije) koje bi kontinuirano pratile i upravljale kvalitetom obrazovanja na svim razinama.

Potrebno je također oblikovati ili odrediti organizaciju koja bi, na temelju zakonodavnih rješenja, imala obvezu i ovlaštenja kontinuirano pratiti i analizirati kvalitetu rada i rezultata agenata na strani ponude radne snage.

Potrebno je kontinuirano istraživati trenutne i buduće potrebe za radnom snagom kako bi se mogle na vrijeme organizirati odgovarajuće prekvalifikacije, specijalizacije i stjecanje znanja i vještina. Glavni benefiti takvih organizacijskih rješenja su povećanje brzine razmjene informacija na tržištu radne snage a time i skraćenje vremena čekanja na posao.

Stalno bi se utvrđivao broj i struktura nezaposlenih (po kvalifikacijama i zanimanjima), potrebno dodatno obrazovanje radi eliminiranja disproporcije ponude i potražnje radne snage s obzirom na pojedina zanimanja.

Službe za zapošljavanje bi morale poboljšati kvalitetu informacijskog sustava o potražnji i ponudi radne snage na prostoru županija i regije kako bi svi agenti na tržištu ponude i potražnje radne snage imali izravne informacije. One bi mogle pripremati i projekte prekvalifikacije nezaposlenih osoba na temelju informacija o potražnji za radnom snagom, tj. informacija o potrebama biznisa za odgovarajućim profilima i zanimanjima (npr. u roku od 6 mjeseci prekvalifikacija gimnazijalaca u programere).

Prošireni model suradnje agenata u oblikovanju tržišta radne snage (ponude i potražnje) uključuje agencije i institucije koje su posrednici između agenata koji oblikuju strukturu i broj osoba na strani ponude radne snage i na temelju informacija o potražnji radne snage poboljšavaju informiranost i brzinu reakcije na strani potražnje. Mogu pomoći i u formiranju centara za profesionalnu edukaciju (suradnja s visokoškolskim institucijama), pripremi projekata koji se financiraju iz fondova Europske unije (IPA fondovi koji su na raspolaganju BiH).

Takav razvojni model bi bio otvoren za daljnje proširenje ali i dovoljno operativan da „iskoristi“ sve potencijale na strani ponude i otvori nove mogućnosti zapošljavanja.

U sustavu obrazovanja potrebno je da se, temeljem odgovarajućih preporuka koje bi dala ovlaštena organizacija, a koja je predložena da se odredi prema predloženom modelu, smanji udio učenika koji pohađaju gimnaziju, kako bi se veći akcent dao na različite profile tehničkih i drugih stručnih škola, koje osposobljavaju učenike za konkretna zanimanja, te im daju konkretne vještine i sposobnosti za obavljanje konkretnih poslova.

Također je potrebno dodatno raditi na praksi srednjoškolaca, te povezivanju poslodavaca s učenicima već u srednjoj školi.

Predlaže se također dodatni poticaj na razini visokog obrazovanja, kroz stipendiranje i na razne druge načine (besplatno školovanje, smještaj u studentskom domu, ishrana itd.) za studente tehničkih fakulteta, a da se smanji broj studenata koji studiraju o trošku države na fakultetima koji izbacuju kadrove za zavode za zapošljavanje.

Također je potrebno revidiranjem nastavnih planova i programa na svim fakultetima napraviti veći zaokret prema praksi studenata i davanje konkretnih znanja, vještina i sposobnosti koje su potrebne a sukladno zahtjevima tržišta rada.

U sustavu poticaja zapošljavanju potrebno je kontinuirano podupirati taj proces i omogućiti potporu za visokoobrazovane kadrove, ali i za druge kategorije nezaposlenih, te je potrebno vršiti i dodatnu kontrolu kako ne bi dolazilo do zloporaba dobivenih poticaja.

Prema dosadašnjim rezultatima, kada god su davani poticaji za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih a posebice visoko obrazovanih rezultati su bili vidljivi u smanjenom broju na evidencijama za zapošljavanje.

U tom smislu i prijedlog koji je već iznesen kroz fiskalno rasterećenje za zaposlene osobe daje dodatni poticaj da se zaposle (registriraju kao zaposlene) osobe koje nisu prijavljene a sada rade na crno tj. kao neprijavljene, čime se krše i propisi.

Budući da je veliki broj nezaposlenih osoba bez kvalifikacija ili sa nižim kvalifikacijama potrebno bi bilo osigurati njihovu prekvalifikaciju, tj. osigurati da ona za nezaposlene bude besplatna ili je moguće formirati odgovarajuće fondove koji bi na kreditnoj osnovi omogućili dodatno obrazovanje i prekvalifikacije (zapošljavanjem bi se krediti mogli vraćati u fondove i ponovo uporabiti za nove dokvalifikacije i stjecanja znanja).

Poticanjem razvoja poduzetništva kroz različite vidove: osiguranjem potrebnih financijskih sredstava uz niže kamatne stope, osiguranjem kreditno garantnih fondova, razvojem tržišta kapitala i novih oblika izvora kapitala, davanjem raznih jamstava, otvaranjem javnih radova, rasterećenjem poduzetnika po raznim osnovama, te jednom razvojnom a ne socijalnom politikom uz smanjenje broja zaposlenih u državnoj upravi, smanjenje socijalnih i drugih davanja, itd. kratkoročno bi izgledalo bolno ali dugoročno bi sigurno dalo dobre rezultate i pored navedenih promjena u sustavima ponude i tražnje na tržištu rada sigurno bi dovelo do smanjenja nezaposlenosti.

Također je potrebno graditi poduzetničku infrastrukturu poput poduzetničkih centara, poduzetničkih zona, tehnoloških parkova, poslovnih inkubatora itd. Dva sveučilišta koja djeluju na prostoru regije imaju kao svoje sastavnice i dobro razvijene tehničke fakultete, te mogu osigurati kadar za gotovo sve zahtjevne industrijske grane, a pored njih na tržištu rada pojavljuju se osobe koje su različite fakultete, a posebno tehničke, završile u većim centrima poput Sarajeva, Splita i Zagreba.

Ove visokozahtjevne industrije koje zahtijevaju veći broj visokoobrazovanog kadra tehničke struke mogle bi se razvijati u Mostaru ili u njegovoj bližoj okolini iz razloga mogućnosti tehničkih fakulteta da izbace odgovarajući kadar i da se povežu u smislu poveznice znanosti i prakse u cilju postizanja boljih rezultata. U ostalim mjestima, u prostoru koji je udaljeniji od središta regije, raspoloživa radna snaga je dostatna tako da može odgovoriti svim potrebama tržišta pa čak i za zahtjevnije i stručnije kadrove. Osim ako za određeni pothvat tj. poduzeće koje bi se pokrenulo treba veći broj visokoobrazovanog kadra tehničke struke.

POPIS TABELA

Tabela 1. Registrirana nezaposlenost u BiH, entitetima i Brčko Distriktu u razdoblju 2003.-2010.....	8
Tabela 2. Nezaposlenost u BiH prema kvalifikacijskoj strukturi na dan 28.02.2010.....	9
Tabela 3. Stopa nezaposlenosti u EU 1998 – 2009.....	19
Tabela 4. Stupanj zaposlenosti po županijama - županijama u 2008. godini.....	33
Tabela 5. Stupanj nezaposlenosti po županijama u 2008. godini.....	34
Tabela 6. Podaci o zaposlenim osobama u Republici Srpskoj za razdoblje 2002. do 2009. godine.....	36
Tabela 7. Podaci o zaposlenim u RS prema stručnoj spremi u razdoblju od 2006. do 2009. godine.....	37
Tabela 8. Podaci o nezaposlenim osobama u RS prema stručnoj spremi u razdoblje od 2002. do 2009. godine.....	39
Tabela 9. Broj stanovnika po općinama u HNŽ.....	43
Tabela 10. Distribucija broja zaposlenih po općinama u HNŽ.....	43
Tabela 11. Broj stanovnika u općini u odnosu na ukupan broj stanovnika u HNŽ i postotak uposlenih u općini u odnosu na ukupan broj uposlenih u HNŽ.....	44
Tabela 12. Zaposlenost po djelatnostima u Hercegovačko – neretvanskoj županiji.....	45
Tabela 13. Prikaz broja zaposlenih osoba u HNŽ i Federaciji BiH.....	47
Tabela 14. Promjene u potražnji radne snage u HNŽ.....	49
Tabela 15. Ponudu radne snage u HNŽ na dan 31.01. 2010. godine.....	50
Tabela 16. Vrijeme čekanja na posao u HNŽ.....	51
Tabela 17. Ponuda radne snage po općinama u HNŽ.....	51
Tabela 18. Ponuda radne snage u HNŽ (siječanj 2010.godine) prema kvalifikacijama.....	53
Tabela 19. Dobna struktura nezaposlenih osoba u 2009. godini za HNŽ.....	54
Tabela 20. Ponuda radne snage u HNŽ u 2007., 2008. i 2009.godini.....	55
Tabela 21. Površina općina u ZHŽ.....	59
Tabela 22. Stupanj zaposlenosti u ZHŽ u 2008. godini.....	60
Tabela 23. Stupanj nezaposlenosti u 2008. godini u ZHŽ.....	61
Tabela 24. Razina zaposlenosti i nezaposlenosti u ZHŽ.....	61
Tabela 25. Nezaposlene osobe prema stručnoj spremi u ZHŽ.....	63
Tabela 26. Nezaposleni sa VSS u ZHŽ po zanimanjima i po općinama na dan 6.4.2010. godine.....	65
Tabela 27. Zaposlene osobe sa VSS u ZHŽ po općinama u 2009. god.....	66
Tabela 28. Zaposleni i nezaposleni u HBŽ od 2004 do 2009 godine.....	70
Tabela 29. Stupanj zaposlenosti po općinama u HBŽ u 2008. godini.....	72
Tabela 30. Stupanj nezaposlenosti u 2008. godini.....	74
Tabela 31. Nezaposleni u HBŽ prema stručnoj spremi u razdobljeu od 2001. do 2009. godine.....	76
Tabela 32. Broj stanovnika i površina regije Istočna Hercegovina.....	79
Tabela 33. Kretanje zaposlenosti i nezaposlenosti u regiji Istočna Hercegovina.....	80
Tabela 34. Zaposlene osobe u Istočnoj Hercegovini po općinama u razdoblje od 2002. do 2009. godine.....	82
Tabela 35. Struktura učenika po školama koje pohađaju i udio pojedinih škola u ukupnom broju učenika.....	87
Tabela 36. Broj i udio studenata na Sveučilištu u Mostaru u školskoj 2008/2009 godini.....	90
Tabela 37. Komparativni prikaz broja studenata i udjela na fakultetima Sveučilišta u Mostaru u razdoblju od 2006/07 do 2008/09 godine.....	92
Tabela 38. Broj i udio studenata na Univerzitetu Džemal Bijedić u Mostaru u školskoj 2008/2009 god.....	93
Tabela 39. Komparativni prikaz broja studenata i udjela na fakultetima Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru u razdoblju od 2005/06 do 2008/09 godine.....	95
Tabela 40. Struktura učenika po školama koje pohađaju i udio pojedinih škola u ukupnom broju učenika.....	96
Tabela 41. Struktura učenika po školama koje pohađaju i udio pojedinih škola u ukupnom broju učenika.....	99
Tabela 42. Broj učenika u školama RS u razdoblju od 2003/04 do 2007/08 godine.....	100

POPIS SLIKA

Slika 1. Stanovništvo prema spolu i starosnim grupama	28
Slika 2. Radno sposobno stanovništvo prema školskoj spremi i statusu u aktivnosti	29
Slika 3. Zaposlene osobe prema statusu u zaposlenosti	30
Slika 4. Zaposlene osobe prema sektoru aktivnosti	30
Slika 5. Nezaposlene osobe prema trajanju traženja posla u mjesecima i spolu	31
Slika 6. Bosna i Hercegovina – Federacija BiH	32
Slika 7. Republika Srpska	35
Slika 8. Kretanje broja zaposlenih osoba u Republici Srpskoj u razdoblju od 2002. do 2009. godine	37
Slika 9. Podaci o zaposlenim u RS prema stručnoj spremi u razdoblju od 2006. do 2009. godine	38
Slika 10. Podaci o nezaposlenim osobama u RS u razdoblje od 2002. do 2009. godine	38
Slika 11. Podaci o nezaposlenim osobama u RS prema stručnoj spremi u razdoblju od 2002. do 2009. godine.	39
Slika 12. Hercegovačko-neretvanska županija	42
Slika 13. Odnos broja stanovnika i broja zaposlenih po općinama u HNŽ	44
Slika 14. Distribucija zaposlenosti po djelatnostima u HNŽ (siječanj 2010.)	46
Slika 15. Broj zaposlenih po djelatnostima u HNŽ	46
Slika 16. Funkcija trenda koja predstavlja zaposlenost u HNŽ	47
Slika 17. Prognoza zaposlenosti za razdoblje 2010-2014. godine	48
Slika 18. Zaposlenost u Federaciji BiH – prognoza do 2012. godine	48
Slika 19. Promjene u potražnji radne snage u HNŽ u razdoblju 2000.do 2010. godine	49
Slika 20. Vrijeme čekanja na posao u HNŽ (2009.godina)	51
Slika 21. Broj neuposlenih osoba u odnosu na broj stanovnika po općinama HNŽ	52
Slika 22. Nezaposleni prema dobnim skupinama u 2009. godini za HNŽ	54
Slika 23. Ponuda radne snage u HNŽ prema stupnju stručne spreme	55
Slika 24. Promjene u ponudi radne snage u 2007., 2008. i 2009. godini	56
Slika 25. Ponuda radne snage u HNŽ prema zanimanjima (siječanj 2010. godine)	57
Slika 26. Zapadno-hercegovačka županija	58
Slika 27. Površina općina u ZHŽ u km ²	59
Slika 28. Razina zaposlenosti i nezaposlenosti u ZHŽ od 2005. do 2009. god.	62
Slika 29. Razina zaposlenosti i nezaposlenosti u ZHŽ	62
Slika 30. Trend kretanja nezaposlenosti prema stručnoj spremi u ZHŽ	63
Slika 31. Nezaposleni sa VSS u ZHŽ po zanimanjima na dan 6.4.2010.god.	64
Slika 32. Zaposlene osobe u ZHŽ u 2009. god. sa VSS po zanimanjima	67
Slika 33. Hercegbosanska županija	69
Slika 34. Zaposleni u HBŽ od 2002. do 2009. godine	71
Slika 35. Zapošljavanje sa zavoda za zapošljavanje u HBŽ u razdoblju 2003. do 2009. godine	71
Slika 36. Stupanj zaposlenosti po općinama u HBŽ u 2008. godini	72
Slika 37. Nezaposleni u HBŽ od 2001. do 2009. godine	73
Slika 38. Nezaposlenost po općinama u HBŽ u 2008. godini	74
Slika 39. Komparativni prikaz kretanja zaposlenih i nezaposlenih osoba u razdoblju od 2001. do 2009. godine	75
Slika 40. Komparativni prikaz kretanja zaposlenih i nezaposlenih osoba u razdoblju od 2001. do 2009. godine	75
Slika 41. Nezaposleni u HBŽ u 2009. godini prema stručnoj spremi	76
Slika 42. Nezaposleni u HBŽ prema stručnoj spremi u razdobljeu od 2001. do 2009. godine	77
Slika 43. Republika Srpska – Zemljopisni položaj regije Istočna Hercegovina	78
Slika 44. Površina općina regije Istočna Hercegovina	79
Slika 45. Kretanje zaposlenosti u Istočnoj Hercegovini u razdoblju 2002. do 2008. godine	80

Slika 46. Kretanje nezaposlenosti u Istočnoj Hercegovini u razdoblju 2002. do 2008. godine	81
Slika 47. Komparativni prikaz kretanja zaposlenosti i nezaposlenosti u regiji Istočna Hercegovina	81
Slika 48. Razina zaposlenosti i nezaposlenosti u regiji Istočna Hercegovina po općinama	82
Slika 49. Zaposlene osobe u Istočnoj Hercegovini po općinama u razdoblje od 2002. do 2009. godine	83
Slika 50. Udio škola u ukupnom broju učenika u školskoj 2007/08 godini u HNŽ.....	88
Slika 51. Broj učenika gimnazije u HNŽ Slika 52. Broj učenika tehničkih i drugih srodnih škola u HNŽ ...	88
Slika 53. Broj učenika strukovnih škola u HNŽ u razdoblju 2004/05 do 2007. do 2008. godine	89
Slika 54. Broj studenata na Sveučilištu u Mostaru u razdoblju od 2006/07 do 2008/09 godine	90
Slika 55. Broj i udio studenata na Sveučilištu u Mostaru u školskoj 2008/2009 godini	91
Slika 56. Broj i udio studenata na Univerzitetu Džemal Bijedić u Mostaru u školskoj 2008/2009 godini	94
Slika 57. Udio škola u ukupnom broju učenika u školskoj 2007/08 godini u ZHŽ	97
Slika 58. Broj učenika u gimnazijama u ZHŽ u razdoblju od 2004/05 do 2007/08 godine	97
Slika 59. Broj učenika u tehničkim i srodnim školama u ZHŽ u razdoblju od 2004/05 do 2007/08 godine (u 2007/08 godini kao učenici koji su završili uračunati su i učenici strukovne škole)	98
Slika 60 Broj učenika u strukovnim školama u ZHŽ u razdoblju od 2004/05 do 2007/08 (u 2007/08 učenici koji su završili strukovne škole uračunati su u tehničke i druge srodne škole)	98
Slika 61. Struktura učenika po školama i godinama u HBŽ	100
Slika 62. Udio učenika u RS u ukupnom broju u % u razdoblju od 2003/04 do 2007/08 godine	101
Slika 63. Ponuda i potražnja radne snage i tokovi na tržištu rada	104
Slika 64. Model suradnje agenata u oblikovanju tržišta radne snage (ponude i potražnje)	106
Slika 65. Prošireni model suradnje agenata u oblikovanju tržišta radne snage (ponude i potražnje) ...	108

IZVORI PODATAKA

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, priopćenje br. 1, prethodni podaci, Sarajevo, 20 kolovoz 2009,
2. Mjesečni statistički pregled FBiH po županijama, veljača 2010,
3. Federalni Zavod za statistiku - Mjesečni statistički pregled FBiH 10/08,
4. Federalni Zavod za statistiku - Mjesečni statistički pregled po županijama u FBiH 3/09,
5. Federalni zavod za programiranje razvoja, Makroekonomski pokazatelji po županijama za 2008 – Analiza,
6. Federalni zavod za statistiku, Zapadno-hercegovačka županija u brojkama, 2009,
7. Federalni zavod za statistiku, Hercegovački-neretvanska županija u brojkama, Sarajevo 2009,
8. Republički zavod za statistiku RS, Statistički godišnjak Republike Srpske za 2009 godinu, Banja Luka 2009,
9. Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Statistika obrazovanja – srednje obrazovanje kraj 2007/08 i početak 2008/09, Banja Luka 2009,
10. Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Statistika plata, zaposlenosti i nezaposlenosti, Statistički bilten broj 2, Banja Luka 2010,
11. Izvještaj o radu Službe za zapošljavanje HNŽ za 2009,
12. Statistički bilten Službe za zapošljavanje HNŽ za siječanj 2010,
13. Statistički bilten Službe za zapošljavanje HNŽ za kolovoz 2007,
14. Statistički bilten Službe za zapošljavanje HNŽ za prosinac 2008,
15. Službeni glasnik BiH, broj: 21/03 i 43/09,
16. Službene novine FBiH, broj 41/01,
17. Službene novine FBiH, broj 21/01,
18. Službeni glasnik Republike Srpske, broj 38/00,
19. Službeni glasnik Republike Srpske, broj 85/03, 42/05, 54/05- prečišćeni tekst,
20. Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, broj: 33/04, 19/07, 25/08,
21. Commission of the European Communities, Brussels, 11.12.2007 (COM(2007)803) final,
22. Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, www.arz.gov.ba/hrvatski/statistike.html
23. Analiza tržišta rada u BiH u 2009. godini, www.posao.ba, siječanj 2010,
24. Svjetska banka 2006. Procjena- www.buyusa.gov/bosniaandherzegovina/en/31.html
25. www.agencijaspektar.com

PROJEKT PROVODI:



PROJEKT FINANCIRA:

